

Lykke i 62 land

- kan ulikhetene i lykkenivå forklares med forskjeller i individuelle kjennetegn hos befolkningene?

Åsmund Grønvik Børsum

Masteroppgave i sosiologi

Januar 2006

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Universitetet i Oslo

Sammendrag

I denne oppgaven ser jeg på i hvilken grad innbyggere i 62 land karakteriserer seg som meget lykkelige, ganske lykkelige, ikke spesielt lykkelige eller slett ikke lykkelige. Det er svært store forskjeller fra land til land. Fra Hviterussland, hvor over halvparten av de spurte sier de er ikke spesielt eller slett ikke lykkelige, til Nigeria, hvor over to tredeler hevder de er meget lykkelige. Dataene stammer fra prosjektet World Values Survey (WVS), og ble samlet inn i perioden 1995-2001.

Det er mange metodologiske problemer som er knyttet til det å sammenlikne lykkenivåer mellom ulike land. Det kan tenkes at ordet “lykke” blir forstått ulikt på forskjellige språk. Dessuten kan det i noen kulturer finnes spesielle svarnormer, slik at innbyggerne har en tendens til å svare at de er mer lykkelige enn det de “egentlig” er. Selv om slike forskjeller finnes, ser det ikke ut til at problemene er større enn at en meningsfull sammenlikning mellom land er mulig.

En forklaring på de store ulikhetene kan en finne i levbarhetsteori. Teorien sier at mennesker har noen behov som må være oppfylt for at en skal kunne trives. De forskjellene i lykkenivå man finner mellom land, skyldes ulikhet i levekår og andre livsbetingelser. Denne antagelsen blir støttet ved at fattige land ofte har et lavere lykkenivå enn velstående land.

En annen mulig forklaring er at forskjeller i kulturbestemte verdier bidrar til forskjellene i lykke. Visse meninger og forestillinger er ugunstige for lykkefølelsen. Land hvor innbyggerne har materialistiske eller kollektivistiske verdier ser ut til å ha lavere lykkenivå. For å kunne være lykkelig er det viktig å ha realistiske forventninger, slik at gapet mellom det man ønsker og det man kan få ikke er for stort.

Tidligere forskning som er gjort på forskjeller i lykkenivå mellom land, støtter særlig levbarhetsteori. En mangel ved denne forskningen er at den hovedsaklig har benyttet seg av aggregerte analyser. I slike aggregerte analyser er det langt mellom årsak og virkning. Analysene finner en sammenheng mellom et lands lykkenivå og grad av velstand, men hvordan økt kjøpekraft fører til økt lykke, blir ikke nærmere analysert. Undersøkelser innad i land finner at levekår har overraskende liten betydning for

individers lykke, i motsetning til verdier og personlighet. Dette svekker tiltroen til at levbarhetsfaktorer skal ha en stor betydning for å forstå forskjeller mellom land.

For å kunne forstå bedre hvordan landenes struktur og kultur påvirker lykkefølelsen hos den enkelte innbygger, benytter jeg meg av analyser på individnivå. Jeg kontrollerer for variabler som representerer kultur og levbarhet, for å se hvor mye av forskjellene mellom land som skyldes slike faktorer. Disse variablene er religiøsitet, verdsetting av venner og fritid, hvor stolt en er av landet, følelse av frihet, tilfredshet med økonomien og egen helse. Når jeg kontrollerer for disse variablene, reduseres variansen i lykkenivå mellom land med 66 prosent. Dette kan tolkes som en støtte både til kultur- og levbarhetsteori.

Det er likevel en betydelig forskjell som ikke er forklart. Dette kan skyldes at relevante individvariabler ikke er med, eller at det finnes makrovariabler som påvirker lykken direkte, og ikke gjennom andre individvariabler. Det er også tvil om de variablene jeg har brukt, representerer årsaker til ulikheter mellom land, eller om det er effekter av at noen land i utgangspunktet har et høyere lykkenivå. Det er for eksempel grunn til å tro at mennesker som i utgangspunktet er lykkelige er mer fornøyd med egen økonomi og har en bedre helse enn de som i utgangspunktet ikke føler seg så lykkelige. Dette skyldes blant annet at et individs lykke er påvirket av genetikk og personlighet.

Jeg har også undersøkt om disse resultatene kan generaliseres til andre utvalg av land. Dette gjør jeg ved å sammenlikne med undersøkelsen European Social Survey (ESS) fra 2003. Mange av resultatene er like, men det er også noen markerte forskjeller. ESS-dataene viser at helse og økonomi har en mye større effekt på lykke i fattige land enn i rike land. Denne tendensen er mye svakere i WVS-studien og ikke signifikant for økonomi. En annen forskjell er at i WVS-analysen reduseres variansen i lykke mellom land ved å kontrollere for religiøsitet. I ESS-undersøkelsen er det motsatt, da innbyggerne i de mest religiøse landene er minst lykkelige. Dette viser at det ikke er nok å finne faktorer som forklarer forskjeller mellom land, men også faktorer som trekker i motsatt retning, for å kunne gi et god forklaring av forskjeller mellom land.

Forord

Denne oppgaven er en masteroppgave i sosiologi ved institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

En del av de data som er benyttet i denne publikasjonen, er koordinert og dokumentert av Ronald Inglehart, ISR, University of Michigan, og stilt til disposisjon av prosjektet World Values Survey (WVS). Datasettene World Values Survey 1996 og 1999 er gjort tilgjengelig via Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste (NSD). Verken Ronald Inglehart, WVS eller NSD er ansvarlige for analysen av dataene eller de tolkninger som er gjort her.

Professor Ottar Hellevik ved institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo, har vært hovedveileder. Jeg takker for alle de gode rådene.

Professor Joar Vittersø ved institutt for psykologi, Universitetet i Tromsø, har vært biveileder. Han har bidratt til sluttresultatet på en givende måte.

Professor Arne Mastekaasa ved institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo, har ledet veiledningsgruppen for masterstudentene. Både han og mine medstudenter har bidratt med innspill og kommentarer.

Jeg vil også takke min kjære familie, Tina og Mia, for mange lykkelige stunder.

Åsmund Grønvik Børsum
Oslo, Januar 2006

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1. INTRODUKSJON.....	9
1.1 STORE FORSKJELLER I LYKKE MELLOM LAND.....	9
1.2 OPPGAVENS INNFALLSVINKEL OG PROBLEMSTILLINGER	12
1.3 HVORFOR STUDERE LYKKE?.....	16
KAPITTEL 2: METODISKE UTFORDRINGER.....	18
2.1 LYKKE SOM SUBJEKTIV EVALUERING AV LIVET.....	18
2.2 KAN MAN MÅLE LYKKE KVANTITATIVT?.....	21
2.3 ER FOLK ÆRLIGE NÅR DE SVARER?.....	22
2.4 STABILT LYKKENIVÅ I LAND	23
2.5 SPRÅK.....	25
2.6 SVARNORMER	27
2.7 OPPSUMMERING	29
KAPITTEL 3. SUBSTANSIELLE TEORIER OM LYKKE	30
3.1 ER LYKKE ÅRSAK ELLER EFFEKT?	31
3.2 LEVBARHETSTEORI	32
3.3 KULTURELT BETINGEDE VERDIER	35
3.4 GENETISKE FORKLARINGER.....	36
3.5 KAN VARIABLER HVOR ”LYKKE ER ÅRSAK” TIL SAMMENHENGEN FORKLARE FORSKJELLER MELLOM LAND?	38
3.6 INDRE OG YTRE PÅVIRKNINGER.....	39
KAPITTEL 4. TIDLIGERE KOMPARATIV LYKKEFORSKNING	41
4.1 FLERNIVÅ-ANALYSER.....	41
4.2 AGGREGERTE ANALYSER	43
4.3 INDIVIDDATA-ANALYSER	45
KAPITTEL 5. UTVALGSPROBLEMER I KOMPARATIVE UNDERSØKELSER.....	47
5.1 UTVALGSPROBLEMER FOR INDIVIDDATA.....	48
KAPITTEL 6. DATA OG METODE.....	51
6.1 WVS-DATASETTET	51
6.2. LYKKEVARIABLEN	53
6.3 ANDRE DATASETT	55
6.3.1 ESS.....	55
6.3.2 Norsk Monitor.....	56
6.4 METODE.....	57
6.4.1 Flernivåanalyse.....	57
6.4.2 Analyse av forskjeller i lykke	58
6.4.3 Mål på hvor mye en har forklart.....	59

KAPITTEL 7. DE UAVHENGIGE VARIABLENE.....	62
7.1 HELSEVARIABLEN	63
7.1.1 Metodisk påvirkning av spørsmålsrekkefølgen	64
7.1.2 Helse: "Lykke er årsak"?	65
7.1.3 Forskjeller i helse mellom land.....	67
7.2 ØKONOMIVARIABLEN.....	69
7.2.1 Operasjonalisering	70
7.2.2 Fanger økonomisk trivsel opp den økonomiske situasjonen?	70
7.3 VERDSETTING AV VENNER OG FRITID	71
7.3.1 Mål på sosial deltagelse.....	72
7.4 STOLTHETS VARIABLEN.	73
7.5 RELIGION	74
7.6 FRIHET OG INDIVIDUALISME.....	75
7.7 OPPSUMMERING	77
KAPITTEL 8. UNIVERSELL EFFEKT ELLER SAMSPILL MELLOM LYKKE OG DE UAVHENGIGE VARIABLENE?	79
8.1 HELSE	80
8.2 ØKONOMIVARIABLEN.....	82
8.3 ØVRIGE VARIABLER	84
8.4. SYSTEMATISK SAMSPILL	84
8.5 GENERALISERING.....	87
KAPITTEL 9 ANALYSE AV FORSKJELLER I LYKKE MELLOM LAND...90	90
9.1 KORRELASJONER MELLOM VARIABLENE	90
9.2 ANALYSE AV FORSKJELLER I LYKKE MELLOM LAND	94
9.2.1 Betydningen av de ulike variablene	100
9.3 TOLKNING AV ANALYSEN.....	101
9.4 SAMMENLIKNING MED ESS-UNDERSØKELSEN	104
KAPITTEL 10. AVSLUTTENDE DISKUSJON.....	108
10.1 METODISK DISKUSJON.....	108
10.2 SUBSTANSIELL DISKUSJON	111
10.3 VIDERE FORSKNING.....	117
LITTERATURLISTE	120
VEDLEGG.....	126

Figur og tabelliste

Figur 1.1: Lykkenivå for ulike land.	10
Tabell 1.1: Eksempler på forskjeller i lykke mellom land. Tall i prosent for hvert land.	11
Figur 1.2: To ulike metoder for å forklare forskjeller i lykkenivå mellom land.	13
Tabell 1.2: Forskjeller i lykke mellom to land blir forklart gjennom ulik fordeling av helse hos innbyggerne. Tenkt eksempel. Tall i total %.	14
Tabell 1.3: Tenkt eksempel på forskjeller i lykke mellom land som vanskelig kan forklares ved forskjeller i helse. Tall i total %.	15
Tabell 2.1: Lykkenivå i Norge i World Values Study undersøkelsene (WVS) og Norsk Monitor (NM). Svar i prosent.	23
Tabell 2.2: Lykkenivåer i Hviterussland og Nigeria i de ulike WVS-undersøkelsene.	24
Figur 2.1: Aggregert sammenheng mellom lykke- og trivselspørsmål.	26
Figur 3.1: Illustrasjon av løkteorien. Ytre og indre påvirkningers betydning for lykken.	40
Tabell 5.1: Regresjonsanalyse: Effekten av velstand på landets tilfredshetsnivå.	48
Tabell 6.1: Deskriptiv statistikk for lykkevariabelen.	54
Figur 6.1: Gjennomsnittlig trivselsnivå for respondentene som er ikke, ganske og veldig lykkelig.	55
Tabell 6.2: Forskjeller i lykkenivå i 4 land, kontrollert for subjektiv helse.	59
Tabell 7.1: Gjennomsnittlig lykkenivå og respondentenes fordeling på helsevariabelen i prosent.	63
Tabell 7.2: Lykkenivå og fordeling i prosent for helse i WVS Norge 1996 og NM 2003.	64
Tabell 7.3: Korrelasjoner mellom lykke og ulike helsemål, NM og ESS Norge.	66
Figur 7.1: Aggregerte sammenhenger mellom lykke og helse i ulike land.	67
Tabell 7.4: Fordeling i prosent på helsevariabelen i Russland og Norge.	68
Tabell 7.5: Fordeling i prosent på helsevariabelen i Russland og Norge for ulike aldersgrupper.	68
Tabell 7.6: Lykkenivå og fordeling for spørsmål om økonomisk trivsel.	70
Tabell 7.7: Fordeling i prosent og lykkenivå for viktigheten av venner og familie.	72
Tabell 7.8: Korrelasjoner mellom lykke, venner, fritid og sosial deltagelse. ESS-Norge.	73
Tabell 7.9: Fordeling i prosent og lykkenivå for stolthetsvariabelen.	74
Tabell 7.10: Lykkenivå og fordeling i prosent for Gud og religiøs aktivitet.	75
Tabell 7.11: Lykkenivå og fordeling i prosent for frihet og kontroll i livet.	77
Figur 8.1: Antall land med ulik korrelasjon mellom helse og lykke.	81
Tabell 8.1: Krysstabell mellom helse og lykke, New Zealand. Korrelasjon 0,42 Tall i prosent.	82
Tabell 8.2: Krysstabell mellom helse og lykke, USA. Korrelasjon 0,25. Tall i prosent.	82
Figur 8.2: Antall land med ulik korrelasjon mellom lykke og tilfredshet med økonomien.	83
Tabell 8.3: Korrelasjoner mellom lykke, trivsel, økonomi, helse og inntekt i Egypt.	83
Tabell 8.4: Aggregerte korrelasjoner mellom effektstørrelse og ulike makrovariabler.	85
Figur 8.3: Partielle korrelasjoner mellom lykke og helse, kontrollert for økonomi. Desimaler fjernet.	86
Tabell 8.5: Aggregerte korrelasjoner mellom effektstørrelse og makrovariabler, øvrige variabler.	86
Tabell 8.5: Korrelasjoner mellom ulike variabler på makronivå. ESS-data.	87
Figur 8.4: Effekten av helse på lykke i Europa. ESS-data. 22 land.	88

Tabell 9.1: Korrelasjoner mellom variabler. Kontrollert for land vist over diagonalen.....	90
Tabell 9.2: Faktoranalyse av de uavhengige variablene med Varimax rotering.....	91
Tabell 9.3: Aggregert korrelasjon mellom variablene + kjøpekraft og personlig frihet.	92
Figur 9.1: Aggregerte sammenhenger mellom kjøpekraft og faktor 1 (til venstre) og mellom personlig frihet og faktor 2 (til høyre).....	93
Tabell 9.4: Regresjonsanalyse. WVS Land som dummyvariabler (ANCOVA).....	95
Figur 9.2: Spredning av dummyvariablenes effekt før kontroll (Land-kolonnen) og etter kontroll (Multivariat analyse-kolonnen).....	97
Figur 9.3: Forholdet mellom landenes koeffisienter før og etter kontroll for alle de uavhengige variablene.....	99
Tabell 9.5: Analyse av Vietnams lykkenivå.....	99
Tabell 9.6: Variablenes effekt som eneste uavhengig variabel, og kontrollert for de andre uavhengige variablene.....	101
Tabell 9.7: Hvor mye variansmålet endres ved bivariat analyse, og hvor mye variansmålet endres hvis alle de andre uavhengige variablene er tatt med først.....	101
Tabell 9.8: Variansmålet i analyser for WVS og ESS.....	105
Tabell 9.9: Multivariat effekt av de uavhengige variablene på lykke. (Kontrollert for hverandre og for land).....	107
Tabell 9.10: Korrelasjoner mellom lykke og andre variabler. ESS Norge og WVS Norge....	107
Figur 10.1: Grov inndeling av sammenhengen mellom lykke og velstand	116
Vedlegg 1: Kart over lykkenivåer. ESS-data	126
Vedlegg 3: Bivariate korrelasjoner mellom lykke og 6 uavhengige variabler i ulike land, korrelasjoner mellom økonomi og helse, mål for kjøpekraft og personlig frihet.....	127
Vedlegg 4: Effekten av helse på lykke. Regresjonskoeffisienter.	129
Vedlegg 5: Korrelasjoner mellom lykke og 4 uavhengige variabler i 62 land	129
Vedlegg 7: Kumulativ prosent for svarfordelingen for tillit, ESS og Norge	131
Vedlegg 8. Kumulativ prosent for svarfordelingen på lykke, venner og fritid, ESS Norge og WVS Norge.....	131

Kapittel 1. Introduksjon

Temaet for denne oppgaven er hvordan man kan forstå forskjeller mellom land når det gjelder innbyggernes selvrapporterte lykke. Oppgaven vil benytte seg av analyser på individnivå, i motsetning til aggregerte analyser som har vært mest brukte i denne forskningstradisjonen. Jeg gjør dette fordi jeg mener aggregerte analyser er metodisk problematisk, og vanskelig å tolke på en meningsfull måte når temaet er lykke.

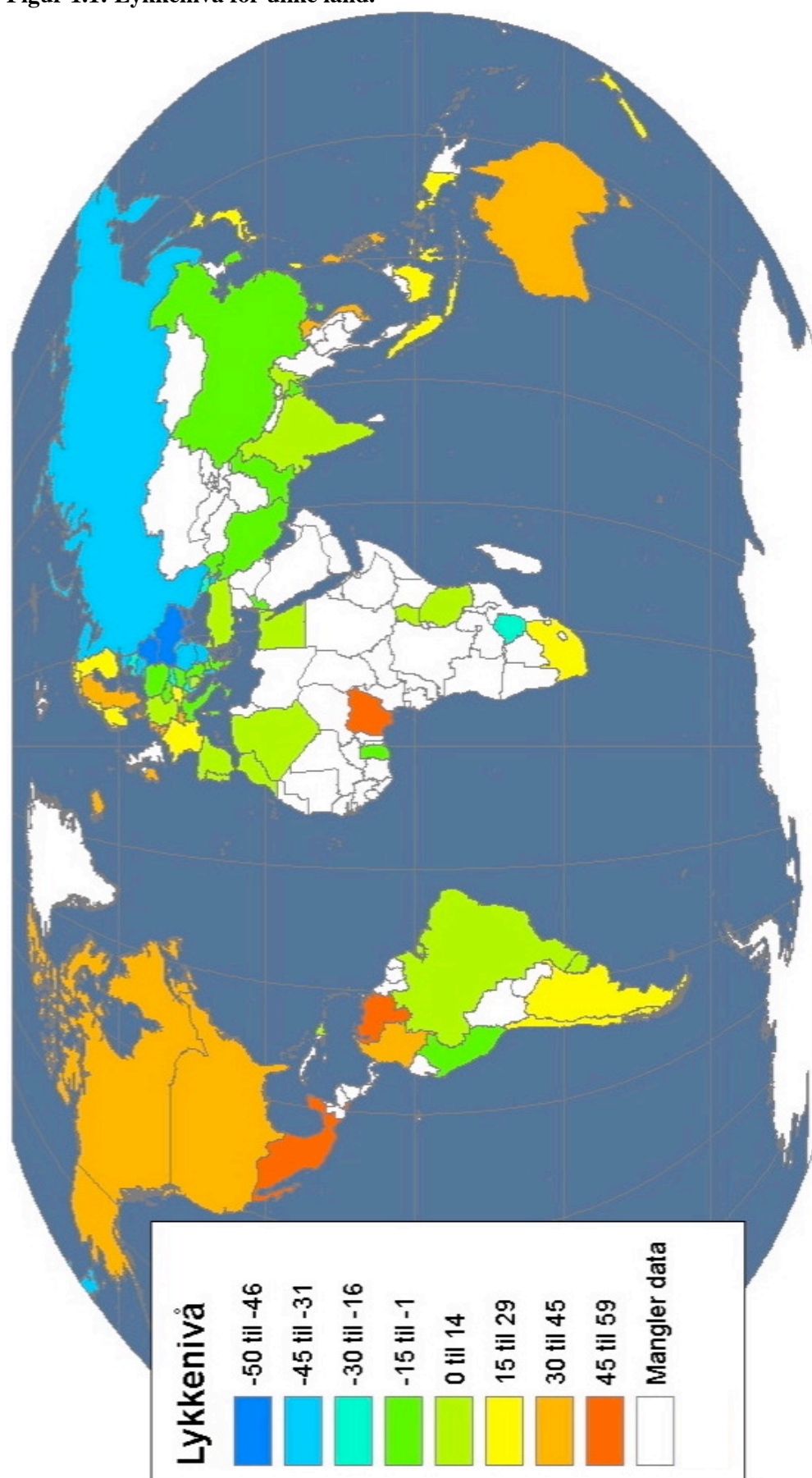
Individdata-analyser av lykke bygger på en antagelse om at trekk ved nasjonen, slik som velstand, trygghet og likhet ikke påvirker den enkeltes lykke direkte, men indirekte gjennom for eksempel høyere lønn, bedre helse og sterkere trygghetsfølelse hos individene. Denne oppgaven vil se på om forskjellene mellom land kan forklares ved hjelp av ulik sammensetning av innbyggernes individuelle kjennetegn, slik som at innbyggerne i noen land har bedre helse og derfor er mer lykkelige. Oppgaven vil også se på hva slags teoretiske forklaringer som er fruktbare for å forstå forskjellene mellom land. Hovedsaklig ser jeg på om forskjeller i objektive levekår eller subjektive verdier og forventninger gir de beste forklaringene.

Hvor lykkelige respondentene er, blir målt med hvordan de selv svarer på spørsmålet: *“Vil du stort sett beskrive deg selv som meget lykkelig, ganske lykkelig, ikke spesielt lykkelig eller slett ikke lykkelig?”* Dataene er blitt samlet inn gjennom undersøkelsen World Values Study (WVS) i perioden 1995-2001 (runde 3 og 4), og gir data fra 80 land. Analysene i denne oppgaven vil omfatte 62 av disse landene. Datamaterialet blir nærmere presentert i kapittel 6.

1.1 Store forskjeller i lykke mellom land

WVS-studien viser at det er store forskjeller mellom land når det gjelder selvrapportert lykke. Nord-Amerika, Australia og Vest-Europa har et høyt lykkenivå, Øst-Europa har ikke et så høyt lykkenivå, og tidligere Sovjetstater har et lavt lykkenivå. Sør-Asia har et middels lykkenivå. I Latin-Amerika er det forskjellige lykkenivåer, men ingen land har et veldig lavt lykkenivå. I Afrika mangler data for svært mange land, og lykkenivåene i de landene som har vært undersøkt er svært varierte. De ulike landenes lykkenivå er illustrert i figur 1.1.

Figur 1.1: Lykkenivå for ulike land.

Lykkenivå blir regnet som prosent meget lykkelig minus prosent ikke lykkelig, og går fra -100 til 100. Se tabell 1.1.
Data: WVS Runde 3 & 4 (1995-2001). Kartet viser alle de 80 landene som har vært med i undersøkelsen. Bare 62 av disse landene er med i oppgavens senere analyser, se kapittel 6.

Tabell 1.1 viser fordelingen for lykkespørsmålet i 5 land. Hviterussland og Ukraina er de landene i WVS som har færrest lykkelige personer. Over halvparten sier de ikke er spesielt lykkelige eller slett ikke lykkelige. Nigeria har de mest lykkelige innbyggerne, hvor 2/3 sier de er meget lykkelige. I Canada og Norge hevder de aller fleste at de er ganske eller meget lykkelige. Den nederste raden i tabellen viser landenes lykkenivå. Det regnes ut ved å ta antall prosent veldig lykkelig minus antall prosent ikke lykkelig, og målet går fra -100 til 100 (Hellevik 2003a). Forskjellen mellom lykkenivåene til Nigeria og Hviterussland er på 109, som er over halvparten av den teoretisk mulige avstanden på 200.

Tabell 1.1: Eksempler på forskjeller i lykke mellom land. Tall i prosent for hvert land.

Lykke	Nigeria	Canada	Norge	Ukraina	Hviterussland
Meget	67	44	30	5	4
Ganske	25	52	65	43	42
Ikke spesielt / Slett ikke	8	5	6	52	54
Totalt	100	99	101	100	100
Lykkenivå: "Meget" minus "Ikke"	59	39	24	-47	-50

Data: World Values Study 3 & 4 (1995 – 2001)

Hvordan kan en forstå disse ulikhetene? Tidligere forskning har pekt på en positiv sammenheng mellom et lands lykkenivå og mål på velstand, slik som kjøpekraft per innbygger. Et lands lykkenivå kan derfor være et resultat av hvor godt det er å leve i landet. Canada og Norge er eksempler på velstående og demokratiske land hvor innbyggerne har gode grunner til å være fornøyd med sin tilværelse. At hviterussere og ukrainere ikke har det så godt, passer også inn i dette bildet. I Ukraina førte folkets misnøye nylig til oransjerevolusjonen, og Hviterussland er karakterisert som Europas siste diktatur. Dessuten var det store omveltninger i tidligere Sovjetunionen på 90-tallet.

Nigeria passer derimot dårligere inn i en slik forklaring. Selv om landet har store oljeinntekter, er innbyggerne fattige, og har en lang tradisjon for statskupp og interne konflikter. Det virker rart at dette landet skal være mye bedre å leve i enn Norge. Dette kan komme av at matrielle goder ikke er så viktige for lykken, det viktigste er å ha en positiv innstilling til livet. Det kan også hende at nigerianere har lave forventninger, slik at en viss forbedring fører til et svært høyt lykkenivå. Mulige teoretiske forklaringer på forskjellene mellom land blir presentert i kapittel 3.

Nigerias høye lykkenivå kan også skyldes metodiske feilkilder, problemer som gjør at det ikke er mulig å sammenlikne lykkenivå mellom land. Begrepet “lykke” kan tenkes å ha en helt annen betydning i Nigeria enn i Norge. Det kan også tenkes at det finnes kulturelle føringer på hvordan man skal svare, individene skal si at de er lykkelig selv om de har det fælt. Det kan også være at selve undersøkelsen er dårlig gjennomført. Slike metodiske spørsmål bør avklares før man kan begynne å undersøke forskjeller i lykkenivå mellom land. Metodiske spørsmål og en diskusjon av hva lykke er, blir derfor presentert allerede i kapittel 2.

1.2 Oppgavens innfallsvinkel og problemstillinger

I dette delkapittelet vil jeg forklare oppgavens empiriske innfallsvinkeler for å analysere forskjeller i lykkenivå mellom land. Disse vil bli sammenfattet i tre overordnede problemstillingene for oppgaven.

Det er gjort en del undersøkelser som ser på hvordan man kan forstå forskjeller i lykke mellom mange land. Mange av disse undersøkelsene er gjort med aggregerte analyser. Innbyggernes gjennomsnittlige lykkenivå i et land blir den avhengige variabelen. De uavhengige variablene er kulturelle eller sosioøkonomiske variabler for de ulike landene. Disse undersøkelsene viser blant annet en sterk aggregert sammenheng mellom lykke og velstand. Tidligere forskning på dette området blir nærmere presentert i kapittel 4.

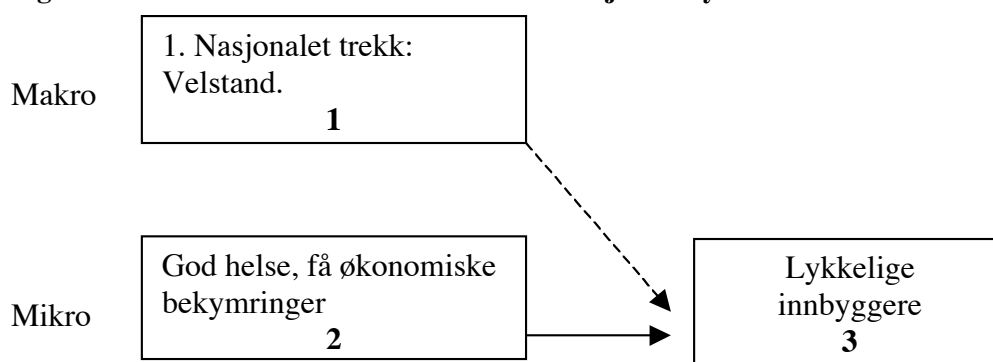
Et problem med aggregerte analyser er at en risikerer å trekke en økologisk feilslutning, siden lykke er en egenskap ved enkeltindivider. Diener, Diener & Diener (1995) bruker blant annet landets skilsmisrate som et mål på individualisme. Jo høyere skilsmisrate i et land, jo lykkeligere er innbyggerne¹. Det blir derimot galt å tolke dette som at hvis du vil bli mer lykkelig, så bør du skille deg. Data på individnivå sier tvert i mot at skilte mennesker er mindre lykkelige enn gifte. Det er derfor behov for å gjøre undersøkelser på mikronivå for å finne ut hvordan en høy skilsmisrate i landet kan påvirke menneskenes lykke på en positiv måte.

---

¹ Helliwell (2004: 25) finner derimot en negativ sammenheng mellom landets skilsmisrate og lykkenivå, kontrollert for andre variabler (se kap 4.2).

Aggregerte analyser gir altså ikke klare og sikre resultater om hvilke faktorer som påvirker landenes lykkenivå. Eksempelet ovenfor viser at det kan være langt mellom årsak og effekt i aggregerte undersøkelser. Ved å gjøre analyser på mikronivå vil jeg belyse temaet på en måte som (overraskende nok) er lite benyttet i denne forskningstradisjonen. Ved å gjøre mikroanalyser håper jeg at man kan finne mellomliggende variabler i årsakskjeden og styrke de aggregerte forklaringene og gjøre dem mer fullstendig. Forskjellen mellom de to innfallsvinklene blir illustrert i figur 1.2.

Figur 1.2: To ulike metoder for å forklare forskjeller i lykkenivå mellom land

Stiplet strek: Aggregerte analyser

Heltrukket strek: Individdata-analyser (min tilnærming)

Den stiplede streken illustrerer hvordan analysene blir gjort i aggregerte undersøkelser. Det er en sammenheng mellom et lands velstand og hvor lykkelige innbyggerne er, men det er knyttet usikkerhet til hvordan dette skjer fordi det ikke finnes noe som tilsvarer boks 2 i analysen. Heltrukket strek illustrerer min innfallsvinkel. Den starter i boks 2 og prøver å forklare forskjellene ved hjelp av individuelle egenskaper. Et land har mer lykkelige innbyggere enn et annet, fordi flere av innbyggerne har bedre helse og bedre økonomi.

Jeg antar at det ikke finnes noen direkte effekter fra boks 1 til boks 3, men at de vil gå gjennom boks 2. Hvis resultatene fra denne oppgaven er i samsvar med resultatene fra de aggregerte undersøkelser, burde det være mulig å kombinere resultatene i en mer fullstendig forklaring som går fra boks 1 via boks 2 til boks 3. Oppgavens første og mest sentrale problemstilling blir:

Problemstilling I: I hvilken grad er det mulig å forklare forskjellene i lykkenivå mellom land med ulike sammensetninger av befolkningenes individuelle egenskaper?

Tabell 1.2 viser et tenkt eksempel på hvordan denne innfallsvinkelen kan forklare forskjeller i lykke mellom to land. I land A er 80 prosent av innbyggerne lykkelige, mens i land B er bare 50 prosent av innbyggerne lykkelige. Tabellen viser at alle som har god helse er lykkelige, mens alle som har dårlig helse er ulykkelige. Forskjellen i gjennomsnittlig lykke mellom landene, skyldes at mange flere i land A har god helse. Når man kontrollerer for helse, vil forskjellene i lykke mellom landene forsvinne og man kan hevde at forskjellen er forklart. En slik analyse vil jeg gjøre i kapittel 9. I forhold til å analysere hvordan velstand påvirker lykke, er problemstillingen nå forandret til å forstå hvordan velstand fører til god helse. Dette kan være enklere å forstå, siden f. eks. hardt manuelt arbeid, dårlig kosthold, dårlige boforhold og mangel på medisiner er vanligere i fattige land enn i rike.

Tabell 1.2: Forskjeller i lykke mellom to land blir forklart gjennom ulik fordeling av helse hos innbyggerne. Tenkt eksempel. Tall i total %.

	Land A				Land B		
	Lykkelig	Ulykkelig	Totalt		Lykkelig	Ulykkelig	Totalt
God Helse	80	0	80		50	0	50
Dårlig helse	0	20	20		0	50	50
Totalt	80	20	100		50	50	100

Jeg sa ovenfor at jeg hadde forklart forskjellen mellom de to landene ved å kontrollere for helse. Innbyggerne er mer lykkelige i land A enn i land B fordi de har bedre helse. Dette stemmer hvis helse er årsak og lykke effekt. Hvis kausaliteten går motsatt vei, er det mer problematisk. Da har man funnet ut at i de landene hvor man er mest lykkelig, får innbyggerne bedre helse. Dette er interessant, men en har ikke forklart forskjeller i lykke mellom land A og land B. I kapittel 7 diskuterer jeg om de uavhengige variablene i denne oppgaven er årsak til eller effekt av lykke.

Hvis en prøver å forklare forskjeller mellom land på den måten jeg har vist ovenfor, er en nødt til å gjøre noen forutsetninger som ikke nødvendigvis er oppfylt. Jeg vil benytte meg av regresjonsanalyse uten samspillsledd. Da må jeg anta at helse har samme effekt på lykke i alle land. Hvis det derimot er svært store forskjeller mellom land, vil en slik universell antagelse være problematisk.

Tabell 1.3 likner på tabell 1.2. I land A er 80 % lykkelige og 80 % har god helse, mens det er 50 % lykkelige og 50 % med god helse i land B. Det er derfor nærliggende å tro at innbyggerne i land A er lykkelige fordi de har god helse. Den statistiske metoden jeg bruker ville ha vist at 63 prosent av forskjellen i lykke mellom land forklares med forskjeller i helse hos innbyggerne i de to landene². Hvis vi ser på hvilken effekt helse har på lykke i de to landene, blir dette resultatet tvilsomt. I land A er de to variablene fullstendig korrelert. Alle med god helse er lykkelige, og alle med dårlig helse er ulykkelige. I land B er derimot disse variablene ikke korrelert. En like stor andel av de med dårlig helse som de med god helse er lykkelige. Jeg mener det er svært vanskelig å vite hvilken betydning forskjeller i helse har for å forklare forskjellene i lykke mellom de to landene, fordi sammenhengene mellom de to variablene er så forskjellige. Vil f.eks innbyggerne i Land B bli lykkeligere hvis de får bedre helse, når helse ikke har noen effekt på lykke i dette landet?

Tabell 1.3: Tenkt eksempel på forskjeller i lykke mellom land som vanskelig kan forklares ved forskjeller i helse. Tall i total %.

	Land A			Land B		
	Lykkelige	Ulykkelige	Totalt	Lykkelige	Ulykkelige	Totalt
God helse	80	0	80	25	25	50
Dårlig helse	0	20	20	25	25	50
Totalt	80	20	100	50	50	100

Hvilken sammenheng det er mellom lykke og helse, kan være avhengig av hvilket land vi undersøker. Ulikhet i styrken på sammenhengen kan skyldes spesielle trekk ved landene. Dette vil være et alvorlig brudd på forutsetningen jeg gjør i denne oppgaven, om at effekten av de uavhengige variablene er like sterk i alle land. Mange studier har vist at slike forskjeller finnes for noen variabler. Forutsetningen om at effekten av variablene på lykke er lik i alle land, kan derfor ikke tas for gitt, men må undersøkes empirisk. Om noen behov er universelle eller om alle er kulturbestemte, er en pågående forskningsdebatt (Diener, Oishi & Lucas 2003: 417). Dette vil jeg undersøke i kapittel 7, i lys av min andre problemstilling:

Problemstilling II: Har de uavhengige variablene i denne oppgaven omtrent samme effekt på lykke i alle land? Hvis de varierer, varierer de på en systematisk måte?

² I kapittel 6 blir utregningene forklart.

Når jeg velger å undersøke hvordan en skal forstå forskjeller i lykke mellom 62 land, ønsker jeg også å kunne si noe om forskjeller i lykke mellom alle land i verden. Ved bruk av representative utvalg kan en generalisere resultatene til å gjelde hele populasjonen. I komparative undersøkelser er det derimot ikke gitt at analysene vil gjelde hele verden, noe jeg viser i kapittel 5. Dette er formulert i den tredje problemstillingen:

Problemstilling III: Er det mulig å generalisere resultatene fra WVS-analysene til også å gjelde andre utvalg av land?

Jeg mener at spørsmålet om generalisering i komparative undersøkelser er et empirisk spørsmål. En mulig måte å belyse problemstillingen på er ved å sammenlikne resultatene med andre undersøkelser med andre utvalg av land. Jeg har valgt å sammenlikne resultatene med undersøkelsen European Social Survey (ESS), som ble gjennomført i 22 europeiske land i 2003. Undersøkelsen har mange av de samme variablene som WVS-studien. Hvis resultatene er like, kan det styrke troen på at resultatene kan generaliseres, mens tiltroen vil svekkes hvis resultatene er forskjellige.

1.3 Hvorfor studere lykke?

Det er i hovedsak psykologer som har forsket på lykke, men det har også kommet bidrag fra de øvrige samfunnsfagene, biologi og medisin. Samfunnsvitenskaplige studier er gjort av økonomer, statsvitere, sosialantropologer og sosiologer. Mange av de sosiologiske klassikerne var opptatt av å påpeke feil og sykdomstrekk ved det moderne samfunnet. Durkheim så på selvmord blant annet som en konsekvens av anomi og manglende sosialt nettverk. Både for Comte, Durkheim og Marx var sosiologiens målsetning å skape et godt samfunn.

Svaret på hva som er et idealsamfunn vil variere etter hvem man spør. Det noen særlig vektlegger ved et godt samfunn, som f.eks likestilling, vil andre se på som et tegn på forfall. En slik kulturrelativisme gjør det vanskelig å enes om hva et godt samfunn er. Lykkelige innbyggere kan likevel være et av flere kriterier for et godt samfunn. Hvis ikke innbyggerne trives i landet, blir det uansett vanskelig å se på samfunnet som en suksess. Dessuten vil samfunnet bli vurdert etter hvor fornøyde dens egne innbyggere er, og ikke vurderinger til utenforstående eksperter. Lykkelige innbyggere kan likevel ikke være det eneste kriteriet på et godt samfunn. Et samfunn av lykkelige dopvrak er ikke ideelt. Mange vil mene at også moralske kriterier, slik som likestilling og

rettferdighet, også må være med i en slik betraktning. Alle vil heller ikke være enige i at lykke er et viktig mål som man skal streve etter. Metodiske problemer gjør også sammenlikning av samfunn vanskelig, noe vi skal se nærmere på i neste kapittel.

I denne oppgaven ser jeg særlig se på hvordan levekår og kultur (særlig i form av personlige verdier), påvirker hvor lykkelige innbyggerne i et land er. Både levekår og kultur er sentrale sosiologiske temaer, og en forståelse av hvordan dette påvirker den enkeltes livskvalitet, synes jeg er et interessant sosiologisk prosjekt.

Kapittel 2: Metodiske utfordringer

I dette kapittelet vil jeg ta opp noen metodiske utfordringer for kvantitativ lykkeforskningen. Delkapittel 2.2 og 2.3 handler om hvordan en måler lykke innad i land. Her diskuterer jeg hvordan man kan måle lykke kvantitativt og i hvilken grad folk er ærlige når de svarer på spørsmål om lykke.

Den siste delen av kapittelet (avsnitt 2.4 til 2.6) handler om man kan sammenlikne lykkenivå mellom land. Jeg drøfter først stabilitet og endring i et lands lykkenivå. Hvis en antar at lykkenivået i et land er et resultat av hvor godt det er å bo i landet, bør lykkenivået være stabilt hvis landet ikke endrer seg, og kunne endre seg hvis landet gjør det. Det andre spørsmålet er om språket påvirker forståelsen av lykkespørsmålet. Ordet “lykke” behøver ikke bety det samme fra land til land, og kan være en feilkilde når en sammenlikner ulike land. Kulturen kan også påvirke hvordan vi svarer. I noen land er det kanskje normer for hvor lykkelig man skal si at man er, noe som vil bli diskutert i delkapittel 2.6.

Før jeg drøfter om man kan måle og sammenlikne lykke, vil jeg først avklare hva lykke er. Kapittelet starter derfor med en drøfting av hva jeg vil legge i lykkebegrepet.

2.1 Lykke som subjektiv evaluering av livet

Lykke er et mangfoldig begrep, og det er ingen vitenskapelig enighet om hva begrepet rommer. Noen har sett på lykke som velbehag, andre som engasjement og mening, eller en serie av enkeltopplevelser, en generell evaluering av livet, et flerdimensjonalt begrep, en intens følelse eller en intellektuell vurdering (Vittersø 2005). Lykke kan heller ikke avgrenses til bare å handle om summen av gode og dårlige følelser (Diener, Suh, Lucas & Smith 1999).

Dette tyder på at det ikke finnes *en* riktig forståelse av hva lykke er. For å få en mest mulig fruktbar drøfting av hva lykke vil bety i denne oppgaven, velger jeg å ta utgangspunkt i det spørsmålet jeg bruker som avhengig variabel: “*Vil du stort sett beskrive deg selv som meget lykkelig, ganske lykkelig, ikke spesielt lykkelig eller slett ikke lykkelig?*”

Spørsmålet måler ikke engasjement eller mening. Heller ikke lykke som kortvarige enkeltfølelser, i og med at en spør om hvordan en føler seg stort sett. Et utgangspunkt for den videre diskusjonen kan være Ruut Veenhoven sin definisjon av generell lykke: "Overall happiness is *the degree to which an individual judges the overall quality of life as-a-whole favorably.*" (Veenhoven 1993: 28)

Definisjonen vektlegger lykke som en personlig avgjørelse. Hvis en person selv mener han eller hun er lykkelig, er vedkommende det, uansett hvor "feil" det er. Definisjonen vektlegger også at en person må se på livet sett under ett er, ikke hvor lykkelig vedkommende er her og nå eller for et spesielt aspekt av livet.

Definisjonen bruker ordet "vurderer" istedenfor "føler", noe som er kontroversielt i fagdiskusjonen. Veenhoven ser på lykke som en intellektuell vurdering (kognitiv) og ikke en følelse (affektiv). På den måten setter han likhetstegn mellom lykke og tilfredshet. Andre mener at spørsmålsformuleringer om lykke hovedsaklig fanger opp en følelse, mens spørsmålsformuleringer med ordene tilfreds eller fornøyd måler en intellektuell vurdering (Inglehart 1990).

Forfatteren Klein (2004: 211) hevder derimot at dette skillet ikke stemmer. Når en person svarer på spørsmålet om hvor lykkelig vedkommende stort sett er, vil han ikke kunne huske hvordan han har følt seg den siste tiden, og må gjøre en vurdering. Lykkespørsmålet over måler derfor tilfredshet³. Empirisk samvarierer lykkespørsmålet sterkt med spørsmål om hvor tilfreds en er, noe som tyder på at det de to spørsmålene måler, likner på hverandre. Dette er nok bakgrunnen til at Easterlin (2005b: 429) sier han vil bruke ordene lykke og tilfredshet (life satisfaction) om hverandre.

Hvordan man svarer på lykkespørsmålet blir også påvirket av hvordan en føler seg i øyeblikket (Schwartz & Strack 1999). Dessuten vil spørsmål om lykke antageligvis fange opp følelser i større grad enn trivselsspørsmål. I denne oppgaven vil jeg derfor bruke både føle og vurdere når jeg beskriver hvorfor folk er lykkelige. Undersøkelser som jeg refererer til i denne oppgaven vil ha forskjellige avhengige variabler. Noen

---

³ Klein (2004) ser på lykke som en øyeblikksfølelse.

måler lykke eller tilfredshet, andre positive og negative følelser, med ulike spørsmålsformuleringer. Dette gjør at resultatene ikke nødvendigvis er hundre prosent relevante for denne undersøkelsen.

Det jeg mener er det mest sentrale i forståelsen av lykkespørsmålet, er at det er en *subjektiv* evaluering av livet. Man ber respondenten selv å svare på hvor lykkelig en er, i motsetning til indirekte måling ved å stille spørsmål av typen: *“Har du i løpet av de siste ukene følt at livet er vindunderlig?”*. Ved indirekte målinger vil det være forskeren som bestemmer hva som er avgjørende for å være lykkelig. Med en subjektiv evaluering vil hver enkelt individ avgjøre hvor lykkelig det er, og eventuelt vite hva det har vektlagt. Folk vektlegger forskjellige aspekter av livet når de skal vurdere hvor lykkelige de er, blant annet avhengig av hva de synes er viktig for dem (Diener, Oishi & Lucas 2003: 416).

Det kan altså være svært forskjellig hva ulike mennesker legger i lykkebegrepet. En måte å undersøke dette på, er å spørre dem om hva de mener er viktig for at de skal være lykkelige. I 1965 undersøkte Hadley Cantril innbyggere i 14 land fra hele verden. Han spurte hva folk mente var viktig for at de skulle være lykkelige. Svarene var ganske like mellom landene, de nevnte personlige forhold. Tre fjerdedeler sa egen økonomisk og materiell situasjon. Forhold som gjaldt familien ble nevnt av halvparten. Egen helse eller helsen til mennesker som står dem nær ble nevnt av en tredjedel. En femtedel sa arbeid og like mange nevnte andre personlige ting. Krig eller andre nasjonale spørsmål ble bare nevnt av en av tjue⁴ (Easterlin 2001: 467)..

Dette tyder på at det særlig er nære og personlige ting som folk synes er avgjørende for hvor lykkelige de er. Dette blir understreket empirisk i undersøkelsen til Schwartz & Melech (2000: 230). I en aggregert undersøkelse finner de at trivsel korrelerer negativt med bekymringer på mikronivå, slik som at en selv skal bli syk, men ikke med bekymringer på makronivå, slik som at landet skal havne i krig.

Noen undersøkelser har funnet forskjeller i hva folk synes er viktig for å være lykkelig. Inglehart (1990) undersøkte respondenter fra Europa, og sammenliknet

---

⁴ Respondentene kunne nevne så mange ting de ville. Derfor er summen av svarene høyere enn en.

grupper i befolkningene med ulikt verdisyn. Han delte befolkningen inn i materialister og postmaterialister. Materialister og postmaterialister var like lykkelige, men ga litt forskjellige svar på hva de mente var viktig for å være lykkelig. Materialister vektla tradisjonelle faktorer som helse, familie, ekteskap, barn og penger. Postmaterialister vektla dette i mindre grad på bekostning av selvrealisering: Å gjøre interessante ting, bli likt, ha fritid, ha venner og å være nyttig.

Det finnes også studier som har funnet større forskjeller. Lu & Gilmour (2004) ba kinesiske og amerikanske studenter skrive hva lykke var for dem, og oppdaget at lykke for amerikanere handlet om å mestre og lykkes, mens kineserne var mer opptatt av fred med seg selv og sine omgivelser.

Kitayama & Markus (2000) argumenterer for at selve lykkebegrepet ikke er det samme i alle kulturer. Ved å sammenlikne USA og Japan konkluderer de med at lykken oppleves ulikt. Japanere har en forståelse av lykke i tråd med Meads interaksjonistiske forståelse av selvet: Lykken er ikke noe en har, det er noe som bare finnes mellom mennesker i interaksjonen (Kitayama & Markus 2000: 147). Det vil derfor føles rart for en japaner å svare på spørsmål om hvor lykkelig en selv er. (Likevel svarer bare 3 prosent av japanerne i WVS-undersøkelsen “vet ikke” på lykkespørsmålet.)

2.2 Kan man måle lykke kvantitativt?

I dette delkapittelet skal jeg gå inn på hvorvidt man kan måle lykke ved å spørre folk. Det er gjennomført omfattende validitetstester av lykkespørsmål (altså om spørsmålene er relevante for det som skal måles). Lykkeskalaer korrelerer høyt med ytre målinger, slik som hvor ofte en smiler, og med andres vurderinger (Diener & Suh 2000: 6). Lykkespørsmålet jeg bruker korrelerer høyt med spørsmål om hvor tilfreds en er med livet, og Bradburn sin affektbalanseskala (Lucas & Gohm 2000).

Et tegn på at spørsmålet er meningsfylt er en høy svarprosent. Vet ikke-andelen i WVS-undersøkelsen fra Norge hadde en svarprosent på under 1 prosent. Når dataene fra alle landene i denne oppgaven er slått sammen, er summen av vet ikke-svar og ubesvart på bare 3 prosent. Det at de fleste vet hvor lykkelige de er, underbygges av undersøkelser som viser at 8 av 10 amerikanere tenker over hvor lykkelige de er minst

en gang i uka (Veenhoven 1996: 23). Det virker derfor som at folk ikke har problemer med å svare på lykkespørsmålet, noe som kan tyde på at de synes spørsmålet gir mening.

Siden man spør om hvor lykkelig en stort sett er, burde lykkespørsmålet være relativt stabilt over kortere tidsrom hos enkeltindivider. Det stemmer ikke, hvor lykkelig en hevder en er varierer en del. Øyeblikksstemningen påvirker hvor lykkelig en sier at en er. På individnivå har lykkespørsmålet en lav pålitelighet, hvis samme spørsmål blir stilt to ganger i løpet av et intervju, er korrelasjonen mellom svarene bare rundt 0,40 (Schwartz & Strack 1999: 62). Dette trenger likevel ikke påvirke landets lykkenivå, da tilfeldige variasjoner i øyeblikkslykken hos innbyggerne vil oppheve hverandre.

Veenhoven (1993) har vurdert ulike spørsmålsformuleringer om lykke og trivsel, og han konkluderte med at lykkespørsmålet har god validitet i forhold til definisjonen av lykke ovenfor. Lykkespørsmålet har en lang tradisjon, og er blitt brukt i mange spørreundersøkelser og forskningspublikasjoner. Det er likevel et ganske grovt spørsmål, med få svaralternativer. Hvis en skal undersøke detaljerte problemstillinger, er det vanligere å bruke indekser med mange ulike spørsmål. For å analysere forskjeller mellom land, hvor det uansett er mange feilkilder, mener jeg spørsmålet er godt nok.

2.3 Er folk ærlige når de svarer?

Hvor lykkelig en er, er et sosialt sensitivt spørsmål. Det kan derfor være at folk ikke er helt ærlige når de svarer. Tabell 2.3 viser hvordan nordmenn svarte på lykkespørsmål i WVS-undersøkelsene og undersøkelsene til Norsk Monitor (NM). Kolonnen med lykkenivå, viser lykkenivået i undersøkelsene som antall prosent veldig lykkelig minus antall prosent ikke spesielt/slett ikke lykkelig. Hvis vi ser på WVS-undersøkelsene og NM-undersøkelsene hver for seg, ser vi at lykkenivået i Norge har vært stabilt gjennom 80- og 90-tallet.

Det er en tydelig forskjell i lykkenivå mellom de to undersøkelsene. WVS gir et lykkenivå rundt 23, mens NM gir et lykkenivå rundt 10. Dette skyldes at dataene i de to undersøkelsene er samlet inn på ulike måter. WVS benytter ansikt til ansikt-intervju, mens NM bruker spørreskjema som respondenten fyller ut på egenhånd. Folk

har en tendens til å si at de er mer lykkelige når de snakker med noen enn når de fyller ut skjemaet alene. Dette er et eksempel på en intervjuereffekt, også kalt inntrykkstyring (Impression Management) (Diener, Suh, Lucas & Smith 1999). Dette kan komme av at lykke er et tegn på vellykkethet i Norge, og det oppleves som ønskelig å framtre som lykkelig. Begrepet inntrykksstyring antyder at selvutfylling er mer ærlig. Når en kan svare på personlige spørsmål uten å måtte se noen inn i øynene, er det kanskje lettere å være oppriktig. En slik intervjuereffekt gjelder også mange andre sosialt sensitive spørsmål, slik som tiltro til ulike institusjoner (Hellevik 2000: 352).

Tabell 2.1: Lykkenivå i Norge i World Values Study undersøkelsene (WVS) og Norsk Monitor (NM). Svar i prosent.

Datasett	Meget lykkelig	Ganske lykkelig	Ikke særlig lykkelig	Slett ikke lykkelig	Lykkenivå: Veldig minus ikke
WVS 1982	29	65	6	1	22
WVS 1990	29	64	5	1	23
WVS 1996	30	64	5	1	24
NM 1985	23	65	11	1	11
NM 1987	21	67	10	1	10
NM 1989	21	68	10	1	10
NM 1991	20	70	9	1	9
NM 1993	21	69	11	1	11
NM 1995	22	67	11	1	11
NM 1997	22	67	10	1	10
NM 1999	19	69	7	1	7
NM 2001	21	68	10	1	10
NM 2003	23	68	8	1	14

Kilde: WVS = World Values Survey, NM = Norsk Monitor, Tallet etter undersøkelsens navn viser året undersøkelsen er gjennomført. "Slett ikke" kategorien er ofte rundt 0,6 prosent. N for NM-undersøkelsene er over 2000. N for WVS-undersøkelsene er over 1000. Det er mindre enn 1 prosent som har svart "Vet ikke" i alle undersøkelsene.

Hvilken betydning har inntrykksstyring for analysene denne oppgaven? Hvis inntrykksstyring gjelder likt for alle land, vil det bety at lykkenivået i alle land "egentlig" er noe lavere enn det som er oppgitt, men det vil ikke ha noen betydning for analysen. Studier har funnet forskjeller i grad av inntrykksstyring mellom noen grupper, men det ser ikke ut til at forskjellene er særlig store (Diener, Oishi & Lucas 2003: 413). En liknende problemstilling blir diskutert nærmere i delkapittel 2.6.

2.4 Stabilt lykkenivå i land

Forskjeller i landenes kultur eller livsbetingelser kan være mulige forklaringer på forskjeller i lykkenivå mellom land. Kultur og livsbetingelser er fenomener som ofte

er relativt stabile over tid, og derfor burde lykkenivået i et land også være stabilt. I tabell 2.3 så vi at lykkenivået i Norge har vært stabilt over tid. Tilfredshetsnivået over tid har vært stabilt i alle land i vest-Europa (Inglehart og Klingemann 2000:167). Et unntak er Belgia som opplevde en nedgang på 80-tallet, noe som muligens skyldtes høy og vedvarende arbeidsløshet og velferdskutt (Inglehart 1990). Om det noen land har positive trender i lykkenivå er svært omdiskutert. Hagerty & Veenhoven (2003, 2006) hevder det har vært en økning i lykkenivået i noen land, men dette har blitt imøtegått av Easterlin (2005a, 2005b). Økningen i lykkenivå i vestlige land er i beste fall svak, og det er en sterk stabilitet i landenes lykkenivå.

Ikke alle land har hatt den samme stabiliteten i lykkenivå som landene i Vest-Europa. Russland har hatt en klar nedgang i lykkenivået etter oppløsningen av Sovjetunionen (Inglehart & Klingemann 2000). Dette tyder på at lykkenivået kan endre seg med store sosiale og politiske omveltninger.

I WVS-undersøkelsene er det noen land som forandrer lykkenivå fra undersøkelse til undersøkelse. Tabell 1.1 i introduksjonskapittelet viste at Nigeria og Hviterussland hadde ekstreme lykkenivåer. I de andre WVS-undersøkelsene har de et mer gjennomsnittlig lykkenivå. Av tabell 2.5 ser vi at Hviterussland hadde lykkenivå på -26 i 1999 undersøkelsen i motsetning til -50 i 1995 og -47 i 1990-undersøkelsen. Nigeria hadde 27 i 1995 undersøkelsen mot 59 i 1999 undersøkelsen. I 1990 var lykkenivået i Nigeria bare på 6.

Tabell 2.2: Lykkenivåer i Hviterussland og Nigeria i de ulike WVS-undersøkelsene

	Hviterussland	Nigeria
WVS 2 (1990)	-47	6
WVS 3 (1995)	-50	27
WVS 4 (1999)	-26	59

Lykkenivå: Andel meget minus andel ikke lykkelig. N: Over 1000 for hver undersøkelse.

Dette kan være uttrykk for at det har skjedd endringer i disse landene, men det kan også bety at utvalgene er urepresentative eller gjennomført på en dårlig måte. I forhold til de analysene jeg skal gjøre i denne oppgaven, behøver ikke urepresentativt utvalg å bety mye, ut fra en antakelse om at et skjevt utvalg påvirker sammenhenger mellom variabler mindre enn fordelingen på enkeltvariabler. Hvis en har valgt respondenter som har et høyt gjennomsnittlig lykkenivå, vil de antageligvis også skåre

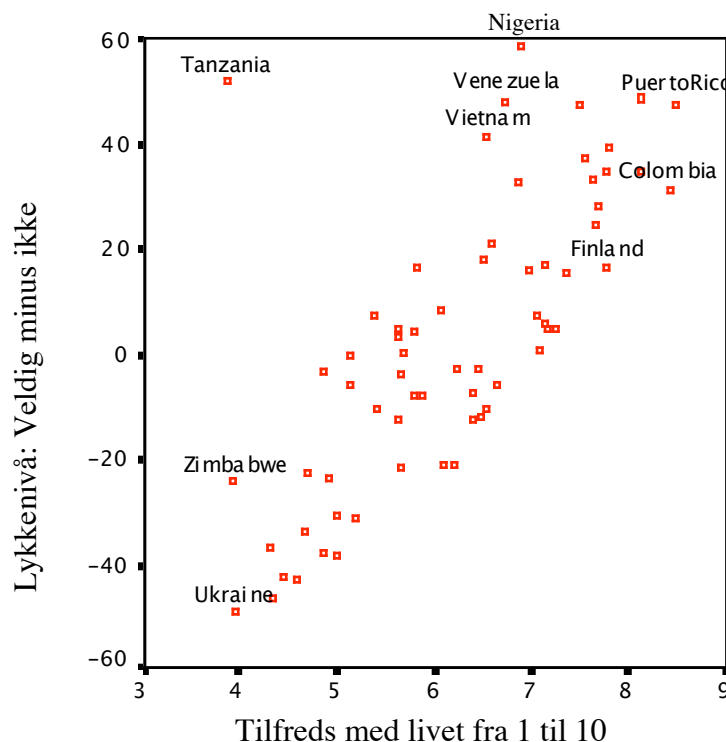
høyt på andre variabler som påvirker lykke, slik som helse. Og siden jeg vil kontrollere for nettopp slike variabler, blir det ikke noe stort problem for analysene. Det er likevel verdt å merke seg at en ikke må legge for stor vekt på lykkenivået i land hvor en ikke har god erfaring med å gjennomføre spørreundersøkelser. Vittersø, Røysamb & Diener (2002) fant at trivselsindeksen “Satisfaction With Life Scale” hadde mindre pålitelighet (reliabilitet) i fattige land enn i rike.

2.5 Språk

Når en skal sammenlikne lykke i ulike land, er det viktig å undersøke i hvilken grad språket er en feilkilde. Ordet “Lykke” kan bety noe annet enn “Happiness”, “Glück” og “Bonheur”. Dette er særlig viktig når vi gjennomfører en undersøkelse med land fra hele verden.

Veenhoven (1993: 53) nevner flere muligheter for å undersøke om språket har betydning for forståelsen av spørsmålsformuleringer eller svaralternativer. En måte er å se på de aggregerte sammenhengene mellom spørsmål om lykke og trivsel for landene som er med i denne undersøkelsen (Figur 2.1). Disse variablene er stort sett høyt korrelert innad i land, og hvis det ikke er noen språklige feilkilder burde de være høyt korrelert også mellom land. Variablene har forskjellige spørsmålsformuleringer og svaralternativer.

Det er en sterk korrelasjon på 0,73 mellom disse variablene på aggregert nivå. Tanzania er en klar “uteligger” hvor innbyggerne oppgir at de er svært lykkelige, mens de slett ikke er tilfredse med livet. Jeg har derfor valgt å fjerne landet fra analysene i denne oppgaven. Bortsett fra Tanzania kan en ikke påvise at språkforskjeller har stor betydning. “Beltet” av land er likevel ganske tykt, Nigeria kommer for eksempel ganske langt ned på skalaen når det gjelder tilfredshet selv om det er på topp når det gjelder lykke. Dette gjør at en ikke kan avvise at språk kan være en feilkilde. Det ser ut til at sammenhengen er svakt kurvelineær, noe jeg kommer tilbake til i delkapittel 6.2.

Figur 2.1: Aggregert sammenheng mellom lykke- og trivselspørsmål

Spørsmål: Vil du stort sett beskrive deg selv som meget lykkelig (100), ganske lykkelig (0), ikke spesielt lykkelig eller slett ikke lykkelig (-100) Hvis du tar alt i betraktning, hvor tilfreds er du med livet ditt for tiden. Svaralternativer fra 1 = Svært utilfreds til 10 = Svært tilfreds. Om utvelgelsen av land se kapittel 6.1. Data: WVS 3 og 4. N = 63. Korrelasjon 0,73, uten Tanzania 0,83.

En kan også sammenlikne ulike språkgrupper i samme land, med andre land hvor de snakker disse språkene. Forutsetningen er at ulike språkgrupper innenfor et land vil ha omtrent de samme livsbetingelsene. Hvis språket ikke har noen betydning, vil de ha det samme lykkenivået. Ouwenel & Veenhoven (1991) og Veenhoven (1993) gjennomførte en rekke slike tester. De fant nesten ingen tegn på at språket hadde noen betydning. Derimot spilte andre faktorer en viktig rolle, disse faktorene bidro til at grupper med samme språk hadde ulikt lykkenivå.

Tydeligst var resultatene fra Sveits, hvor de ulike språkgruppene i landet hadde et høyt og tilnærmet likt lykkenivå. Sveits sitt lykkenivå var høyere enn i Tyskland, Italia og Frankrike. Data fra European Social Survey 2003 bekrefter dette resultatet, og er vist i vedlegg 2.

Veenhoven (1993) fant likevel at språket kan ha en viss betydning i Belgia, hvor de fransktalende er litt mindre lykkelige enn de nederlandsktalende, og dette tilsvarte

forskjellene mellom Nederland og Frankrike. Avstanden er på 0,4 poeng på en skala fra 0 til 10 i ESS 2003. Disse forskjellene kan også ha andre årsaker, de fransktalende i Belgia har for eksempel følt seg diskriminert av den nederlandsktalende majoriteten.

Shao gjorde i 1993 en studie av tospråkelige studenter som snakket både kinesisk og engelsk. Studentene fylte ut to undersøkelser om lykke med noe tids mellomrom. Svarene fra den engelske undersøkelsen var svært lik svarene på den kinesiske undersøkelsen (Diener & Suh 2000: 6).

Veenhoven (1993), Ouweneel & Veenhoven (1991) og Diener & Suh (2000) konkluderer alle med at en foreløpig ikke har funnet store språklige forskjeller i oppfattelsen av lykkespørsmål. De understreker likevel at det kan finnes forskjeller som man enda ikke har oppdaget.

2.6 Svarnormer

I tillegg til språket, kan mange andre trekk ved et lands kultur påvirke hvordan innbyggerne svarer på lykkespørsmålet. I dette delkapittelet vil jeg bare ta opp metodiske feilkilder ved kulturen, som kan betraktes som “kunstige” forskjeller. Forskjeller i innbyggernes verdier og forventninger kan ses på som en “ekte” forklaring og vil bli omtalt i teorikapittelet. Å avgjøre om noe er en metodisk (kunstig) eller substansiell (ekte) forklaring kan være vanskelig i praksis⁵. I dette delkapittelet vil jeg ta for meg en spesiell kulturell feilkilde, nemlig svarnormer. I noen land kan det være normer om at en ikke skal stikke seg ut, slik at alle svarer “ganske lykkelig”. I andre land kan det være et krav om at man alltid skal si en er “meget lykkelig”, selv om man ikke er spesielt lykkelig. Dette ser jeg på som en metodisk feilkilde, siden to personer som “egentlig” er like lykkelige svarer forskjellig, fordi de har ulik tilbøyelighet til å bruke svarkategorien “meget”. Ulike svarnormer kan gjelde både innad i land og mellom land.

Vittersø, Biswas-Diener & Diener (2005) har sammenliknet nordmenn og grønlandske inuitter. Inuittene og nordmennene hadde i utgangspunktet et likt tilfredshetsnivå. Ved hjelp av en statistisk metode for å finne latente klasser, fant de at

---

⁵ I denne oppgaven vil jeg prøve å skille mellom metodiske og substansielle forklaringer, slik de blir presentert i Hellevik (2000).

innbyggerne kunne deles inn i 4 grupper med hver sin svarnorm. En av gruppene hadde en tendens til å benytte seg av ekstreme svaralternativer, mens de andre gruppene hadde en tendens til å unngå disse svaralternativene. Det var flere inuitter enn nordmenn som brukte den første svarnormen. Etter at en hadde kontrollert for dette, fant forskerne at nordmenn var signifikant mer lykkelige enn inuitter. Forskjellen var på omtrent et halvt standardavvik. For å illustrere hva en forskjell på 0,5 standardavvik betyr, kan det nevnes at i mitt datasett har Norge et lykkenivå på 24, et halvt standardavvik mindre gir et lykkenivå på -3 . Det kan derfor være at måten å svare på kan utgjøre en relativt stor feilkilde.

En studie av universitetsstudenter i 41 land, fant at i noen land er folk mer fornøyd med brede områder av livet, slik som utdannelsen, enn spesifikke temaer, slik som ens professorer og pensum, mens dette ikke gjaldt i andre land. Denne forskjellen som forskerne kalte for positivitet, korrelerte med lykke på aggregert nivå i 41 land med 0,57 (Diener, Scollon, Oishi, Dzokoto & Suh 2000). Dette kan tolkes som at det i noen land finnes svarnormer for generell lykke og tilfredshet, og at dette er et viktig aspekt for å forstå forskjeller i lykke mellom land. Det kan også tolkes substansielt, slik at tilfredshet på brede områder i livet for noen er mer påvirket av personlighet eller verdier, og mindre av ytre omstendigheter. Det kan tenkes at gapet mellom tilfredshet med smale og brede områder av livet er størst i land hvor innbyggerne verdsetter lykke høyt, slik som land i Sør-Amerika.

Disse funnene antyder at forskjellige svarnormer finnes. En vet likevel ikke hvilke land som har svarnormer som slår ut i bestemte retninger eller om svarnormer er en stor eller en liten feilkilde. Det er også usikkert om svarnormer gjelder for alle spørsmål hvor en skal vurdere om noe er godt eller dårlig, eller bare på noen områder.

Hvis svarnormene gjelder for alle spørsmål om tilfredshet med brede områder av livet, vil de som sier de er meget lykkelige også si at de har en svært god helse. Sammenhengen mellom variabler hvor noen av respondentene bruker svarnormer, innebærer at korrelasjonen mellom variablene blir sterkere enn sammenhengen egentlig er. I denne oppgaven vil jeg blant annet kontrollere for helse. Da vil jeg også

kontrollere for svarnormer. En del av den forskjellen mellom land som helsevariabelen forklarer, kan derfor skyldes at jeg samtidig kontrollerer for svarnormer.

2.7 Oppsummering

Lykke blir i denne oppgaven sett på som en subjektiv evaluering av livet, med både kognitive og affektive elementer. Det ser ut til at det er meningsfylt å måle lykke kvantitativt. Det er likevel mange mulige feilkilder når en undersøker forskjeller mellom land. Lykke er et sosialt sensitivt tema, slik at det ser ut til å være en tendens til å si at en er lykkeligere enn en egentlig er ved ansikt til ansikt-intervju. Det er ikke sikkert dette gjelder likt for alle land. En har ikke funnet markerte språkforskjeller når det gjelder forståelsen av lykkespørsmål. Vi kan derimot regne med at det finnes ulike svarnormer fra land til land, men det er usikkert hvor store disse forskjellene er.

Kapittel 3. Substansielle teorier om lykke

I dette kapittelet vil jeg presentere teoretiske perspektiver som er sentrale for å forstå forskjeller i lykkenivå mellom land. Jeg vil ikke omtale teorier om lykke som jeg ikke mener er relevante for mine data og mine problemstillinger. De teoretiske perspektivene vil likevel være ganske vide og favne om mange faktorer som påvirker lykke, siden et lands lykkenivå er bestemt av mange faktorer.

Jeg har gruppert teoriene i tre avsnitt⁶: Levbarhet, kulturelle verdier og genetikk. Levbarhet og verdiforklaringer har både likheter og forskjeller. Likheten er at de begge peker på “ytre” påvirkninger. Levbarhetsteori ser på ytre, “objektive” faktorer slik som innbyggernes livsbetingelser og levekår som avgjørende for hvor lykkelige de er. Verditeori ser på hvilke mål og forventninger personer har, og i hvilken grad disse blir oppfylt. Verdier er formet av ytre, “subjektive” påvirkninger. Det genetiske perspektivet ser på indre påvirkninger. Mye av et individs personlighet er medfødt eller formet i tidlig alder. Evnen til å vinkle en situasjon positivt har ofte større betydning for hvor bra en føler seg, enn situasjonen selv.

Det er ikke helt korrekt å hevde at levbarhet og verdier kun er ytre påvirkninger. Økonomisk velstand kan bidra til at en person beholder sin gode helse og dermed forblir lykkelig. En persons helse er selvfølgelig en del av individet, og dermed et indre fenomen. På samme måte er verdier noe som er blitt internalisert i individet, og kan betraktes som et indre trekk hos vedkommende. Grunnen til at jeg kaller disse påvirkningene for ytre, er at de har sitt utspring i ytre påvirkninger. Hvis vi finner forskjeller fra land til land når det gjelder innbyggernes verdier eller helse, er det sannsynlig at dette skyldes en ytre påvirkning fra samfunnet.

På samme måte er personlighet i stor grad medfødt, men ytre påvirkninger kan føre til endringer. Det har vært hevdet at det ikke vil være genetiske forskjeller mellom land som vil påvirke lands lykkenivå (Inglehart og Klingemann 2000). En rendyrket genetisk teori vil derfor anta at det ikke finnes forskjeller i lykkenivå mellom land. Genetiske forklaringer er viktige fordi de kan moderere og nyansere funn som i

---

⁶ Jeg har brukt en viss grad av skjønn i å klassifisere ulike teorier sammen i bolker. Resultatet er likevel i overensstemmelse med faglitteraturen.

utgangspunktet viser at aspekter ved levbarhet og kultur er sentrale årsaker til forskjeller mellom land.

Ovenfor har jeg snakket om indre og ytre påvirkninger. Disse begrepene har visse likhetstrekk med begrepene “arv” og “miljø”. De har også likhetstrekk med “top-down” når det er snakk om indre påvirkninger, og “bottom-up” når det gjelder ytre påvirkninger, begreper som er mye brukt i lykkeforskningen (Diener, Suh, Lucas & Smith 1999).

I datasettet jeg bruker, finnes det ikke variabler som direkte måler genetiske trekk eller personlighet. Jeg vil derfor ikke ha “indre”, uavhengige variabler. I praksis vil genetisk påvirkning vise seg ved at individenes lykke påvirker variablene som skal måle “ytre” omstendigheter. Forskjellen mellom indre og ytre påvirkning blir omgjort til et spørsmål om kausalitet. I denne oppgaven vil jeg derfor snakke om at “lykke er årsak” eller at “lykke er effekt” i forhold til de uavhengige variablene, istedenfor indre og ytre påvirkninger.

Jeg mener derfor det er naturlig at teorikapittelet starter med en bevisstgjøring om lykke og kausalitet. Er det slik at de som gjør bestemte ting blir lykkelige av å gjøre det, eller er det de som er lykkelige som gjør bestemte ting?

3.1 Er lykke årsak eller effekt?

Spørsmål om kausalitet er svært vanskelig. Ved spørreundersøkelser gjort på ett tidspunkt, er det vanskelig å si mye om kausalitet. Kausalitet har å gjøre med hva som er årsak og hva som er effekt. Når det er påvist en sammenheng mellom X og lykke, må man for å finne ut av kausaliteten avgjøre om det er X som fører til lykke, lykke som fører til X, en gjensidig påvirkning, eller en bakenforliggende årsak som påvirker begge. Er lykke årsak, innebærer det at en persons lykke påvirker personens handlinger og meninger. Er lykken effekt, betyr det at de som gjør visse ting eller lever på et bestemt vis, blir lykkelige.

Spørsmålet om kausalitet er sjeldent enkelt å avgjøre. La oss se på et enkelt eksempel. Mange undersøkelser har påvist at gifte gjennomsnittlig er mer lykkelige enn ugifte.

For eksempel viser WVS-studien fra Norge i 1996 at ugifte har et lykkenivå som er rundt 20 poeng lavere enn gifte eller samboende.

Den åpenbare forklaringen er at ekteskapet gir visse betingelser som er gunstige for mennesker, slik som intimitet, sex, trygghet og nære sosiale relasjoner. “Lykke er effekt” av ekteskap eller samboerforhold. På en annen side kan det tenkes at lykkeligere mennesker oftere gifter seg enn ulykkelige, kanskje fordi de har lettere for å omgås andre mennesker, lettere for å skape nære sosiale relasjoner og at de er hyggeligere å være sammen med. I tillegg kan det tenkes at lykkelige mennesker som er blitt gift, takler samlivet bedre enn ulykkelige og derfor skiller seg sjeldnere, særlig i land hvor det er forholdsvis lett å bli skilt. I så fall er lykke årsak til om en person er gift. Mastekaasa (1994) fant en slik seleksjonseffekt. Easterlin (2005a) fant derimot ingen seleksjonseffekt.

I mange tilfeller har vi kausalitet begge veier og kan snakke om gjensidig påvirkning. Utfordringen blir da å prøve å avgjøre hvor stor påvirkning som går de ulike veiene. En siste mulighet er at begge variablene blir påvirket av samme bakenforliggende fenomen. Man må da prøve å finne denne bakenforliggende påvirkningen. Hvis dette fenomenet er genetisk påvirkning, vil jeg se på det som et aspekt av lykke, og derfor at “lykke er årsak” til giftemål. Hvis den bakenforliggende fenomenet er ytre påvirkning, ser jeg det som et aspekt av de variablene som skal fange opp dette, og dermed at “lykke er effekt”.

Hvis “lykke er effekt” av de uavhengige variablene, vil sammenhenger mellom disse kunne ses på som forklaringer på lykkeforskjeller mellom land. Hvis lykke er årsak til sammenhengen med de uavhengige variablene, kan man i utgangspunktet ikke hevde å ha forklart forskjeller i lykke mellom land. Jeg vil i delkapittel 3.5 antyde at slike sammenhenger kan tenkes å gi noe informasjon om forskjeller i lykke mellom land, men argumentene er ikke særlig overbevisende.

3.2 Levbarhetsteori

Levbarhetsteori (liveability theory) ser på ytre ”objektive” forhold ved et samfunn (Veenhoven 1995). Grunntanken er at menneskers lykke avhenger av om de trives og fungerer i det miljøet de lever i. Et menneske har noen biologiske behov som må være

oppfylt for at det skal ha det bra. Hvor levbart et land er, kommer av hvor godt det er å bo i landet. Hvis teorien stemmer, vil innbyggernes subjektive lykke være et mål på hvor bra det er å bo i samfunnet. Den nederlandske sosiologiprofessoren Ruut Veenhoven (2005a) har foreslått at subjektiv lykke kombinert med forventet levealder burde brukes som mål på et lands kvalitet istedenfor FNs Human Development Index (HDI)⁷. Tanken er at en må se på de menneskelige resultatene samfunnet produserer, slik som innbyggernes lykke og helse, for å kunne si noe om hvor godt det er å leve i landet.

Levbarhetsteori er i utgangspunkt en teori på makronivå. Det handler om hvor godt samfunnet er formet for å fremme innbyggernes lykke og trivsel. Eksempler på makrofaktorer som kan være viktig for at et samfunn skal være levbart kan være velstand, demokrati, frihet, sosial likhet og et velfungerende byråkrati. Parallellen til levbarhetsteori på mikronivå er behovsteorier (Hagerty & Veenhoven 2003). En tenker seg at alle mennesker har noen behov som trenger å bli tilfredsstilt for at de skal kunne trives. Levbarhetsteori og behovsteori er grunnleggende like, selv om de er på forskjellig nivå. Det sentrale poenget i begge disse teoriene er at det er noen “ytre” trekk ved omgivelsene som må være oppfylt for at individet skal være lykkelig. Videre i oppgaven vil jeg derfor benytte meg av begge begrepene, men i hovedsak levbarhet.

Levbarhetsteori argumenterer for at behovene er absolutte. Med dette mener jeg at behovene en skal tilfredstille, gjelder like mye for alle mennesker, f. eks trenger alle nok mat. Levbarhetsteori hevder derfor at hvis man får det “objektivt” bedre, vil man bli mer fornøyd. Dette perspektivet kan tydeliggjøres ved å sette dette opp mot to relativistiske forståelser. Et sammenlikningsperspektiv vil hevde at det som er avgjørende for å være fornøyd, er å ha like bra eller bedre mat enn naboen. Et tilpasningsperspektiv vil hevde at en vil tilpasse seg god eller dårlig mat og etterhvert ta den for gitt. Levbarhetsteori mener at bedre livsbetingelser vil føre til et høyere lykkenivå, i motsetning til disse to alternativene.

---

⁷ Dette er indeksen som fem år på rad har kåret Norge til verdens beste land å bo i.

Utgangspunktet om at alle mennesker har absolutte, biologiske behov er problematisk. Utover det absolutt nødvendige, som det å ha nok mat, er det vanskelig å bli enige om nødvendige behov som ikke er kulturspesifikke (Diener & Lucas 2000: 45). For å unngå disse viktige innvendingene, vil jeg bruke levbarhetsteori som et litt løsere begrep, og vil med teorien referere til ytre, objektive faktorer som påvirker lykken positivt. Eksempler er penger og sosialt nettverk, som ikke trenger å være universelle og livsnødvendige behov, men som har en positiv innvirkning på lykke.

Et fenomen som henger sammen med behovsteori, er antagelsen om den avtagende grensenytte når det gjelder penger (Helliwell 2003, Christoph & Noll 2003, Easterlin 2005a). En trenger penger for å tilfredsstille noen behov. De fleste grunnleggende behov, f. eks for mat, kan dekkes hvis man har litt penger, mens det er vanskelig å dekke ytterlige behov med mer penger. Det vil derfor være stor forskjell i lykke mellom personer som tjener 0 kroner og 100.000 kroner, mens forskjellen mellom de som tjener 1 million kroner og 2 millioner kroner vil være liten. I tråd med teorien vil vi se det samme forholdet mellom lykke og velstand på aggregert nivå (Inglehart og Klingemann 2000). Vi vil også se at inntekt har større betydning for lykke i fattige land enn i rike land (Schyns 2002).

Det kan likevel være vanskelig å snakke om at lykken egentlig er avtagende, siden det ikke finnes noen fasit for hvor stor forskjell det er mellom ulike lykkenivåer. En alternativ tolkning av resultatene over er at lykken ikke blir målt på intervallnivå. Det kan tenkes at et poeng høyere lykke på høye nivåer er “større” enn ett poeng økning på lave lykkenivåer, slik det ser ut til å gjelde for smerte (Vittersø, personlig korrespondanse). En må derfor understreke at effekten av penger på lykke er avtagende i forhold til det lykkemålet man bruker.

Levbarhetsteori har fått stor interesse i aggregert, komparativ lykkeforskning, siden fattige land har et lavere lykkenivå enn rike land. Derimot ser ikke ytre faktorer ut til å være de mest sentrale variablene for å forstå lykke innad i (vestlige) land. Når jeg skal gjøre analyser på individnivå, må jeg prøve å finne variabler som fanger opp hvordan graden av levbarhet i et samfunn påvirker individenes lykke. Eksempler kan være inntekt, helse, frihetsfølelse og sosialt nettverk.

3.3 Kulturelt betingede verdier

Gjennom sosialisering og internalisering vil et lands kultur forme hva som er våre verdier. Verdier blir betegnet som høyere-ordens mål, hvilke mål en har i livet sitt. Aspirasjoner betegner lavere-ordens mål, hvor mye man trenger for å kunne si en har nådd de målene en har satt seg (Hellevik 2003a). Hvordan kan verdier påvirke lykken? Det kan tenkes at noen mål er mer vanskelig å oppnå enn andre. Hvis jeg ønsker meg den dyreste bilen og det fineste huset, vil jeg kanskje være misfornøyd så lenge jeg ikke har det. Det kan også være at noen mål gir kort og flyktig lykkefølelse. Den bilen man kjøpte, ga ikke noen varig oppstemthet. En tredje mulighet er at verdiene fører til at man lever og gjør bestemte ting som fremmer lykken. Hvis en synes det er viktig å være sammen med familie og venner, vil en antageligvis være mer sammen med dem. Og de som er mer sammen med venner og familie, vil være mindre ensomme og derfor lykkeligere.

Sammenhengen mellom kultur, verdier og lykke er svært komplisert (Diener, Suh, Lucas & Smith 1999), og min framstilling vil være en forenklet framstilling av noen sentrale aspekter. Det er også en forenkling å framstille alle kulturforskjeller som forskjeller i verdier. I denne presentasjonen tenker jeg for eksempel at sammenlikning med andre bare påvirker lykkefølelsen ved at man endrer målene og aspirasjonene sine i forhold til dem man sammenlikner seg med, noe som ikke nødvendigvis er helt dekkende.

En viktig verdi i forhold til lykke er materialisme. En materialistisk verdioppfatning ser ut til å føre til lavere lykke hos det enkelte individ (Diener & Oishi 2000: 207, Hellevik 2003a). Dette har likhetstrekk med begrepene indre og ytre-orientering. Indreorienterte er mer opptatt av mestring og utvikling, mens ytreorienterte (materialister) er mer opptatt av anerkjennelse og beundring (fra de andre, det ytre). (Schmuck, Kasser & Ryan 2000).

Det er ikke nødvendigvis de materialistiske verdiene i seg selv som fører til redusert lykke, det kan være at målene ikke blir nådd. En materialistisk verdiorientering kan tenkes å påvirke lykken negativt ved at en alltid ønske seg mer og målene vil aldri nås. Sammenlikningsteori hevder at mennesket vil føle ulykke hvis det er et negativt

gap mellom målene og det man faktisk oppnår (Michalos 1991). En støtte til en slik forståelse kan en finne i en undersøkelse av innsatte i fengsel. De fangene som verdsatte familie og sosiale relasjoner høyt, var mer ulykkelige enn andre, trolig fordi de ikke kunne realisere sitt ønske om å være sammen med sin familie (Diener, Suh, Lucas & Smith 1999). Mål en ikke kan nå fører til frustrasjoner og skuffelser. Løsningen er likevel ikke å unngå å sette seg mål, for da vil en oppleve kjedsomhet og meningsløshet (Layard 2005: 73).

Innbyggernes verdiene er avhengig av landets kultur og struktur. Hvis landet har opplevd økonomisk nedgang, er nok innbyggerne mindre lykkelige enn et land som har et tilsvarende velstandsnivå men uten å ha opplevd nedgang. Målene vil være påvirket av tidligere standard. Mange ser Russlands lave lykkenivå som et resultat av en slik nedgang. Andre historiske faktorer har også betydning for hvilke verdier innbyggerne har.

En verdie som kan tenkes å påvirke lykke, er hvorvidt lykke er et ettertraktet mål som en streber etter. Dette aspektet har vært poengtert i forskjellen mellom kollektivistiske og individualistiske verdier. Kollektivismen preges av avhengigheten til andre, der en realiserer seg gjennom harmonien til gruppen. “Familien og oss” er viktigere enn “meg”, og derfor blir ikke personlig lykke en prioritert målsetning. Individualisme preges av at hvor enkelt individ er fri fra sosiale forpliktelser og kan realisere sine egne behov og verdier. Individualistiske kulturer vektlegger dermed individenes muligheter og personlig vekst. Lykke er et ettertraktet mål i vestlige individualistiske land (Arrindell m fl 1997). En vil derfor prøve å bli lykkelig, og vil muligens også bli mer lykkelig. Kollektivistisk orienterte personer fra øst-Asia har en tendens til å velge bort lykke for å kunne oppnå andre mål, sammenliknet med vestlige innbyggere (Diener, Oishi & Lucas 2003:412). Slike funn er argumenter for at individualistiske land har mer lykkelige innbyggere enn kollektivistiske land.

3.4 Genetiske forklaringer

Det finnes indikasjoner på at lykke i en stor grad er genetisk betinget, dvs. at det er medfødt. Lykken og Tellegen (1996) forsket på amerikanske tvillinger over en tiårsperiode. Korrelasjonen mellom svarene til en person ved første og andre gangs intervju var på rundt 0,5, som viser en stabil komponent i en persons lykke.

Korrelasjonen mellom den ene eneggede tvillingens første intervju og den andre tvillingens andre intervju var på omtrent 0,4. Det var ingen korrelasjon mellom toeggede tvillinger. Forfatterne konkludere derfor med at 80 prosent ($0,4 / 0,5$) av den stabile komponenten i lykke kan være genetisk. Diener, Suh, Lucas & Smith (1999) påpeker at andre tvillingstudier har funnet mindre sterke sammenhenger, men at resultatene uansett er viktige. Hvor mye av lykkefølelsen som skyldes arv og hvor mye som skyldes miljø, avhenger av hvor ekstremt miljøet er. Hvis tvillingstudien hadde vært gjennomført i Russland, hvor det er store miljø-påvirkninger, ville korrelasjonen mellom tvillingene antageligvis vært mindre.

Det ser ut til at lykkefølelsen er knyttet opp til biologisk hjernevirksomhet. Lykkefølelsen er lokalisert i belønningssenteret “Nucleus Accumbens” som skiller ut stoffet “Dopamin” (Aftenposten 2005). Det har vært hevdet at ekstremt lykkelige mennesker blir apatiske og ufølsomme siden de er lykkelige uansett (Bergsma 2000), men empirisk forskning viser at svært lykkelige personer ikke har problemer med å omgås andre (Friedman, Schwartz & Haaga 2002).

Noen personer ser ut til å ha en personlighet som gjør at de alltid har et positivt syn på livet. Personlighet ser ut til å være medfødt i en stor grad. Visse personlighetstyper korrelerer med lykke, ekstraversjon korrelerer positivt og nevrotisme korrelerer negativt (Diener, Oishi & Lucas 2003). Ekstraversjon er grov sagt hvor utadvendt en er, mens nevrotisme er graden av følelsesmessig ustabilitet. Hvis en kontrollerer for nevrotisme, ser det ut til at ekstraversjon og lykke ikke korrelerer (Vittersø 2001).

I følge genetisk teori vil en bedring av ytre livsvilkår bare gi en kortvarig oppsving i lykken. Mennesker tilpasser seg overraskende fort både negative og positive opplevelser, blant annet ved at en endrer hvem en sammenlikner seg med (Diener, Suh, Lucas & Smith 1999). Lykkefølelsen øker ved positive endringer, men synker deretter langsomt. Spørsmålet blir om lykknivået synker helt ned til det opprinnelige nivået, eller om det stabiliserer seg på et høyere nivå. Lucas, Clark, Georgellis & Diener (2003) undersøkte tilpasning i forhold til ekteskap. De fant at det skjedde tilpasning, men at sluttnivået var høyere enn utgangspunktet. Easterlin (2003) undersøkte helse og ekteskap, og fant også at tilpasningen ikke er fullstendig. Fra en

panelstudie over 16 år, fant Diener & Fujita (2005) at 24 prosent av respondentene hadde endret trivselsnivå fra de første fem årene til de siste fem årene av undersøkelsesperioden. En persons trivselsnivå var omtrent like stabilt som en persons inntekt var.

Disse undersøkelsene viser at både indre og ytre faktorene påvirker lykken. Ytre faktorene bidrar til å endre lykkenivået, mens indre faktorer bidrar til at nivået over tid ikke blir veldig mye høyere enn det opprinnelig var.

3.5 Kan variabler hvor ”lykke er årsak” til sammenhengen forklare forskjeller mellom land?

Inglehart og Klingemann (2000) argumenterer for at det ikke vil være særlig store forskjeller i individenes genetiske sammensetning mellom land, og at dette ikke kan forklare forskjeller mellom land. Diener & Suh (1999: 448) hevder derimot at genetiske forskjeller kan finnes, selv om det ikke finnes data som viser dette. Selv om det ikke finnes genetiske forskjeller mellom innbyggerne i ulike land, trenger ikke dette gjelde for personlighet, siden personlighet også er formet av tidlig læring og miljøpåvirkninger.

I denne undersøkelsen har jeg ikke uavhengige variabler som måler personlighet eller genetikk. Derfor vil jeg videre i oppgaven anta at befolkningenes genetiske sammensetning ikke varierer mellom land, og derfor ikke kunne bidra til forklaringer på forskjeller i lykke. Genetisk påvirkning vil i denne oppgaven vise seg ved at ”lykke er årsak” til sammenhengen mellom lykke og de uavhengige variablene. Variabler hvor ”lykke er effekt” gir forklaringer på forskjeller i lykke mellom land, men hvordan skal en tolke sammenhenger hvor den kausale sammenhengen går i motsatt retning?

Et mulighet er å nøye seg med prediksjonsanalyse. I en prediksjonsanalyse vil man være opptatt av hvilke faktorer som best beregner (predikerer) hvor lykkelige innbyggerne i et land er. I en slik analyse vil kausalitetsproblemer ikke ha betydning, men en kan heller ikke finne årsaker til forskjeller i lykkenivå mellom land. Likevel kan det at en påviser samvariasjon være interessant i seg selv og bidra til innsikt og forståelse.

I en stringent kausal analyse vil ikke sammenhenger hvor “lykke er årsak” gi noen forklaring på forskjeller i lykkenivå mellom land. Det er kausalt meningsløst å kontrollere for variabler som ligger etter virkningen i tid. Det er derfor viktig å være klar over uavhengige variabler med delvis “feil” kausalitet, slik at en kan moderere konklusjonene en trekker på bakgrunn av disse.

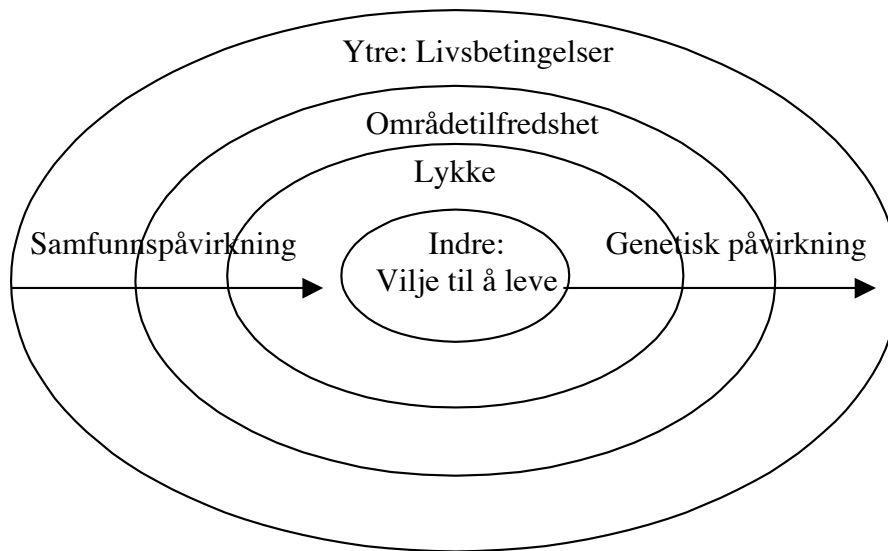
Hvis en ikke er for stringent, kan en tenke seg at slike sammenhenger kan gi noen forklaringer. En må likevel være oppmerksom på at slike forklaringer er svakt teoretisk fundert, og krever at vi gjør visse forutsetninger. En kan for eksempel mene at slike sammenhenger tyder på forskjeller i personlighetstyper mellom land som påvirker både lykken og de uavhengige variablene. Hvis vi antar at den genetiske sammensetningen er konstant mellom land kan vi også argumentere for at det må finnes bakenforliggende ytre variabler som først påvirker lykken og deretter den uavhengige variabelen. Slike forklaringer er langt fra overbevisende. Jeg vil derfor prøve å bruke uavhengige variabler hvor “lykken er effekt”. I praksis vil likevel alle variabler inneholde elementer av at “lykke er årsak”.

3.6 Indre og ytre påvirkninger

De toretiske perspektivene jeg har presentert i dette kapittelet viser at lykken blir påvirket av både indre og ytre faktorer. En illustrasjon av hvordan disse kan tenkes å påvirke lykken, kan vi finne i løkteorien (Czapinski & Peeters 1991). Denne er vist i figur 3.1. Man tenker seg ulike lag utenpå hverandre som i en løk. Innerst⁸ er viljen til å leve, en grunnleggende drivkraft i mennesket som ses på som et medfødt instinkt. Laget utenfor er lykken, som er nært forbundet med viljen til å leve. Lykken er så nært koblet til overlevelsesinstinktet at forsøk på tilpasning og selektiv sammenlikning vil være vanlig. Laget utenfor er områdetilfredshet, hvor fornøyd en er med økonomien, med boforholdene, med helsen osv. Områdetilfredshet vil bli mindre påvirket av viljen til å leve. Det ytterste laget er livsbetingelser, som f. eks arbeid og sosiale relasjoner, og vil i liten grad bli påvirket av individenes vilje til å leve. I motsatt retning vil ytre omstendighetene påvirke områdetilfredshet ganske sterkt, påvirker lykken i mindre grad, og nesten ikke viljen til å leve.

---

⁸ En løk har ikke noen kjerne. Dette er en svakhet ved løk-analogien.

Figur 3.1: Illustrasjon av løkteorien. Ytre og indre påvirkningers betydning for lykken.

Å avgjøre hvilke teoretiske perspektivene som forklarer sammenhengen mellom lykke og en uavhengig variabel, er vanskelig. I praksis vil den tydeligste indikatoren være hvilken vei de kausale pilene går, slik løkteorien over viser. Variabler som skyldes verdier eller levbarhetsindikatorer, er de som gir de beste forklaringene på forskjeller mellom land, da kausaliteten går den “riktige” veien.

Kapittel 4. Tidligere komparativ lykkeforskning

I dette kapittelet vil jeg se på empirisk forskning som har vært gjort for å belyse lykke mellom mange land. Relevant forskning som har vært gjort innad i land, blir omtalt i andre kapitler. I hovedsak har den komparative lykkeforskningen vært gjort på to forskjellige måter. Den ene er å undersøke om faktorer som påvirker lykken er universelle. Dette gjør man ved å se på om ulike variabler har like stor sammenheng med lykke i alle land. Hvis forskjellene er store, ser man på om det er spesielle trekk ved de landene hvor variablene samvarierer i stor eller liten grad. En slik analyse kaller jeg for flernivå-analyse, og denne forskningen vil være relevant for problemstilling II.

Den andre metoden er ved å bruke aggregerte data. Her gjøres analysene ved å se på landenes gjennomsnittlige lykkenivå i forhold til andre variabler på makronivå. Slike analyser gir et inntrykk av hvilke trekk ved samfunnene som kan være årsakene til ulike lykkenivå. Den siste delen av kapittelet tar for seg analyser på individnivå. Dette gjør jeg for å vise at det er gjort få slike undersøkelser, men at innfallsvinkelen virker lovende for å forstå forskjeller i lykke mellom land.

4.1 Flernivå-analyser

Flernivå-analyser er analyser som foregår både på mikronivå og på makronivå. Det finnes mange varianter av flernivå-analyser, men komparativ lykkeforskning har særlig vært opptatt av en type. En ønsker å finne ut om en variabel har større effekt på lykke i noen spesielle land. Dette gjøres ved at en først regner ut hvor stor effekt variabelen har på lykke innad i hvert av landene, altså på mikronivå. Deretter regner en ut om det er noen sammenheng på makronivå mellom effektens størrelse og andre makrovariabler.

Det finnes mange flernivåundersøkelser med lykke, men jeg vil bare nevne en som er typisk. I en studie av studenter fra hele verden, fant Diener & Diener (1995) at selvtillitt og trivsel var høyere korrelert i individualistiske land enn i kollektivistiske land. De fant også at tilfredshet med økonomien og trivsel var høyere korrelert i fattige land enn i rike land (ikke signifikant for menn).

Denne undersøkelsen viser at sammenhenger mellom variabler kan variere fra land til land. Dette innebærer at det ikke er mulig å kunne forstå alle forskjeller mellom land på den måten jeg gjør. Min innfallsvinkel for å forstå forskjeller i lykke mellom land, er at i noen land har for eksempel mange god helse, og er derfor mer lykkelige. Men hvis helse ikke har noen effekt i for eksempel fattige land, vil ikke lykkenivået i disse landene øke hvis flere får god helse, og en kan derfor ikke hevde at fattige land har et lavere lykkenivå på grunn av innbyggernes dårlig helse. Dette innebærer at analysene i kapittel 9 benytter en “grov” metode, som ikke tar i betraktning variasjon i variablenes effekt på lykke.

Flernivåanalyser er velegnet til å undersøke om en variabls effekt på lykke er universell eller kulturelt betinget. Metoden er derimot mindre egnet til å kunne forklare hvorfor noen land har et høyere gjennomsnittlig lykkenivå enn andre. Når selvtillit er lavere korrelert med lykke i kollektivistiske land, kan en ikke hevde at dette er grunnen til at kollektivistiske land har et lavere lykkenivå. For da forutsetter man at folk med god selvtillit i kollektivistiske land “går glipp av” en positiv effekt, men det kan like gjerne være de med dårlig selvtillit som “går glipp av” en negativ effekt.

I forhold til denne oppgaven er det viktigste med flernivå-analysene at man blir bevisst problemstillingen. I tillegg gir undersøkelsene tips om hvilke makrovariabler som kan påvirke størrelsen på korrelasjonen. De mest brukte makrovariablene er rike versus fattige land og individualistiske versus kollektivistiske land. Mål for disse makrovariablene vil jeg bruke i analysene i kapittel 8.

Det finnes også flernivåanalyser som ikke har som ambisjon å finne ulike effektstørrelser fra land til land. Helliwell (2003) inkluderte både mikro og makrovariabler fra mange land i samme analyse. Variabler på mikronivå var blant annet inntekt, sivilstatus, tillit, alder og religiøsitet, mens på makronivå var variablene velstand, kvalitet på styresettet og andel av innbyggerne som er med i frivillige organisasjoner. Analysen kan likevel ikke si noe om hvor mye av forskjellene mellom land som skyldes de ulike faktorene, da dette ikke var artikkelens problemstilling. En

kombinasjon av mikro og makrovariabler kan også gjøre tolkningen av resultatene vanskelig.

4.2 Aggregerte analyser

I dette delkapittelet tar jeg for meg ulike aggregerte analyser. Aggregerte analyser er analyser som bare holder seg på makronivå. Ulike lands gjennomsnittlige lykkenivå blir satt i forhold til andre makrovariabler. Hensikten er å forsøke å finne ut hvilke trekk ved samfunnet som kan ha en gunstig effekt på innbyggernes trivsel og lykke.

Inglehart & Klingemann (2000) brukte WVS-data fra 65 land for å finne makrovariabler som forklarer et lands lykkenivå. Kjøpekraft per innbygger hadde en positiv effekt, mens antall år under kommunistisk styre og andel av befolkningen i industriell sektor hadde en negativ effekt. Disse tre uavhengige variablene ga en R^2 på 0,78. Om landet var protestantisk, graden av demokrati og utdanningsnivå var ikke signifikante variabler. Inglehart og Klingemann (2000) trakk blant annet konklusjonen at demokrati i seg selv ikke har betydning for innbyggernes lykke i forhold til velstand, og bruker Russland og Kina som ”sannhetsvitner”. I Russland har de fått demokrati, men mistet velstand, og lykkenivået har falt, mens kinesere er relativt lykkelige selv om de mangler demokrati.

Veenhoven (2000) undersøkte sammenhengen mellom lykke og frihet/individualisme. Han hadde mål for økonomisk frihet, politisk frihet, personlig frihet, tilgang på informasjon og individualistiske verdier. Alle variablene korrelerte positivt signifikant med lykke, men bare effekten av økonomisk frihet var signifikant kontrollert for kjøpekraft per innbygger. Økonomisk frihet korrelerte omtrent 0,7 med lykke før og rundt 0,4 etter at man kontrollerte for kjøpekraft. Veenhoven fant en viss forskjell i resultatene når han delte datasettet inn i rike og fattige land. Mellom fattige land var økonomisk frihet positivt korrelert med lykke, mens politisk frihet var positivt korrelert mellom rike land. Dette kan tolkes som at velstand og økonomiske muligheter er mer grunnleggende behov for mennesker, mens politisk frihet og demokrati blir viktigere når de grunnleggende materielle behovene er tilfredsstilt.

Veenhoven (1995) brukte data fra 28 land for å undersøke om landets lykkenivå kommer av folkløse (likner på svarnormer), sammenlikning med andre land eller

levbarhet. Han fant ikke støtte til de to første teoriene, men ulike former for levbarhetsfaktorer så ut til å ha betydning. Materiell velstand, sosial likhet, frihet og tilgang til kunnskap og utdanning ga en R^2 på 0,78.

Welsch (2003) så på sammenhengen mellom lykke, velstand, politisk frihet og rasjonalitet (målt som andel forskere og ingeniører i befolkningen). Han fant at velstand og rasjonalitet påvirker lykkenivået, mens frihet bare har en indirekt effekt ved at frihet fører med seg økt velstand.

Christoph & Noll (2003) viste en klar sammenheng i EU-land mellom kjøpekraft og lykke og mellom sosial ulikhet og lykke. Lykkenivå er høyest i rike land med lite sosial ulikhet.

Helliwell (2004: 23) så på trivsel i 50 land (tilsammen 117 målinger med WVS-data). Tillitt, tro på Gud, medlemskap i organisasjoner og kvaliteten på styresettet hadde en positiv effekt på trivsel, mens skilsmisseraten og arbeidsløshetsraten hadde en negativ effekt. Disse variablene ga en R^2 på 0,81.

Arrindell, Hatzichristou, Wensink, Rosenberg, van Twillert, Stedema & Meijer (1997) undersøkte 36 land og fant at de kulturelle jobbverdi-dimensjonene "Uncertainty avoidance" og "Maskulinity" sammen med kjøpekraft ga en R^2 på 0,54. "Uncertainty avoidance" er i hvilken grad innbyggerne prøver å unngå problemer istedenfor å konfrontere dem. "Maskulinity" er i denne sammenheng i hvilken grad en verdsetter suksess og tradisjonelle kjønnsrollemønstre i motsetning til f. eks. velferdsstaten. De kulturelle verdiene framkom ved faktoranalyse av jobbverdispørsmål hos IBM-ansatte i 36 land utført av Geert Hofstede (1980).

Diener, Diener & Diener (1995) undersøkte flere faktorer, og fant at velstand, individualisme, likhet og grad av menneskerettigheter korrelerte sterkt med lykkenivå. Disse variablene ga en R^2 på 0,73. Kontrollert for hverandre, var det bare individualisme som korrelerte sterkt med lykke. Kulturell homogenitet, velstandsvekst, og sammenlikning med andre land korrelerte i liten grad med lykke.

Hvis en skal prøve å finne fellestrekk ved disse studiene, vil jeg fremheve at de alle har funnet store forskjeller fra land til land når det gjelder lykkenivå. Det er også en tendens til at de fleste faktorer kan relateres til ulike former for levbarhet. Det kan tolkes som at lykkenivået er høyere i noen land fordi det er bedre å bo der, slik som mer likhet, mer velstand, mer frihet osv. Noen av resultatene kan også knyttes til kulturforskjeller. Hvor individualistisk landet er ser ut til å være en viktig prediktor, selv om Schyns (1998) ikke klarte å gjenta funnet om at individualisme var positivt korrelert med lykke, kontrollert for velstand.

Aggregerte analyser gir en god indikasjon på hvilke faktorer som kan være årsakene til at noen land har et høyt lykkenivå. Det er likevel begrenset hvor godt en kan forstå forskjeller i lykkenivå mellom land med en slik analyse, fordi det er vanskelig å vite nøyaktig hvordan nasjonale trekk påvirker den enkeltes lykke. Det er også vanskelig å fastslå hvor viktige de ulike faktorene er på grunn av multikollinearitet⁹. Dessuten vil utvalget av land kunne avgjøre hvor stor betydning variablene har på lykke, en utfordring som jeg vil omtale i neste kapittel.

4.3 Individdata-analyser

Det finnes flere analyser som er gjort med individdata fra mange land, men fokuset har ikke alltid vært å forstå forskjeller i lykkenivå mellom land. Et eksempel er Michalos (1991), som samlet inn lykkedata fra studenter i hele verden. Han prøvde ikke å forklare forskjeller mellom land, men ville teste om hans egen sammenlikningsteori var universell.

Individdata-analyser skiller seg fra aggregerte analyser og flernivåanalyser ved at de kun bruker forklaringsvariabler på mikronivå. I flernivåanalyser er fokuset på samspill, analysene undersøker om sammenhenger mellom variabler varierer fra land til land. Individdata-analyser prøver derimot å forklare hvorfor lykkenivået varierer mellom land, i likhet med aggregerte analyser.

En individdataanalyse er gjort av Christoph & Noll (2003). De undersøkte forskjeller i tilfredshet med boforholdene og tilfredshet med økonomien. Dataene var fra Europa

---

⁹ Multikollinearitet er hvis to eller flere uavhengige variabler er svært høyt korrelert. Da vil det være vanskelig å avgjøre hvilke av variablene som er viktige, og hvilke som ikke er viktige for økt lykke.

og undersøkelsen Eurobarometer. De så på om forskjeller i ”objektive” forhold kunne forklare forskjellene mellom land. Med objektive forhold mener jeg variabler som beskriver innbyggernes levekår. Disse variablene var ”sosial struktur” (alder, kjønn, sivilstand, utdanning, arbeidssituasjon, innvandrere og antall barn), ”inntekt” , spørsmål om ”husholdet” (antall rom, bad, uteplass, problemer med boligen, hus/leilighet, eier / leier og kriminalitet i området) og ”økonomien” (om en har økonomiske problemer, hva en eier av ting og om en har råd til ulike ting). Når de kontrollerte for disse faktorene, blir forskjellene mellom land i økonomisk tilfredshet og boforhold-tilfredshet omtrent halvert. Forfatterne konkluderte med at forskjellene mellom landene i stor grad skyldes objektive forskjeller i levestandard. Den gjenværende forskjellen mente de kan skyldes kultur, verdier eller nasjonale trekk.

Individdataanalyser virker velegnet til å undersøke hvordan verdier og levekår virker inn på enkeltindivider. Studien til Christoph og Noll (2003) gir gode indikasjoner på at forskjeller i levekår i Europa ser ut til å være av betydning for å forstå forskjeller i lykkenivå i europeiske land.

Jeg mener det er flere grunner til at det trengs flere undersøkelser med dette perspektivet. Det at jeg bare har funnet en undersøkelse som bruker denne innfallsvinkelen, mens så mange andre studier bruker de andre perspektivene, er en grunn til at flere slike studier bør gjennomføres. Christoph & Noll (2003) konsentrerer seg kun om europeiske land, mens jeg vil undersøke land fra hele verden. De bruker ikke lykke som avhengig variabel, men tilfredshet med boforhold og økonomi. De setter heller ikke resultatene i særlig grad i sammenheng med teori. De prøver ikke å tallfeste hvor mye av forskjellene som skyldes disse variablene. De forholder seg heller ikke i hvilken grad variablene har like stor effekt i alle land, noe som er en forutsetning for å bruke metoden.

Kapittel 5. Utvalgsproblemer i komparative undersøkelser

I dette kapittelet vil jeg ta opp en viktig utfordring ved alle komparative undersøkelser. Det gjelder om resultater fra komparative undersøkelser kan generaliseres og er derfor viktig i forhold til problemstilling III. Utfordringen er knyttet til hvilke land man skal velge å ha med i undersøkelsen, og gjelder både for aggregerte analyser og analyser på individnivå. Jeg vil først vise hvordan dette problemet kan fortone seg i aggregerte analyser, fordi det er enklest å forstå slik. Deretter vil jeg vise hvordan dette problemet gjør seg gjeldende i individdata-analyser.

Et av de fundamentale spørsmålene i komparative studier er hvilke land som skal være med i analysen. Den vanligste metoden er “ta med så mange land som du kan”, selv om mer raffinerte utvalgsriterier finnes (Mahoney & Goertz upublisert, Ragin 2000). En forutsetning for å kunne generalisere resultater er at et representativt utvalg skal være med. Fordi man vil ha med så mange land som mulig, har forskeren liten kontroll over om utvalget er representativt. Ofte blir for eksempel vestlige land overrepresentert. Hva som er et representativt utvalg, kan også endre seg etter hvert som nye stater får sin selvstendighet eller ved demografiske endringer.

I aggregerte analyser er det hovedsakelig to mål en er interessert i. Den ene er hva slags effekt de uavhengige variablene har på den avhengige variabelen (lykke), og det andre er R^2 som er et mål på hvor mye av variansen i den avhengige variabelen som de uavhengige variablene forklarer. Det at resultatene for disse to målene kan være sensitive for utvalget av land, vil jeg vise med et eksempel.

La oss tenke oss at jeg ønsker å finne ut av om sammenhengen mellom tilfredshet og velstand er kurvelineær. Grunnen til dette kan være at jeg ønsker å undersøke om teorien om den avtagende grensenytte gjelder mellom land. Dette burde medføre at effekten av velstand på tilfredshet er kurvelineær og minsker ved høyere velstandsnivåer. Som mål på kjøpekraft bruker jeg Verdensbankens mål på “ekte” kjøpekraft per innbygger fra 1999¹⁰. Tilfredshet blir målt med data fra WVS 3 og 4 og

---

¹⁰Dette målet er bedre enn vanlig kjøpekraft ved at det måler hvor mye av en bestemt handlekurv innbyggerne i et land kan kjøpe, og dermed er bedre egnet for sammenlikning (Schyns 1998: 12)

går fra 1 til 10. Data for disse målene finnes for 70 land og er hentet fra datasettet “States of Nations” (Veenhoven 2005b).

For å vise at et representativt utvalg av land er et problematisk begrep, vil jeg gjøre et tankeeksperiment: Norge blir med i EU, og det vedtas at EU skal bli en føderasjon, slik som USA. Verdien til Belgia bruker jeg som et EU-gjennomsnitt. Jeg gjør den samme analysen, men betrakter nå EU som ett land. Tabell 5.1 viser resultatene fra regresjonsanalysene.

Tabell 5.1: Regresjonsanalyse: Effekten av velstand på landets tilfredshetsnivå

	Vanlig modell		EU-modell	
	B	SE	B	SE
Konstant	5,21	0,22	5,15	0,31
Kjøpekraft /1000 (0 til 42)	0,15**	0,03	0,17**	0,06
Kjøpekraft kvadrert / 100 mill (0 til 17)	-0,22*	0,10	-0,32	0,21
Justert R ² (N)	0,51	(70)	0,31	(53)

* Signifikant på 5 %-nivå. ** Signifikant på 1%-nivå. Tilfredshet måles fra 1 – 10. Data WVS 3 og 4. Ekte kjøpekraft per innbygger. SE = Standardfeil for estimatet. Data: States of Nations (Veenhoven 2005b).

Tabellen viser at for de “vanlige” landene er det en signifikant kurvelineær effekt av velstand på lykke. Den samme analysen for EU gir derimot ikke et signifikant andregradsledd. R² er også forskjellig i de to modellene. Den er på 0,51 med de vanlige landene og 0,31 i EU-modellen. De to analysene gir dermed forskjellig svar på hvor godt velstand predikerer et lands tilfredshetsnivå, og om det er en signifikant avtagende grensenytte av inntekt. Derimot er effekten av velstand ganske lik i de to modellene, den kurvlineære effekten er faktisk litt større i EU-modellen. Eksempelet viser likevel at aggregerte analyser kan være sårbare for utvalget av land. Særlig kan resultatene fort endre seg ved bruk av mange uavhengige variabler som er høyt korrelert med hverandre. Å generalisere resultater fra slike analyser kan derfor være problematisk.

5.1 Utvalgsproblemer for individdata

Et tilsvarende problem gjelder for individdata-analyser av den typen jeg bruker i denne oppgaven. Effekten av de uavhengige variablene og hvor mye variansen reduseres med ved kontroll for uavhengige variabler, vil være avhengig av utvalget av

land. I individdata-analyser av den typen jeg gjør i denne oppgaven, vil disse målene være bestemt av to forskjellige forhold.

Hvilken effekt en variabel har på lykke, vil være avhengig av hvilken effekt variabelen har på lykke innad i de landene som er med i undersøkelsen. Hvis effekten er lik i alle land, vil variabelenes effekt ikke være avhengig av utvalget av land. Hvis det derimot er variasjon fra land til land i hvor stor denne effekten er, vil variabelens effekt være avhengig av utvalget av land i undersøkelsen. En kan undersøke om forskjellene er systematiske i forhold til makrovariabler slik som velstand og individualisme. Hvis en avdekker slik systematikk, kan en ta det i betraktning hvis en vil generalisere til et annet utvalg av land, med en annen sammensetning av fattige og rike land. Dette gjør at man kan ha noe kontroll med om en kan generalisere resultatet.

Det andre målet er hvor mye av forskjellene i lykkenivå mellom land disse variablene forklarer. Dette er avhengig av variablenes effekt på lykke, men også de aggregerte sammenhengene mellom lykke og variablene. Hvis lykke og en uavhengig variabel ikke er korrelert på aggregert nivå, vil ikke den uavhengige variabelen kunne forklare forskjeller mellom land, uansett hvor stor effekt variabelen har på lykke innad i land. Hvis variablene er sterkt positivt korrelert på aggregert nivå, vil den uavhengige variablene kunne forklare mye av forskjellene mellom land.

I individdata-analyser, vil de to målene altså være avhengig av to forskjellige forhold. De uavhengige variablenes effekt vil være avhengig av sammenhenger innad i land, mens hvor mye disse variablene forklarer er avhengig både av sammenhengene innad i land og sammenhengene mellom land. Hvis to variabler er fullstendig korrelert i en aggregert analyse, vil lykkenivået være fullstendig predikert. I en individdataanalyse trenger derimot ikke alle forskjellene mellom land være forklart selv om to variabler er fullstendig korrelert på aggregert nivå. Hvor mye den uavhengige variabelen forklarer, er avhengig av variabelens effekt på lykke. Hvis variabelen ikke har noe effekt på lykke, forklarer ikke variabelen noe, selv om den er fullstendig korrelert på aggregert nivå. Dette gjør at individdata-analyser muligens er noe mer robuste for utvalget av land, som hovedsaklig påvirker de aggregerte korrelasjonene.

Problemstillingen jeg har presentert ovenfor viser at man må være forsiktig hvis en skal generalisere resultater fra komparativ forskning. Hvis man finner ut at man ikke kan generalisere, er en mulig løsning å gå fra en variabelorientert til en mer caseorientert innfallsvinkel slik som Ragin (2000) argumenterer for. Med en caseorientert innfallsvinkel er en ikke ute etter å finne ut hvor stor effekt de forskjellige variabler har generelt, men å forklare forskjellene mellom akkurat de casene/landene en bruker. En skal være varsom med å generalisere uten teoretisk og empirisk grunnlag, og den spesifikke kunnskapen har en verdi i seg selv (Mjøset 2004).

Kapittel 6. Data og metode

I dette kapittelet presenterer jeg WVS-datasettet. Videre blir operasjonaliseringen av lykkevariabelen begrunnet. Deretter blir ESS-datasettet og NM-datasettene presentert. Dette er datasett jeg av og til benytter meg av. Til sist forklarer jeg de ulike statistiske metodene jeg bruker i de empiriske analysene.

6.1 WVS-datasettet

Oppgavens tema er forskjeller i lykkenivå mellom ulike land. Dette gjør at jeg har hatt lyst på å få data fra hele verden. Jeg foretrekker også undersøkelser som er representative for hele befolkningen. Det finnes internasjonale studier som er utført på studenter som jeg ikke velger å bruke (Michalos 1991, Diener, Scollon, Oishi, Dzokoto & Suh 2000). Studenter representerer ikke hele befolkningen, siden de i mange land er en privilegert og ressurssterk gruppe. På bakgrunn av dette har jeg valgt å bruke WVS som min hoveddatakilde. Det er en undersøkelse fra hele verden og med mange interessante variabler.

De internasjonale verdiundersøkelsene startet som en europeisk verdiundersøkelse og ble første gangen gjennomført i 1982. Den vakte stor interesse, og ble samme året gjennomført i land fra hele verden. Studien har blitt gjennomført i tilsammen 4 runder, 1982, 1990, 1995-98 og 1999-2001. Den femte runden blir gjennomført i 2005-2006. Data fra de 4 første rundene er tilgjengelig fra Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste (NSD) (WVS 2004a). Dataene finnes også vedlagt Inglehart, Basáñez, Díez-Medrano, Halman & Luijkx (2004). Utfyllende beskrivelser om undersøkelsen finnes på <http://www.worldvaluessurvey.org>. Tilsammen har 80 forskjellige land fra hele verden vært med i runde 3 og runde 4.

Det har ikke vært mulig å ha med alle landene i denne oppgaven. Jeg har måttet fjerne noen land, da de ikke oppfylte følgende kriterier:

1. Landet må ha vært med i runde 3 eller runde 4. Jeg velger å ikke bruke 1990-undersøkelsen for å unngå for stor spredning i tid. Dessuten kommer spørsmålene i en annen rekkefølge i 1990-undersøkelsen.
2. I hvert land må en ha hatt med alle de uavhengige variablene som jeg bruker. Det er særlig spørsmålet om egen helse som mangler, siden spørsmålet ble

fjernet for de landene som i 1999 var med i den utvidede europeiske verdiundersøkelsen.

3. Landet må ikke avvike altfor sterkt fra det almenne mønsteret. Tanzania og Egypt er derfor fjernet fra analysen. Tanzania var en tydelig uteligger når vi så de aggregerte sammenhengene mellom lykke og trivsels spørsmål i figur 2.1. I figur 8.2 vil vi se at Egypt er en tydelig uteligger når det gjelder korrelasjoner mellom lykke og økonomisk tilfredshet innad i land.

62 land oppfyller alle de tre kriteriene. Noen av landene var med både i runde 3 og 4. Da har jeg valgt å ta med den nyeste undersøkelsen. Under lister jeg opp de landene som er med, sortert etter region. Hvis landene har tallet 4 etter seg, er dataene hentet fra WVS 4 (1999-2001). Hvis landene ikke har noe tall etter seg, er dataene fra WVS 3 (1995-98). I 1995 ble det gjort egne undersøkelser for Vest- og Øst-Tyskland. I mitt datasett vil de derfor være to forskjellige land

Midtøsten og Nord-Afrika (5 land): Algerie 4, Iran 4, Jordan 4, Marokko 4, Tyrkia 4

Afrika sør for Sahara (4 land): Nigeria, Sør-Afrika 4, Uganda 4, Zimbabwe 4

Nord-Amerika og Oseania (4 land): Australia, Canada 4, New Zealand, USA 4

Vest-Europa (6 land): Finland, Norge, Spania 4, Sveits, Sverige, Vest-Tyskland

Øst-Europa (13 land): Albania 4, Bosnia 4, Bulgaria, Kroatia, Makedonia 4, Montenegro 4, Romania, Serbia 4, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ungarn, Øst-Tyskland

Tidligere Sovjet (10 land): Armenia, Aserbajdsjan, Estland, Georgia, Hviterussland, Latvia, Litauen, Moldova 4, Russland, Ukraina

Latin-Amerika (11 land): Argentina, Brasil, Chile 4, Colombia, Den Dominikanske Republik, El Salvador, Mexico 4, Peru 4, Puerto Rico 4, Uruguay, Venezuela

Asia (9 land): Bangladesh, Filippinene, India 4, Indonesia 4, Japan 4, Pakistan 4, Sør-Korea, Taiwan 4, Vietnam 4

Følgende land har vært med i WVS-undersøkelsen men oppfylte ikke kriteriene:

Belgia, Danmark, Egypt, Frankrike, Ghana, Hellas, Irland, Island, Israel, Italia, Kina, Luxemburg, Malta, Nederland, Nord-Irland, Polen, Portugal, Singapore, Storbritannia, Tanzania, Tyskland (ett land i WVS 4) og Østerrike

Utvalget inneholder land fra hele verden, men noen regioner er bedre representert enn andre. Øst-Europa, tidligere Sovjet og Latin-Amerika er godt representert, mens Afrika har med få land. I tråd med diskusjonen i forrige kapittel, vil resultatene av analysene i utgangspunktet bare gjelde for denne sammensetningen av land. Av de landene som blir fjernet fra analysene er de fleste vesteuropeiske land. Hvis mine analyser blir annerledes enn andre undersøkelser med WVS-data, kan dette skyldes denne forskjellen i utvalget.

Antall respondenter varierer fra land til land. Undersøkelsen fra Den Dominikanske Republik har færrest med kun 400 respondenter og Columbia har flest med 3000 respondenter. Fem land har under 1000 respondenter. Gjennomsnittet er 1460 pr. land. Totalt antall respondenter er 90490.

Data fra hvert land har blitt vektet, med særlig vekt på at dataene skal være representative for befolkningen når det gjelder utdanning (WVS 2004b: 56). For mange u-land har ikke utvalgene blitt vektet, fordi det ikke er mulig å sjekke opp mot offentlig statistikk. Dataene for hvert land blir til slutt vektet til 1500 respondenter, slik at hvert land får like stor betydning i analysene. En kunne eventuelt ha vektet dataene ut fra landenes folketall, men folkerike land som India vil da få en svært stor vekt slik at tilfeldige målefeil i disse landene kan gi store utslag.

6.2. Lykkevariabelen

I dette delkapittelet vil jeg presentere den avhengige variabelen. Jeg vil diskutere fordeler og ulemper med den operasjonaliseringen jeg har gjort. De uavhengige variablene vil bli presentert i kapittel 7.

Lykkespørsmålet er på ordinalnivå, med språklige svaralternativer (meget, ganske, ikke særlig, slett ikke lykkelig). Siden jeg skal bruke vanlig regresjonsanalyse må variabelen operasjonaliseres slik at den blir på intervallnivå. Jeg velger å gjøre det på samme måte som Hellevik (2003) og Easterlin (2001):

<i>Vil du stort sett beskrive deg selv som</i>	
<i>Meget lykkelig</i>	<i>100</i>
<i>Ganske lykkelig</i>	<i>0</i>
<i>Ikke spesielt lykkelig / slett ikke lykkelig</i>	<i>-100</i>

Fordelen med målet er at det er lett å forstå. Det er prosentbalansen for andelen “Meget lykkelig” minus andelen “Ikke lykkelige” innbyggere i et land. Hvis 10 prosent er meget lykkelige og 30 prosent er ikke lykkelig, er landets eller gruppens lykkenivå $10 - 30 = -20$. Målet går derfor fra -100 til 100. Med denne operasjonaliseringen slår jeg kategoriene “Ikke spesielt” og “Slett ikke” sammen. Når man gjør dette, forenkler man og informasjon går tapt. Dette kan rettferdiggjøres ved at så få svarer “Slett ikke lykkelig”. Bare 3 prosent av respondentene i datasettet velger dette alternativet, og enda færre i land med et høyt lykkenivå. Tabell 6.1 viser fordelingen på lykkevariabelen for hele datasettet. Omtrent halvparten er ganske lykkelig, mens en fjerdedel er meget lykkelig og en fjerdedel er ikke lykkelig. Vet ikke andelen er lav, på litt over 1 prosent.

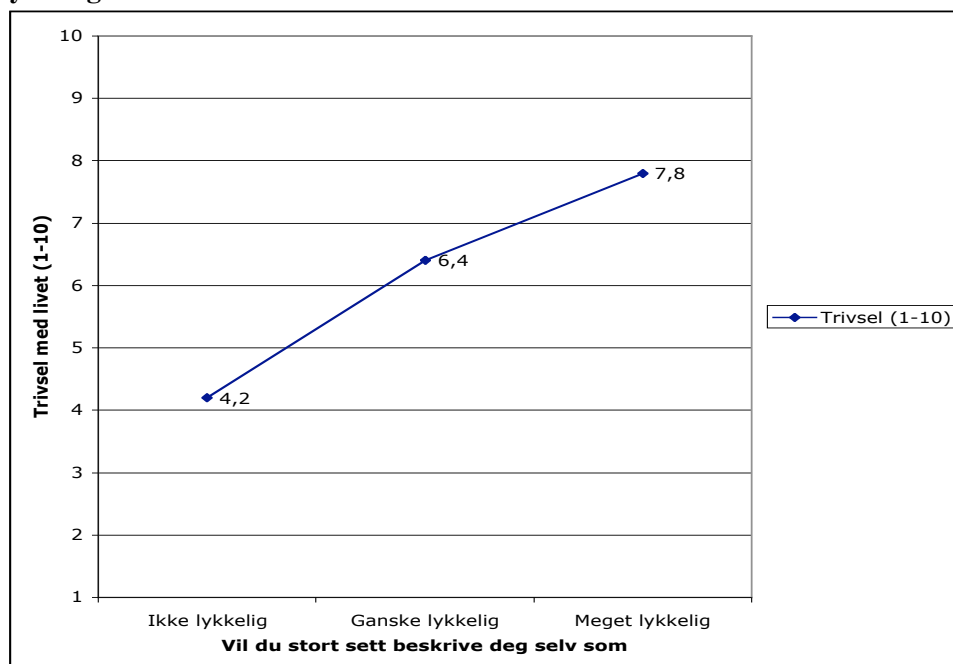
Tabell 6.1: Deskriptiv statistikk for lykkevariabelen

Fordeling i prosent	
Meget lykkelig	24
Ganske lykkelig	53
Ikke lykkelig	22
Vet ikke / Mangler	1,3

Data WVS 3 & 4. 62 land. 93000 respondenter (vektet til 1500 per land)

Operasjonaliseringen jeg bruker antar at det er like stor forskjell i lykkevurdering mellom de tre kategoriene, noe som ikke trenger å være riktig. Ved hjelp av ekspertkvantifisering mener Veenhoven (1993: 110) at meget lykkelig har verdien 9,3, ganske 7,2, ikke særlig 3,9 og slett ikke 1,0 på en skala fra 0 til 10. Denne operasjonaliseringen tilsier at ”forskjellen” i lykke mellom en ikke særlig lykkelig person og en ganske lykkelig person, er større enn mellom en ganske lykkelig og en meget lykkelig person. En måte å undersøke om min operasjonalisering er god på, er å sammenlikne lykkespørsmålet med trivselspørsmålet. Figur 6.1 viser gjennomsnittlig trivselsnivå fra 1-10 for de som er ikke lykkelige, ganske lykkelige og meget lykkelige.

Figur 6.1: Gjennomsnittlig trivselsnivå for respondentene som er ikke, ganske og veldig lykkelig.

Data: WVS 3 & 4. N = 93000, 62 ulike land. Dataene er vektet slik at hvert land har 1500 respondenter.

Av figuren ser vi at lykkevariabelen ikke er lineær i forhold til trivselsvariabelen. Det er mindre forskjell mellom de som er “Ganske” og de som er “Meget lykkelige” enn mellom “Ikke” og “Ganske”. Dette er i tråd med operasjonaliseringen til Veenhoven (1993). Ved å bruke alle de fire lykkekategoriene blir resultatet tilnærmet lineært (figur ikke vist). Linjen i figuren er likevel ikke så buet at jeg ser min operasjonalisering som et stort problem. Det at lykkenivået er enkelt å forstå, synes jeg oppveier ulempene ved at målet kan være noe unøyaktig. Likevel vil jeg i analysen i kapittel 9.3 også gjøre analyser med operasjonaliseringen veldig = 9, ganske = 7 og ikke = 4 for å se om det gir andre resultater.

6.3 Andre datasett

6.3.1 ESS

European Social Survey (ESS) er en spørreundersøkelse som blir gjennomført i Europa. Den skal gjennomføres hvert annet år. Dataene som blir brukt i denne oppgaven er fra første runde som ble gjennomført i 2002 / 2003 i 22 land (Jowell 2003). Noen moduler skal være faste, og noen moduler skal variere fra hver runde. Dataene er tilgjengelige gratis for nedlasting for studenter og forskere på <http://ess.nsd.uib.no>. Utfyllende opplysninger om studien finnes på nettsiden

<http://www.europeansocialsurvey.org/> Undersøkelsen har et svært høyt metodisk nivå. Feltarbeiddokumentasjon, dokumentasjon av variabler, forstudier og liknende finnes på nettsidene til undersøkelsen. Utvalgene har blitt vektet innad i landene slik at de skal være representative for hele befolkningen.

Studien inneholder følgende spørsmål om lykke, som vil bli brukt som avhengig variabel:

I det store og hele, hvor lykkelig er du?

<i>Svært ulykkelig</i>											<i>Svært lykkelig</i>
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

Disse 22 landene er med i ESS 2003:

Skandinavia: Danmark, Finland, Norge, Sverige

Vest - Europa: Tyskland, Sveits, Storbritania, Luxemburg, Nederland, Belgia, Irland

Sør - Europa: Spania, Italia, Hellas, Frankrike, Portugal

Sentral - Europa: Østerrike, Tsjekkia, Ungarn, Polen, Slovenia

Midt-Østen: Israel

Antall respondenter varierer fra 1207 i Italia til 2919 i Tyskland. Gjennomsnittet er 1925 respondenter fra hvert land. Totalt antall respondenter er 42 358.

6.3.2 Norsk Monitor

Norsk Monitor er en undersøkelse om forbruk og meninger i regi av Markeds og Mediainstituttet (MMI). Den er blitt gjennomført hvert annet år siden 1985.

Undersøkelsen er stor både når det gjelder antall personer (2000-4000) og antall spørsmål (over 3000). Undersøkelsen vil bli brukt av og til. Spørsmålsformuleringene er de samme som for WVS når det gjelder spørsmål om lykke og helse. Jeg bruker dataene fra 2003 som har 3955 respondenter. Utvalget er vektet ut i fra kjønn, alder og bosted.

Dataene i tabell 5.1 er hentet fra datasettet “States of Nations” (Veenhoven 2005b).

Dette kan bestilles fra hjemmesiden til World Database of Happiness Research

<http://www1.eur.nl/fsw/happiness>.

6.4 Metode

I dette delkapittelet vil jeg gjøre rede for hvilke empiriske metoder jeg vil bruke for å drøfte oppgavens problemstillinger.

6.4.1 Flernivåanalyse

I kapittelet 8 vil jeg undersøke om de uavhengige variablene har like stor effekt på lykke i alle land, i lys av problemstilling II. Dette er en nødvendig sjekk av forutsetningen til metoden jeg vil bruke i senere analyser, og også interessant i seg selv. Til dette vil jeg gjøre en tonivåanalyse som likner på Hierarchical Linear Models (HLM). En teknisk forklaring av HLM finnes i Bryk & Raudenbush (1992: kap 4) og en lettforståelig anvendelse på lykke finnes i Oishi (2000). Jeg gjør analysen på en litt mindre avansert statistisk måte. Jeg bruker korrelasjonskoeffisienter og ikke koeffisienter fra regresjonsanalyse. (Diener & Diener 1995 bruker også korrelasjoner). Dette gjør jeg for å begrense arbeidsmengden. Bivariat regresjonsanalyse ville kreve $62 \times 6 = 372$ analyser istedenfor 62 og resultatet ville bli ganske likt. Dessuten tar jeg ikke hensyn til variansen på individnivå og vil antageligvis få et for smalt konfidensintervall (Kraft & de Leeuw, 1998: 51).

Analysen foregår i to trinn. Først regner jeg ut korrelasjonene mellom lykke og f. eks helse, i hvert av de 62 landene. Når jeg har regnet ut alle korrelasjonene, kan jeg se hvor stor forskjell det er fra land til land. Pearsons korrelasjonskoeffisient går fra 1 (perfekt positiv sammenheng mellom variablene) til -1 (perfekt negativ sammenheng) via 0 (ingen sammenheng). Hvis alle med god helse er lykkelige, mens alle med dårlig helse er ulykkelige, er korrelasjonen 1. Hvis en like stor andel av de med god helse og de med dårlig helse er lykkelige, er det ingen sammenheng, og korrelasjonen er 0.

I trinn nummer to undersøker jeg om det finnes noen systematikk i hvilke land som har høy og lav korrelasjon mellom variablene. For eksempel kan det tenkes at helse har sterkere korrelasjon med lykke innad i fattige land enn i rike land. Hvert land får da to verdier. Den ene verdien er korrelasjonen mellom variablene. Den andre verdien er et mål på hvor rikt landet er, for eksempel kjøpekraft per innbygger. Så regner en ut korrelasjonen mellom disse to variablene og ser om det finnes et mønster. Dette gjør jeg for alle de uavhengige variablene.

6.4.2 Analyse av forskjeller i lykke

I kapittel 9 gjør jeg en analyse for å finne ut om forskjellene mellom land minker når vi kontrollerer for de uavhengige variablene. Logikken bak metoden er å se om forskjellene mellom land forsvinner når en kontrollerer for andre variabler. Hvis vi for eksempel sammenlikner Hviterussland og Sør-Korea, skal metoden finne ut av følgende:

Det er en forskjell i gjennomsnittlig lykkenivå mellom Sør-Korea og Hviterussland. Når vi sammenlikner personer i Sør-Korea og personer i Hviterussland som har like god helse, er forskjellene fortsatt like store? Hvis forskjellene er blitt mindre, hvor mye mindre er de?

Analysen er en lineær, multipl regresjonsanalyse hvor hvert land har en dummyvariabel. Denne metoden kalles for ANCOVA (Analysis of covariance) (Kraft & De Leeuw 1998: 30). Den er ikke blant de mest avanserte statistiske metodene som finnes, men er velegnet i forhold til min problemstilling. Først gjør man en analyse bare med landenes dummyvariabler. Siden gjør jeg bivariate analyser med hver av de uavhengige variablene (i tillegg til landenes dummyvariabler) for å se hvor mye hver av variablene forklarer av forskjeller i lykkenivå mellom land. Til slutt gjør jeg en multivariat analyse med landenes dummyvariabler og alle de uavhengige variablene for å se hvor mye de samle sett forklarer. Ved å se på om koeffisientene for landenes dummyvariabler nærmer seg hverandre, kan jeg finne ut om forskjellene i lykkenivå mellom land skyldes forskjeller i f.eks helsenivåene i de ulike landene.

Et land må være referansekategori, og jeg har valgt Sør-Korea. Dette er fordi det er et relativt “gjennomsnittlig” land. Resultatene blir de samme med et annet land som referanse. Tabell 6.2 viser en analyse hvor jeg har med 4 land og helse som uavhengig variabel. I regresjonsanalysens første trinn vil jeg bare ha med landenes dummyvariablene. Kolonnen merket “Bare land” viser resultatet fra en regresjonsanalyse med fire land som dummyvariabler. Konstantleddet (-3) gir Sør Koreas lykkenivå: Det er 3 prosentpoeng flere som sier de ikke er lykkelige enn som sier de er meget lykkelige. Landenes tall i “bare land” kolonnen viser landets lykkenivå i forhold til Sør-Korea. I Norge er lykkenivået 28 høyere enn i Sør-Korea. I Norge er derfor prosentdifferansen veldig minus ikke lykkelig på 25 (28 minus 3). I Canada er de mer lykkelige enn i Norge, og i Hviterussland er svært mange ikke lykkelige.

Tabell 6.2: Forskjeller i lykkenivå i 4 land, kontrollert for subjektiv helse

	Bare land	Helse
(Konstant) Sør – Korea	(-3)	(-47)
Hviterussland	-45	-26
Norge	28	23
Kanada	43	36
Subjektiv helse		24

Regresjonsanalyse med lykke som avhengig variabel, land som dummyer og helse i 4 kategorier: Dårlig (0), middels (1), god (2) og meget god (3). Konstantleddet viser predikert lykkenivå hos en sør-koreaner (med dårlig helse).

I regresjonsanalysens neste trinn har jeg tatt med helsevariabelen. Resultatene er i kolonnen merket “Helse”. “Subjektiv helse” har koeffisienten 24. Analysen predikerer at innenfor et land, har gruppen med middels helse et lykkenivå som er 24 høyere enn gruppen med dårlig helse. Gruppen med god helse har et lykkenivå som er 48 (24 ganger 2) høyere enn de med dårlig helse. Konstantleddet (-47) viser predikert gjennomsnitt for gruppen av sør-koreanere med dårlig helse.

Landenes tall i “Helse”-kolonnen viser forskjell i predikert verdi i forhold til Sør-Korea. Gruppen av hviterussere med samme helsenivå som sør-koreanere har et lykkenivå som er 26 poeng mindre. Nordmenn og kanadiere med samme helsenivå er lykkeligere enn den tilsvarende gruppen i Sør-Korea.

Det som er interessant i forhold til problemstilling I, er å se på forskjellen i koeffisienter fra “Bare land”-kolonnen til “Helse”-kolonnen. En ser at forskjellene har blitt mindre, siden alle tallene har nærmet seg hverandre. Hviterussland har gått fra -45 til -26, Norge har gått fra 28 til 23 og Kanada har gått fra 43 til 36. En mulig tolkning av denne analysen er at forskjellen i lykkenivå mellom disse landene til en viss grad skyldes forskjeller i innbyggernes helse.

6.4.3 Mål på hvor mye en har forklart

Hvor mye har koeffisientene til de fire landene nærmet seg hverandre etter at en har kontrollert for helse? Christoph & Noll (2003) bruker ANCOVA-analyse for å forklare forskjellene mellom land i Europa. Artikkelforfatterene nøyter seg med et søylediagram og visuell inspeksjon av hvor mye mindre søylene har blitt. Med 62 land i analysen er ikke denne metoden særlig praktisk. Jeg vil derfor bruke to andre mål, som jeg kaller absoluttavstandsmål og variansmål.

Absoluttavstandsmål:

Den første målet er å regne ut hvor mye landenes verdier er redusert i forhold til gjennomsnittet. Gjennomsnittlig lykkenivå for de 4 landene (i forhold til Sør-Korea) i “Bare land”-kolonnen er 6,5 ($(0+(-45)+28+43) / 4$). Så regner man ut gjennomsnittlig avstand fra gjennomsnittet. Norge har verdien 28 og er derfor 21,5 fra gjennomsnittet. Utrekning gir gjennomsnittlig avstand på omtrent 32 ($((6,5+38,5+34,5+49,5) / 4)$).

Vi gjør det samme for “Helse”-kollonnen og finner at gjennomsnittlig avstand fra gjennomsnittet er omtrent 25. Den gjennomsnittlige avstanden er dermed redusert med 7 poeng.

Ved å dele de to tallene på hverandre kan vi se hvor mange prosent mindre den gjennomsnittlige avstanden er redusert med ($1 - (25/32) = 0,21$). For disse 4 landene er avstanden redusert med 21 prosent når en kontrollerer for helse. (Tallet for alle de 62 landene er 18 prosent).

Variansmål:

En annen mulighet er å regne ut hvor mye mindre variansen mellom land blir etter at en kontrollerer for helse. Dette målet tilsvarer R^2 i aggregerte analyser. (Se Skog, 2003: 212 og Hellevik, 2000: 272 for hvordan en regner ut R^2 . For hvordan en regner ut varians, se Hellevik, 2000:227)

Først regner en ut variansen til “Bare land” kolonnen (0, -45, 28, 43). Variansen er på 1496. Så regner en ut variansen i kolonnen “Helse”. Variansen er på 743.

Variansen til verdiene etter en har kontrollert for helse blir delt på variansen til de dataene med bare land og trukket fra 1. Utrekningen ($1 - (742/1496)$) gir at variansen er redusert med 50 prosent. (Tallet for alle de 62 landene er 31 prosent).

Sammenlikning av de to metodene:

Vi ser at de to metodene gir ganske ulike svar. Variansmålet vil som oftest si at mer av forskjellen er redusert enn absoluttmålet. En annen forskjell er at med variansmålet spiller det en rolle hvilke verdier som forandres. Hvis ytterpunktene minker, blir

variansen redusert betraktelig. Det betyr at hvis Norge i eksempelet over hadde nærmet seg gjennomsnittet med 10 poeng, ville variansmålet regnet det som en mindre endring enn hvis ytterverdien Canada hadde nærmet seg 10 poeng mot gjennomsnittet. En tredje forskjell gjelder hvis en bruker flere trinn i regresjonsanalysen, hvor stadig nye variabler blir lagt til. Med variansmålet vil en forklare mye i de første trinnene, og så stadig mindre. Med absoluttmål vil forklaringstakten være mer jevn¹¹.

Det finnes ikke noe mål som er riktig eller galt. En får selv inspisere verdiene over for å vurdere om forskjellene er redusert med halvparten eller en femtedel. (Forskjellen mellom metodene er mindre med alle de 62 landene: 18 prosent med absoluttmål mot 31 prosent med variansmål.) Variansmål blir mest brukt, og hovedgrunnen til det er at det er lettere å regne med. Absoluttmål blir av og til brukt. Fordelen med dette målet er at det er mer robust for ekstreme verdier (Mastekaasa 2001: 311), og at resultatene likner mer på hvor mye intuisjonen forteller oss at variasjonen er redusert. Jeg mener derfor at variansmålet (og også R^2) overdriver hvor mye som blir forklart. Jeg vil likevel hovedsaklig referere til variansmålet da dette er sammenliknbart med R^2 for aggregerte analyser, men jeg vil gjøre leseren oppmerksom på at variansmålet kan vise at flere prosent av variasjonen er forklart enn det mange vil føle er “riktig” hvis en studerer tallene i tabell 6.2.

---

¹¹ Grunnen til disse forskjellene er at variansmålet måler kvadrerte avstander til gjennomsnittet. Grunnen til at en bruker variansmål er av praktiske, matematiske grunner: Det er lettere å regne med kvadrerte ledd, for da forsvinner fortegnene.

Kapittel 7. De uavhengige variablene

I dette kapittelet vil jeg presentere og diskutere de uavhengige variablene i WVS-datasettet. Hver variabel blir presentert med deskriptiv statistikk og hvor sterk sammenheng variabelen har med lykke. Jeg vil videre diskutere tolkninger av sammenhengen mellom variabelen og lykke. I kapittel 3 vektla jeg at om “lykke er årsak” eller om sammenhengen skyldes levbarhet og kulturpåvirkninger er avgjørende for hvorvidt forskjeller i lykkenivå mellom land kan forklares. Noen steder vil jeg bruke data fra ett land for å illustrere sammenhenger. Da vil jeg bruke data fra Norge, selv om resultatene ikke trenger å gjelde for andre land. Mine data gir uansett ikke svar om kausalitet, slik at det i stor grad blir å antyde hvilke tolkninger som kan være riktige. Sist i kapittel 7.1 vil jeg diskutere hvordan forskjeller mellom lands helsenivå kan forstås. Liknende betraktninger vil gjelde for flere av variablene. For å unngå for mye repetisjon, vil de i hovedsak bare bli omtalt denne første gangen.

Jeg har tatt to hensyn ved fastleggingen av hvor inngående variablene skal behandles. Det første er hvor sentrale de er for å predikere variasjoner i lykke mellom land. Variabler som kan forklare mye, blir diskutert grundigst. Det andre hensynet er hvor kompleks sammenhengen mellom variabelen og lykke er. En sammenheng som kan tenkes å fange opp aspekter av svarnormer, kultur, levbarhet og personlighet, vil kreve mye plass.

I en undersøkelse hvor man prøver å finne alle variabler som bidrar til forskjeller i lykke mellom land, vil det alltid være viktige variabler som ikke er med. Datasettet begrenser selvfølgelig hvilke variabler som er med. Det finnes også variabler i datasettet som noen lesere kanskje vil savne. Det gjelder f. eks spørsmål om kjønn, alder, sivilstand og arbeidstilknytning. Grunnen til at jeg ikke har med disse variablene, er at de i liten grad varierer mellom land, slik at de ikke bidrar til å forklare forskjeller i lykkenivå mellom land. Tillit til medmennesker har blitt sett på som en viktig årsak til lykke (Helliwell 2003). Denne variabelen er ikke tatt med, da den ikke forklarer forskjeller i lykkenivå mellom land i mitt datasett, men jeg vil komme inn på variabelen i delkapittel 9.4.

7.1 Helsevariabelen

Det er gjennomført mange undersøkelser som har vist at selvrapportert helse er korrelert med lykke (Diener, Suh, Lucas & Smith, 1999). Mitt utgangspunkt er at folk som har dårlig helse, også vil ha redusert livskvalitet. Den enkeltes helse og sykdomssituasjon er delvis medfødt, men forskjeller i helse som man finner mellom land, kan være et tegn på forskjeller i livbetingelser mellom land. I WVS blir subjektiv helse målt med følgende spørsmål:

Hvordan vil du beskrive din nåværende allmene helsetilstand?

Vil du si at den er meget bra, bra, middels, dårlig eller meget dårlig?

“Meget dårlig”-alternativet ble fjernet i WVS 4. Jeg har derfor slått sammen de to “dårlig”-kategoriene for land som var med i WVS 3. Bare en prosent av de spurte hevdet at egen helse var “meget dårlig”, slik at dette er uproblematisk. Jeg har valgt å operasjonalisere variabelen som “Dårlig” = 0, “Middels” = 1, “Bra” = 2 og “Svært bra” = 3.

Svaralternativene er på ordinalnivå, slik at å behandle variabelen på intervallnivå ikke nødvendigvis er riktig. Det kan også være at sammenhengen mellom helse og lykke ikke er lineær slik variabelene er blitt operasjonalisert, et problem som eventuelt kan løses ved å bruke dummyvariabeler. Tabell 7.1 viser gjennomsnittlig lykkenivå og fordeling på helsevariabelen for hele datasettet. Variabelen er ganske lineær i forhold til lykkenivå, slik at jeg mener min operasjonalisering er god for lineær analyse.

Tabell 7.1: Gjennomsnittlig lykkenivå og respondentenes fordeling på helsevariabelen i prosent.

	Lykkenivå	Fordeling
Meget bra	41	21
Bra	7	40
Middels	-18	29
Dårlig	-47	8
Vet ikke / mangler	-5	2

Data: WVS 3 & 4. N = 93000 (vektet slik at hvert land er 1500)

Det er store forskjeller i lykkenivå, fra 41 for de som har svart “Meget bra”, til -47 for de som har svart at de har “Dårlig” helse. (Forskjellene i lykkenivå vil antageligvis

være noe mindre innad i land.) Bare to prosent har svart “Vet ikke”, eller at data mangler. Det tyder på at spørsmålet er forståelig for respondentene.

7.1.1 Metodisk påvirkning av spørsmålsrekkefølgen

I WVS-studien blir helsespørsmålet stilt rett før lykkespørsmålet. Det kan derfor tenkes at når en person akkurat har vurdert sin egen helse, legger vedkommende mer vekt på dette når en skal vurdere eller føle etter hvor lykkelig man er. Schwartz & Strack (1999) hevder at spørsmålsrekkefølgen kan påvirke sammenhengen mellom variablene sterkt, særlig hvis det spesifikke spørsmålet (helse) kommer før lykke. De undersøkte ikke spesielt betydningen av spørsmål om egen helse. Jeg vil derfor sammenlikne to studier fra Norge for å undersøke om det ser ut til at spørsmålsrekkefølgen har påvirket sammenhengen. Tabell 7.2 viser sammenhengen mellom helse og lykke for WVS Norge 1996 og Norsk Monitor (NM) 2003. I NM blir de samme spørsmålene om lykke og helse stilt¹². I NM fyller respondentene ut spørreskjemaet selv, og spørsmålene om helse og lykke kommer ikke rett etter hverandre.

Tabell 7.2: Lykkenivå og fordeling i prosent for helse i WVS Norge 1996 og NM 2003

NM 2003			WVS 1996		
	Lykkenivå	Fordeling	Lykkenivå	Fordeling	
Meget god	34	25	41	40	Meget bra
God	15	45	19	39	Bra
Middels	-4	25	6	15	Middels
Dårlig	-18	5	0	4	Dårlig
Svært dårlig	-24	0	-17	1	Svært dårlig

Data: WVS Norge 1996. N = 1127. Norsk Monitor 2003. N = 3955.

Av tabellen ser vi at det er en intervjuereffekt på helsespørsmålet. Mens 40 prosent mente de hadde en meget god helse når de ble intervjuet i WVS, mente bare 25 prosent det ved selvutfylling i NM.

Hvis vi derimot ser på lykkenivåene for de forskjellige svaralternativene, er de ganske like i de to undersøkelsene. De som hevdet de hadde meget god helse i NM, hadde et lykkenivå på 34. De som hadde middels helse hadde et lykkenivå på -4. Dette gir en forskjell på 38. Hvis spørsmålsrekkefølgen har betydning, burde forskjellen i

¹² I NM spør en om hvor *god* helsen er, mens i WVS spør en om hvor *bra* helsen er. Jeg har sett bort fra at dette kan ha noe betydning for svarene.

lykkenivå være større i WVS-studien. I WVS er forskjellen mellom meget bra og middels helse på 35 lykkepoeng. Dette er omtrent det samme som i NM. Det virker derfor som at spørsmålsrekkefølgen ikke har noen betydning for sammenhengen mellom disse variablene.

7.1.2 Helse: "Lykke er årsak"?

I utgangspunktet har jeg tenkt at helsespørsmålet skal være en indikator på levbarheten i et land, og at forskjeller i levbarhet gir seg uttrykk i forskjeller i helsenivå mellom land. Det ser likevel ut til at endel av sammenhengen mellom lykke og helse kan skyldes at "lykke er årsak". I dette delkapittelet vil jeg presentere funn som tyder på dette. Lykke kan påvirke en persons helse på to måter, som jeg vil omtale som "objektiv" og "subjektiv". Objektiv påvirkning er at de som er lykkelige faktisk får en bedre helse enn andre, subjektiv påvirkning er at lykkelige folk tror de har bedre helse i større grad enn andre.

En objektiv påvirkning kan skyldes at lykkelige mennesker, ved sin positive holdning til livet, takler problemer og sykdom på en så god måte at de unngår langvarig sykdom. "Nonnestudien" tyder på at en positiv innstilling til livet kan ha stor betydning for individers objektive helse. Basert på katolske nonners 60 år gamle dagboksnotater, fra da nonnene var rundt 20 år gamle, fant forskere at den fjerdedelen som var mest positive til livet, levde 7 år lengre enn fjerdedelen som var minst positive (Danner, Snowdon & Friesen 2001: 809).

Det er også foretatt et eksperiment som tyder på at lykkelige personer har bedre motstandskraft mot sykdom. Forsøksindivider fikk nesedråper med forkjølelsesvirus. De som svarte at de var mest positive og fornøyde, utviklet i mindre grad forkjølelse enn de som var minst positive (Cohen, Doyle, Turner, Alper & Skoner 2003: 654).

Den samme undersøkelsen viste at når personene selv ble spurt om de var blitt forkjølet, var forskjellen mellom de mest positive og de minst positive større enn ved objektive målinger. Dette tyder på at den subjektive vurderingen av egen helse er påvirket av hvor positive personene er. Lykkelige personer har en tendens til å overvurdere sin egen helse. Empiriske resultater som støtter dette, er at lykke korrelerer sterkere med subjektive enn med objektive helsemål, slik som vurdering av

legen eller antall besøk hos doktoren (Diener, Suh, Lucas & Smith, 1999). (Denne sammenhengen kan også skyldes svernormer.)

WVS-studien har ikke spørsmål om objektive helsemål. Derimot har ESS-studien et spørsmål som er betegnet som det beste spørsmålet til å måle personers objektive helsetilstand (ESS 2004a kap 3: 111): *“Er du på noen måte hemmet i dine daglige aktiviteter på grunn av langvarig sykdom, funksjonshemming, dårlig helse eller psykiske problemer?”*. NM har et spørsmål om hvor mange ganger en har vært hos legen siste år, dette kan også tolkes som et objektivt helsemål. Tabell 7.3 viser korrelasjoner mellom lykke, subjektiv helse og objektiv helse i de to undersøkelsene.

Tabell 7.3: Korrelasjoner mellom lykke og ulike helsemål, NM og ESS Norge.

NM	Helse	Legebesøk	ESS	Helse	Hemmet
Lykke	0,29	-0,10	Lykke	0,21	-0,13
Legebesøk	-0,41		Hemmet	-0,58	

Data: Norsk Monitor 1997-2003. N = 16000. ESS Norge 2003. N = 2034 Alle korrelasjonene er signifikante på 1 % nivå.

I NM er korrelasjonen mellom lykke og antall besøk hos legen på -0,10. Det subjektive helsespørsmålet korrelerer mye sterkere med 0,29. I ESS er korrelasjonen mellom om man er hemmet og hvor lykkelig man er, svakere enn korrelasjonen mellom lykke og subjektiv helse. Dette tyder på at lykkelige mennesker til en stor grad overvurderer sin egen helse, men også at lykkelige personer faktisk har bedre helse.

Man kan være kritisk til hvorvidt objektive helsemål faktisk fanger opp den enkeltes helsesituasjonen. Spørsmål om en i noen grad er hemmet i sitt daglige liv, er et ganske sterkt kriterium. En kan tenke seg at i den store gruppen som sier de ikke er hemmet, er det mange som har småplager som reduserer livskvaliteten. Man kan også gjøre innvendinger mot variabelen om antall legebesøk. For eksempel vil gravide oftere gå til legen uten at de er syke. Hyppige legebesøk kan resultere i at en pasient blir frisk, mens irriterende, kroniske småplager ikke fører til besøk hos legen. Subjektiv vurdering kan være den beste måten å fange opp alle aspekter ved egen helsesituasjon. Slik sett kan den høye korrelasjonen mellom subjektiv helse og lykke tolkes som at spørsmålet i større grad fanger opp helheten i en persons helsetilstand, og at det er denne helheten som er avgjørende for lykkefølelsen. Det er særlig psykiske

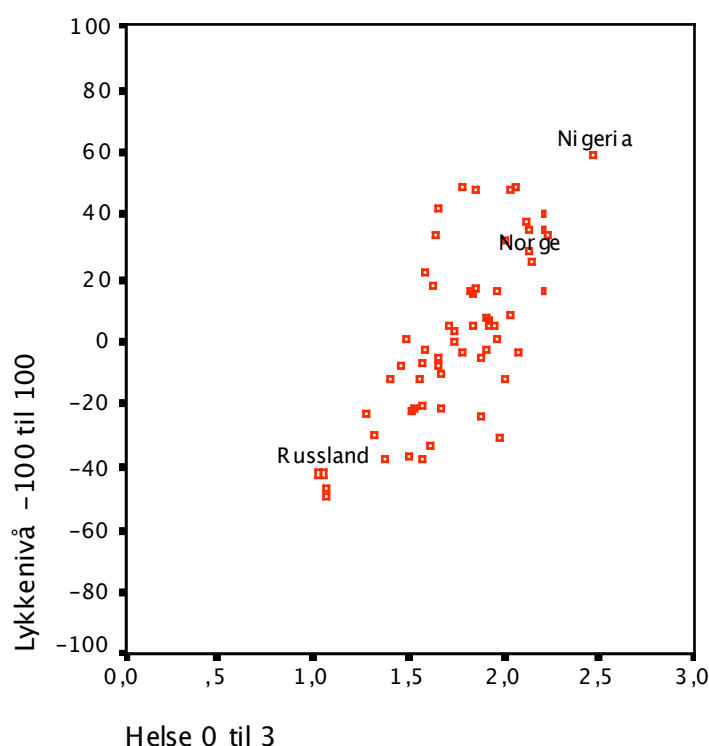
helseplager som påvirker hvor fornøyd vi er med helsa (Leyard, 2005: 181), og psykiske lidelser kan være vanskelig å fange opp med “objektive” helsemål.

Diskusjonen over viser at en del av sammenhengen mellom lykke og helse kan skyldes at “lykke er årsak”. Men helsespørsmålet fanger også opp ytre påvirkninger. Spørsmålet er korrelert med både inntekt og alder (0,22 og -0,25 i WVS Norge). Alvorlig syke kreftpasienter var mindre lykkelige enn friske, selv om forskjellen var “mindre enn en kunne forvente” (Easterlin 2003: 11177).

7.1.3 Forskjeller i helse mellom land

I forrige delkapittel så vi på sammenhengen mellom lykke og helse innad i land. I dette delkapittelet skal vi se på hvordan vi kan tolke forskjeller i helse mellom land. Figur 7.1 viser de aggregerte sammenhenger mellom lykke og helse i datasettet.

Figur 7.1: Aggregerte sammenhenger mellom lykke og helse i ulike land

Data: WVS 3 & 4. Svært lykkelig = 100, ganske = 0, ikke særlig / slett ikke = -100.
Helse: Dårlig = 0, Middels = 1, God = 2, Svært god = 3. Pearsons korrelasjon: 0,74. N = 62

Helsenivået varierer sterkt fra land til land, fra 1 til 2,5 på en skala fra 0 til 3. Kan denne forskjellen skyldes “objektive” forskjeller, eller kan det være snakk om

metodiske feilkilder, slik som svarnormer? Tabell 7.4 sammenlikner Russland og Norge, hvor befolkningen har henholdsvis et lavt og et høyt helsenivå.

Tabell 7.4: Fordeling i prosent på helsevariabelen i Russland og Norge.

	Dårlig	Middels	Bra	Meget bra	Totalt
Russland	23	51	24	2	100
Norge	6	15	39	40	100

Data: WVS 3. N = ca 1500 per land.

Det er en stor forskjell mellom disse to landene. Er det svarnormer som gjør at "Middels" for russere er det samme som "Bra" i Norge? Hvis det eksisterer kulturelle svarnormer, bør dette gjelde flere sentrale områder i livet. Russerne rapporterer lav lykke, lav helse og lav økonomisk trivsel, men høy trivsel for vennskap og ekteskap (Veenhoven, 2001: 121).

Om helseforskjellene mellom land reflekterer svarnormer eller levbarhetsforskjeller, kan vi undersøke ved å se på helsen for ulike aldersgrupper. Det er ikke utenkelig at dårlige livsbetingelser, slik som dårlig kosthold og arbeidsforhold, medfører dårlig helse i større grad for eldre enn yngre. Unge vil tåle belastninger, men på lang sikt vil problemene komme. I tråd med en levbarhetsforklaring kan vi derfor forvente at ungdom under 30 år vil ha en ganske likt helsenivå i begge landene, mens eldre russerne vil ha dårligere helse enn eldre nordmenn.

Tabell 7.5: Fordeling i prosent på helsevariabelen i Russland og Norge for ulike aldersgrupper.

	Russland			Norge		
	15-29 år	30-49 år	50 + år	15-29 år	30-49 år	50 + år
Dårlig	4	14	41	1	4	11
Middels	42	56	49	12	11	24
God	47	27	9	40	39	38
Meget god	7	2	1	47	46	28
Totalt	100	99	100	100	100	101

Data WVS 3. N = Ca 1500 per land.

Tabell 7.5 gir delvis støtte til levbarhetsforklaringen. Helsen forverres raskere med økende alder i Russland enn i Norge. Korrelasjonen mellom helse og alder er på -0,43 i Russland mot -0,23 i Norge. Men også helsen til unge russere er mye dårligere enn

unge norske. Kan levbarhetsforskjeller påvirke de under 30 år i så stor grad som tabellen viser?

Det er flere forhold som kan tyde på at forskjellene i helsenivå kan tenkes å gjenspeile en reell forskjell. I løpet av 80 og 90-tallet har forventet levealder i Russland falt, og var på 66,1 år i 1999. Den forventede levealder i Norge har økt og var i 1999 på 78,4 år. Russland er også kjent for sitt store brennevinsforbruk. Antall alkoholikere i Russland er beregnet til 2,3 per 100. Alkoholforbruket tilsvarer 18 liter ren alkohol per voksen innbygger og er størst for menn (CNN 2000). Aborttallene i Russland er også meget høye, som kan ha en negativ effekt på unge kvinners helse. Scyns (2001: 173) skriver at nesten halvparten av Russlands befolkning er under fattigdomsgrensen. Dette tyder på at det burde være en forskjell mellom russere og nordmenns helse, men om dette forklarer hele den observerte forskjellen er selvfølgelig ikke sikkert.

7.2 Økonomivariabelen

Forholdet mellom økonomi og lykke har vært gjenstand for stor forskningsaktivitet. I en oppsummeringsartikkel konkluderer Diener & Biswas-Diener (2002: 161) med dette rådet: *“Thus: our advice is to avoid poverty, live in a rich country, and focus on goals other than material wealth.”* Konklusjonen viser til at sammenhengen mellom økonomi og lykke er påvirket av både levbarhet og verdier.

Rådet om å unngå fattigdom, skyldes at særlig innbyggere med et svært lavt inntektsnivå har et lavt lykkenivå, selv om også den rikeste inntektsgruppen i noen undersøkelser er signifikant høyere enn den nest høyeste (Diener & Suh 2000). Resultatene har i hovedsak vært tolket som at inntekt har en avtagende grensenytte. Dette har blitt kritisert av de som hevder at det kan være sammenlikning som fører til forskjellene i lykkenivå mellom inntektsgrupper (Hagerty 2000, Easterlin 2005a) eller at lykke ikke måles på intervallnivå (se delkapittel 3.2). Rådet om at en bør bo i et rikt land, viser til forskning om at folk er lykkeligere i rike enn i fattige land (Schyns 2002).

Rådet om å unngå økonomi som et sentralt mål, peker på en verdidimensjon. Personer med materialistiske verdier har et lavere lykkenivå (Schmuck, Kasser & Ryan 2000, Hellevik 2003a).

7.2.1 Operasjonalisering

For å måle respondentenes økonomiske situasjon bruker jeg spørsmålet:

Hvor fornøyd er du med økonomien i din husholdning?

1 = misfornøyd, 10 = fornøyd.

Jeg har slått sammen to og to svaralternativer, for å unngå for mange grupper. Tabell 7.6 viser lykkenivå og andeler for denne variabelen. Tabellen viser at alle svarkategoriene er ganske store, med midtkategorien som den største. I forhold til lykkenivå virker variabelen ganske lineær, slik at jeg operasjonaliserer variabelen med “Misfornøyd” = 0, “3-4” = 1 osv. til “Fornøyd” = 4.

Tabell 7.6: Lykkenivå og fordeling for spørsmål om økonomisk trivsel

	Lykkenivå	%
Misfornøyd	-33	18
3-4	-18	18
5-6	4	28
7-8	24	21
Fornøyd	43	12
Vet ikke /mangler	0	2

Data WVS 3 & 4. N = 93000. 62 land.

Spørsmålet om økonomisk trivsel er ikke et “objektivt” mål i like stor grad som et spørsmål om inntekt. Jeg bruker dette spørsmålet siden inntektsspørsmålet i WVS ikke er sammenlignbart mellom land. Variabelen er inndelt i nasjonale tideler og vil således ikke vise noen forskjeller i inntektsnivå mellom land.

7.2.2 Fanger økonomisk trivsel opp den økonomiske situasjonen?

Økonomispørsmålet er et spørsmål om områdetilfredshet. I følge løkteorien kan vi forvente at denne variabelen blir påvirket både av ytre og indre faktorer. Når det gjelder ytre påvirkninger, vil disse komme fra levbarhetsfaktorer, slik som inntekt, og verdipåvirkninger, slik som materialisme. Det ser ikke ut til at “lykke er årsak” til inntekt i særlig stor grad (Diener & Suh 2000: 197). Derimot hevder Diener & Suh (2000: 210) at lykke i stor grad er årsak til hvor fornøyd en er med egen økonomi. Schyns (2001) finner påvirkninger begge veier, hvor påvirkningen fra økonomisk trivsel til generell trivsel er litt sterkere enn motsatt.

Selv om Diener & Suh (2000) hevder at økonomisk trivsel i stor grad er effekt av lykke, er det tydelig at det også fanger opp levbarhetsfaktorer. Spørsmålet korrelerer i

WVS med arbeidsledighet, inntekt, om husholdningen har spart penger det siste året, alder og hvilken sosial klasse respondenten mener han eller hun tilhører.

Man kan se i hvilken grad økonomisk trivsel er påvirket av levbarhetsfaktorer ved å gjøre en regresjonsanalyse med økonomisk trivsel som avhengig variabel, og variablene ovenfor som uavhengige variabler. Jeg gjør en analyse fra WVS USA 1999. Jeg velger å bruke USA istedenfor Norge, fordi USA har et dårlig sosialt sikkerhetsnett og store økonomiske forskjeller slik at en kan forvente tydelige resultater. En slik regresjonsanalyse gir en ganske høy R^2 på 0,26. Dette kan tolkes som at tilfredshet med økonomien, i hvert fall i USA, er påvirket av respondentens økonomiske situasjon.

7.3 Verdsetting av venner og fritid

WVS har spørsmål om hvor mye man verdsetter venner og fritid. Disse spørsmålene kan tenkes å fange opp en ikke-materialistisk verdiorientering. Hvis en hadde spurt om hvor høyt en verdsetter penger, beundring og suksess, ville dette fanget opp materialistiske verdier. WVS-studien har følgende spørsmål for å måle hvor viktig folk synes ulike områder av livet er:

Jeg vil nå liste opp noen områder i livet for deg. Vil du, for hvert område jeg leser opp, si om dette er et svært viktig område i livet ditt, om det er ganske viktig, ikke særlig viktig, eller ikke viktig i det hele tatt ?
*Arbeid, Familie, **Venner, Fritid**, Politikk, Religion, Å hjelpe andre.*

Alle disse spørsmålene er positivt korrelert med lykke. Jeg har valgt bare å ta med spørsmålene om venner og fritid. Spørsmålet om “Å hjelpe andre” ble ikke spurt i 1995-undersøkelsen. Spørsmålet om familie er ikke relevant å ta med da det ikke varierer mellom land. Hele 89 prosent av respondentene har svart at familie er svært viktig. Religionsspørsmålet tar jeg ikke med, da jeg har andre spørsmål som skal måle religiøse verdier (delkapittel 7.7). Spørsmålene om politikk og arbeid er svakt korrelert med lykke, så disse er heller ikke tatt med.

Jeg har slått sammen alternativene “Ikke særlig” og “Ikke i det hele tatt” siden så få respondenter har valgt det siste alternativet. Operasjonaliseringen er 2 = “Svært viktig”, 1 = “Ganske viktig” og 0 = “Ikke viktig”. Tabell 7.7 viser lykkenivå og fordeling på disse variablene. Forskjellene i lykkenivå mellom gruppene er omtrent

like stor, slik at jeg velger å bruke variabelen som en forholdsstallsvariabel.

Spørsmålet om venner og spørsmålet om fritid korrelerer med hverandre med 0,25 for hele datasettet.

Tabell 7.7: Fordeling i prosent og lykkenivå for viktigheten av venner og familie

	Venner		Fritid	
	Lykkenivå	Fordeling	Lykkenivå	Fordeling
Svært viktig	12	44	15	33
Ganske viktig	-2	42	1	43
Ikke viktig	-13	13	-14	22
Vet ikke/ mangler	-15	1	-21	2

Data WVS 3 & 4. 62 land. N = 93000

Variablene måler hvor viktig folk synes venner og fritid er, og ikke hvor viktig disse områdene er i forhold til f. eks jobb og politikk, slik disse variablene ofte brukes (ESS 2004b kap 3: 21). Jeg bruker variablene slik fordi at hvis en respondent synes venner er viktig, behøver det ikke bety at andre områder er mindre viktig for personen. En som synes mye er viktig, er antagelig mer positiv enn en som ikke synes noe er viktig. Dessuten kan variablene i tillegg fange opp svarnormer eller ja-siing, ved at noen personer hevder at alle aspekter av livet er viktige og at de er meget lykkelige.

7.3.1 Mål på sosial deltagelse

I tillegg til å være en verdivariabel, kan det tenkes at spørsmålene fanger opp sosial deltagelse, og dermed er et indirekte mål på levbarhet. Hvem er det som hevder at venner ikke er viktig i livet? Det kan være de som ikke har venner, eller de som har et dårlig forhold til dem. Manglende sosialt nettverk har en negativ sammenheng med lykke og siden WVS-studien ikke har spørsmål om sosial deltagelse, vil viktighetsspørsmålene også fange opp dette.

For å undersøke om prioritering av venner og fritid korrelerer med sosial deltagelse, kan vi se på data fra ESS-studien. Undersøkelsen har tre spørsmål om sosial deltagelse: Om en har noen å diskutere intime og personlige spørsmål med (Fortrolig), hvor ofte en er sosial aktiv (Sosial frekvens), og hvor ofte en er sosial aktiv sammenliknet med andre på sin alder (Relativ sosial frekvens).

Av tabell 7.8 ser vi at venner-spørsmålet korrelerer med spørsmålene om sosial deltagelse med rundt 0,20. Fritidsspørsmålet korrelerer rundt 0,10 med sosial

deltagelse. Korrelasjonene tyder på at variablen “Venner” til en viss grad er et indirekte mål på sosial deltagelse, selv om de ikke sier noe om årsaksretningen. Det kan være at lykkelige mennesker verdsetter venner og fritid høyt, og derfor er sosialt aktive.

Tabell 7.8: Korrelasjoner mellom lykke, venner, fritid og sosial deltagelse. ESS-Norge

	Lykke	Venner	Fritid	Fortrolig Sosial frekvens
Venner	0,24			
Fritid	0,20	0,35		
Fortrolig Sosial frekvens	0,15	0,20	0,06+	0,17
Relativ sosial frekvens	0,11	0,21	0,11	0,12
	0,16	0,20	0,10	0,27

Alle korrelasjonene er signifikante på 1% nivå, bortsett fra + som er signifikant på 5% nivå.

Data: ESS Norge 2003, N = 2034.

7.4 Stolthetsvariabelen.

Om en person er stolt av landet sitt og synes at det er et godt sted å bo, kan ha en sammenheng med hvor lykkelig vedkommende føler seg. Hvis en skammer seg og irriterer seg over hvor dårlig alt står til, går det ut over trivselen. WVS-studien har følgende spørsmål for å måle hvor stolt en er av landet sitt:

”Hvor stolt er du av å være norsk?”

Svært stolt, ganske stolt, ikke særlig stolt, slett ikke stolt, er ikke norsk.

Svært få respondenter har svart “Slett ikke stolt”, så “Ikke”-kategoriene er slått sammen. Det at en ikke er norsk betyr ikke at en ikke er stolt av landet. Likevel blir de som svarte “Er ikke norsk” også plassert i denne kategorien. Dette gjør jeg fordi det er så få som har benyttet seg av dette svaralternativet, og fordi lykkenivået til denne gruppen tilsvarte det til “Ikke”-kategoriene. Operasjonaliseringen blir svært stolt (2), ganske stolt (1) og ikke stolt (0). Tabell 7.9 viser fordeling og lykkenivå for variabelen. I forhold til lykkenivå virker det greit å betrakte variabelen som en forholdstallsvariabel. Over halvparten av respondentene er svært stolte av landet sitt. I forhold til de tidligere spørsmålene har stolthetsspørsmålet en relativ høy vet ikke-andel på 4 prosent.

Hvem er det som er mest stolt av landet sitt? En mulighet kan være at de som har det best som er mest stolte, men dette ser ikke ut til å stemme. I WVS Norge er de med lavest inntekt litt stoltere av landet enn de rike. Det virker som om spørsmålet heller

ikke måler hva en synes om sine medborgere. I WVS Norge korrelerer spørsmålet kun svakt med om en kan stole på folk flest.

Tabell 7.9: Fordeling i prosent og lykkenivå for stolthetsvariabelen

	Lykkenivå	Fordeling
Svært stolt	13	54
Ganske stolt	-6	28
Ikke stolt + ikke norsk	-20	14
Vet ikke / mangler	-7	4

Data WVS 3 & 4. 62 land. N = 93000

Det ser ut til at spørsmålet i noen grad fanger opp om en stoler på og er fornøyd med styresettet. Spørsmålet korrelerer med spørsmål om tiltro til ulike institusjoner. Blant annet hvor mye en stoler på hæren, politiet og kirken. Dette underbygges også av at det korrelerer med spørsmål om en tror at hardt arbeid gir resultater, i motsetning til flaks og forbindelser. At en tror på at samfunnet ikke er korrumpert og gir muligheter til de som vil, er viktige for å kunne være stolt av landet. Dette kan tyde på at stolthetsspørsmålet fanger opp tradisjonelle verdier, som ofte går sammen med stor respekt for institusjoner og hardt arbeid. Det er antageligvis også et element av at “lykke er årsak” siden de som er lykkelige, har en tendens til å være fornøyd med andre ting også. I hvilken grad “lykke er årsak” kan jeg ikke si noe sikkert om, og jeg kjenner ikke til undersøkelser som tar opp sammenhengen mellom lykke og stolthet.

7.5 Religion

Undersøkelser om forholdet mellom lykke og religiøsitet viser at religiøsitet har en svak, men positiv effekt på lykke (Diener, Suh, Lucas & Smith 1999). En kan tenke seg at religion bidrar til fellesskap, gir trygghet og mening med livet, og at religiøs tro gir individene mål som bidrar til lykke (Feriss 2002).

Jeg bruker to spørsmål som måler henholdsvis religiøs deltagelse og troen på Gud.

Det første spørsmålet skal fange opp effekten av fellesskap som religionen ofte gir, og det andre effekten av selve troen (Helliwell 2003: 342)

Religiøs aktivitet: *Hvor ofte deltar du i gudstjenester med unntak av bryllup, begravelse og dåp ?*

-Mer enn en gang i uken, En gang i uken, En gang i måneden, Ved spesielle helligdager, En gang i året, Mindre enn en gang i året, Aldri.

Gud: *Hvor viktig vil du si at Gud er i ditt liv ?*
10 betyr "svært viktig" og 1 betyr "ingen betydning".

Jeg har valgt å operasjonalisere variablene på samme måte som Helliwell (2003). Variabelen som måler religiøs aktivitet blir gitt verdien 1 for svarene en gang i uken eller oftere, og 0 for sjeldnere enn en gang i uken. De som svarer at Gud er svært viktig (=10), får verdien 1, og de som svarer mindre får verdien 0. Tabell 7.10 viser lykkenivå og fordeling for de to variablene.

Tabell 7.10: Lykkenivå og fordeling i prosent for Gud og religiøs aktivitet.

Hvor viktig er Gud?	Lykkenivå	Fordeling	Religiøse aktiviteter	Lykkenivå	Fordeling
10	10	45	En gang i uka +	14	28
0-9	-4	54	Mindre	-2	71
Mangler/ Vet ikke	-27	1	Mangler / vet ikke	-9	1

Data : WVS 3 & 4. N= 93000. 62 land

Det kan være problematisk å sammenlikne spørsmål om religiøsitet mellom land. Hvem en tror Gud er varierer mellom kulturene. Esmer (2004) argumenterer for at spørsmål om hvor religiøs en er og hvor viktig Gud er, ser ut til å være meningsfulle å sammenlikne mellom land.

Det er stor forskjell mellom land når det gjelder graden av religiøsitet. I Russland og Vietnam er nesten ingen religiøse, mens i Nigeria og Zimbabwe er nesten alle det. Selv om forskjellen i lykkenivå innad i land mellom de religiøse og ikke-religiøse ikke er så stor, kan variablene likevel ha forklaringskraft mellom land.

7.6 Frihet og individualisme

Diener, Diener & Diener (1995) fant en klar sammenheng på aggregert nivå mellom individualisme og lykke (delkapittel 4.2). Det er derimot mer uklart om personer med individualistiske verdier innad i land er mer lykkelige enn de med kollektivistiske verdier. En vanlig operasjonalisering av individualistiske og kollektivistiske verdier er i vertikal individualisme (egeninteresser), horisontal individualisme (selvstendighet), vertikal kollektivism (vektlegging av gruppens interesser) og horisontal kollektivism (vennskap og harmoni) (Oishi 2000: 96). Mens vertikal individualisme er har en negativ sammenheng med lykke, har horisontal individualisme en positiv effekt, slik at det er uklart om nettoeffekten er positiv eller negativ (Triandis 2000:

27). En studie gjort av studenter i mange land, viste at i mange land var ingen av de fire aspektene, signifikant korrelert med trivsel (Oishi, 2000: 100), men her vil jeg understreke at det ikke var så mange respondenter i hvert land (rundt 150).

I WVS-studien er det ikke klart hvordan en skal måle individualistiske verdier.

Veenhoven (1999, 2000) bruker spørsmål om hvor mange som godtar homoseksualitet, abort og aktiv dødshjelp som et mål for graden av personlig frihet / individualisme i landet. Denne variabelen er ikke korrelert med lykke innad i land på individnivå. Andre spørsmål som kan tenkes å fange opp individualisme, er spørsmål om hvilke verdier en føler er viktig i barneoppdragelsen. Selvstendighet og beslutsomhet kan ses på som typiske individualistiske verdier, mens uselviskhet og lydighet gjenspeiler kollektivistiske verdier¹³. En indeks med disse spørsmålene korrelerer heller ikke med lykke på individnivå (innad i land). Enten er ikke dette gode operasjonaliseringer av individualisme, eller så tyder det på at individualistiske verdier i liten grad har en positiv effekt på enkeltindividet.

Derimot kan man tenke seg at individualistiske verdier har en positiv effekt på de øvrige individene i samfunnet. En individualitisk befolkning fører muligens til mindre fordømmelse og flere muligheter for den enkelte, selv om vi også kan tenke oss negative effekter slik som mindre samhold og mindre nettverk.

WVS-studien har et spørsmål som skal måle i hvor stor grad en føler at en er fri og har kontroll over eget liv. Landets nivå på denne variabelen kan være en indikator på graden av frihet i et land, selv om dette kan være påvirket av mange andre årsaker. Blant annet vil følelse av frihet være påvirket av egen selvfølelse. Spørsmålet fanger ikke opp en individualistisk verdiorientering, men hvor fri en føler seg kan være et resultat av hvor individualistisk landet er, og andre strukturelle trekk ved landet.

“En del mennesker mener de har full valgfrihet og selv kan bestemme hvordan livet kan bli. Andre mennesker mener at det de selv gjør har liten innvirkning på hva som skjer med dem. Vil du se på denne skalaen og vise hvor mye valgfrihet og selvbestemmelse du mener du har når det gjelder hvordan livet ditt blir (heretter).

1 Overhode ingen   til   10 En hel del

---

¹³ Veloppdragenhet, selvstendighet, hardt arbeid, ansvarsfølelse, fantasi, toleranse, sparsommelighet, beslutsomhet, religiøs tro, uselviskhet og lydighet er alternativene.

Svaralternativene 1-4 blir slått sammen til en kategori, videre blir to og to svaralternativer slått sammen. Tabell 7.11 viser lykkenivå og fordeling på variabelen. “Vet ikke” andelen er på 4 prosent, som er større enn for helse og økonomivariablene. Dette kan tyde på at spørsmålet er noe vanskelig å forstå. Variabelen blir operasjonalisert som en variabel på intervallnivå med “Lite” = 0 og “Mye” = 3.

Tabell 7.11: Lykkenivå og fordeling i prosent for frihet og kontroll i livet

	Lykkenivå	Fordeling
Lite	-27	17
5-6	-6	25
7-8	10	29
Mye	25	25
Mangler / vet ikke	-15	4

Data: WVS 3 & 4, N = 93000

Det er vanskelig å vite om spørsmålet er et direkte resultat av individualisme i samfunnet. Veenhoven (1999) ser på aggregerte korrelasjoner mellom dette spørsmålet og andre mål på individualisme. Spørsmålet korrelerer 0,67 med Triandis ekspertmåling av individualisme og 0,48 med “evne til å velge (utdanning og informasjon)”. Men den korrelerer ikke signifikant (0,24 og 0,34) med “mulighet til å velge” og “individualistiske verdier” (Hofstede 1980). Veenhoven (1999) valgte derfor å fjerne spørsmålet som en indikator for graden av individualisme i et land.

7.7 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg presentert de uavhengige variablene. Jeg har sett på hvordan en kan forstå sammenhengen mellom de uavhengige variablene og lykke, innad i land. Disse sammenhengene kan sjeldent forklares med bare en teoretisk påvirkning, slik at det er vanskelig å fastslå hva sammenhengene mellom lykke og de uavhengige variablene skyldes. Økonomivariabelen er et godt eksempel. Variabelen fanger for det første opp levbarhet, i form av inntekt. Den blir også påvirket av kulturfaktorer, i form av materialistiske verdier. Personlighetspåvirkninger ved at “lykke er årsak”, påvirker også variabelen ved at personer med et positivt syn på livet også er fornøyd med økonomien. Selv om jeg ikke har gått nøyere inn på det, kan sammenhengen også komme av svarnormer, ved at noen følger normer om å svare overdrevent positivt på lykke og økonomispørsmål. Slik disse ulike teoretiske perspektivene kan forklare

sammenhengen mellom lykke og økonomi innad i land, kan de også forklare forskjeller i lykke- og økonominivå mellom land.

De to påfølgende kapitlene er analyser av lykke ved hjelp av variablene som er blitt presentert i dette kapitlet. Det at jeg i dette kapitlet har diskutert hvordan sammenhengen mellom de uavhengige variablene og lykke skal forstås, er avgjørende for å kunne tolke analyseresultatene som kommer i kapittel 9.

Kapittel 8. Universell effekt eller samspill mellom lykke og de uavhengige variablene?

Det er gjort mange studier som har funnet forskjeller i størrelsen av effekten av en uavhengig variabel på lykke i forskjellige land. I introduksjonskapittelet og i delkapittel 4.1 forklarte jeg at hvis det finnes slike store forskjeller fra land til land i mitt datasett, blir det problematisk å forklare forskjeller mellom land på den måten jeg legger opp til. I dette kapittelet vil jeg undersøke dette empirisk, med utgangspunkt i problemstilling II. Det å avklare en sentral forutsetning for senere analyser er det viktigste argumentet for dette kapittelet, men det har også interesse i seg selv å få informasjon om hvilke kulturer som påvirker sammenhengene mellom de uavhengige variablene og lykke.

Problemstilling II: Har de uavhengige variablene i denne oppgaven omtrent samme effekt på lykke i alle land? Hvis de varierer, varierer de på en systematisk måte?

For å undersøke problemstillingen, ser jeg på om lykke og hver av de uavhengige variablene korrelerer like sterkt (har en like sterk sammenheng) i alle land. Hvis det er tilfelle vil jeg hevde at forholdet mellom lykke og en uavhengig variabel er *universiell*. Hvis effekten på lykke varierer fra land til land, er det et *samspill* mellom variabelen og land. Hvis det viser seg at det er store forskjeller i variabelenes effekt på lykke, er ikke ANCOVA-metoden velegnet av to grunner.

For det første sammenlikner man land på en måte som ikke er meningsfylt. Analysen vil kunne forklare mer av forskjellene mellom land enn det er empirisk dekning for. Hvis for eksempel en variabel ikke har noen effekt på lykke innad i et land, vil det være problematisk å hevde at dette landets lave lykkenivå skyldes at så få har høye verdier på variabelen. Dette vil være resultatet av analysen hvis variabelens effekt på lykke er sterk i de øvrige landene.

For det andre er det mye mer problematisk å generalisere resultatene fra disse 62 landene til alle verdens land, fordi resultatene vil være svært sensitive for utvalget av land. Hvis vi bare har med land hvor sammenhengen mellom for eksempel helse og lykke er sterk, vil vi kunne finne at forskjeller i helse forklarer mye av forskjellene i

lykke. Mens hvis vi har med land hvor sammenhengen er svak, vil vi få et motsatt resultat. Dette er en parallell til diskusjonen i kapittel 5.

Disse to problemene blir mest alvorlig hvis samspillet er systematisk. Med dette mener jeg for eksempel at effekten av helse på lykke er sterkere i fattige land enn i rike land. Da vil helse kunne forklare mye av forskjellen mellom land hvis jeg har med relativt mange fattige land, og lite av forskjellen hvis jeg har med mange rike land.

For å undersøke i hvilken grad det er samspill i datamaterialet, regner jeg ut Pearsons korrelasjonskoeffisienter mellom lykke og de uavhengige variablene. Jeg vil i de to påfølgende delkapitlene drøfte de to variablene som korrelerer sterkest med lykke, nemlig helse og økonomi. En tabell med alle korrelasjonene mellom de uavhengige variablene og lykke finnes i vedlegg 3.

8.1 Helse

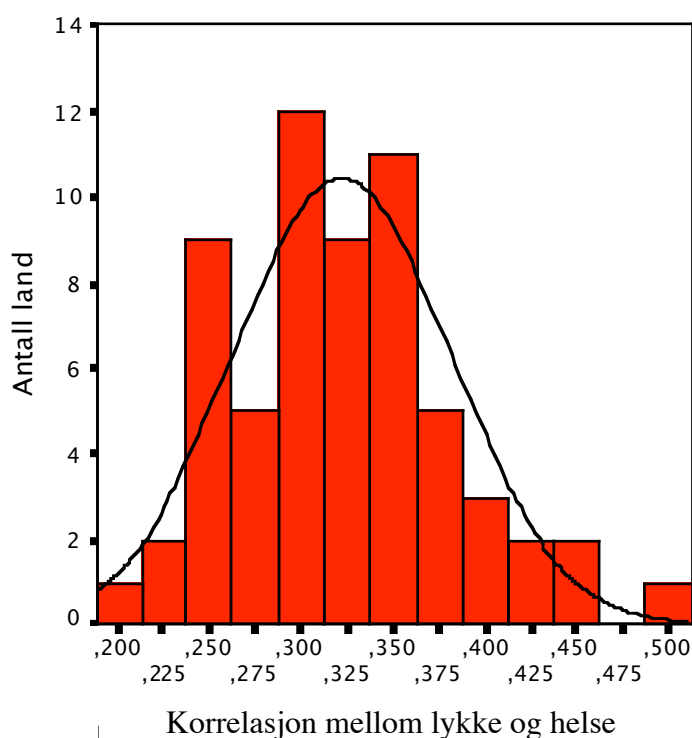
Figur 8.1 viser hvor mange land som har ulike korrelasjoner mellom lykke og helse. Figuren viser at i ett land er korrelasjonen rundt 0,20, i to land er korrelasjonen mellom variablene rundt 0,225 osv. Den høyeste korrelasjonen er i Uganda på rundt 0,50, og den laveste er i Zimbabwe på 0,20. Det er ingen land som er en klar uteligger, selv om Uganda ligger et stykke unna gjennomsnittet. Figuren likner på en normalfordeling, tatt i betraktning at det bare er 62 observasjoner. De fleste landene er konsentrert rundt gjennomsnittet på 0,32. 51 av landene har en korrelasjon mellom 0,23 og 0,39.

Selv om korrelasjonene er tilnærmet normalfordelt, er forskjellene større enn en kan forvente ved tilfeldigheter. Hvis vi antar at $H_0 = 0,32$, er det 27 land som ikke har denne verdien innenfor et 95 prosent konfidensintervall¹⁴.

---

¹⁴ SPSS gir ikke konfidensintervall for korrelasjoner. Utregningene er gjort med bivariate regresjonskoeffisienter testet mot gjennomsnittlig effekt. Bruk av regresjonskoeffisienter gir et litt annet inntrykk enn korrelasjoner, da sterke korrelasjoner blir mer "sammentrykt" enn ved regresjonskoeffisienter. En figur som figur 8.1, men med regresjonskoeffisienter istedenfor korrelasjoner finnes i vedlegg 4. På makronivå korrelerer de to målene med 0,78.

Figur 8.1: Antall land med ulik korrelasjon mellom helse og lykke

Forklaring: Det er 1 land hvor helsevariabelen og lykkevariabelen korrelerer mellom 0,185-0,2125. Det er 2 land med korrelasjon mellom 0,2125 og 0,2375 osv. Totalt 62 land. Gj. snitt 0,32. St. avvik 0,06

Med 1500 respondenter i hvert land, trenger likevel ikke forskjellen være særlig stor for at den er signifikant. Det kan være vanskelig å vurdere hvor stor substansiell forskjell det er mellom ulike korrelasjoner. For å illustrere hvor stor forskjellene er, vil jeg sammenlikne to land med ulik korrelasjon. Datamaterialet fra USA har en relativt svak korrelasjon på 0,25, mens dataene fra New Zealand har en relativt sterk korrelasjon på 0,42¹⁵. Disse to landene er ytterpunkter for hovedparten av land. Tabell 8.1 og tabell 8.2 viser krystabeller mellom lykke og helse i disse to landene.

Tabellene illustrerer at det er en tydelig sammenheng mellom lykke og helse i begge de to landene, og at sammenhengen mellom variablene er sterkest i New Zealand. Mens forskjellen i lykkenivå mellom de med middels og de med svært god helse er på 58 (58 - 0) i New Zealand, er den på 42 (47 - 5) i USA. En vurdering av om de substansielle forskjellene er små eller urovekkende store, må inneholde en stor grad av skjønn (Miller, Acton, Fullerton & Maltby 2002: 164).

¹⁵ USA har en bivariat regresjonskoeffisient på 18 og New Zealand på 28, med lykke som avhengig variabel.

Tabell 8.1: Krysstabell mellom helse og lykke, New Zealand. Korrelasjon 0,42 Tall i prosent.

New Zealand	Dårlig helse*	Middels helse	God helse	Svært god helse
Ikke særlig / slett ikke lykkelig	31	12	3	1
Ganske lykkelig	59	76	75	41
Meget lykkelig	9	12	23	57
Totalt	99	100	101	99
Lykkenivå: Meget minus Ikke	-22	0	20	58

Data: WVS, N= 1190. *det er bare 44 respondenter som har svart at egen helse er dårlig, slik at man ikke bør legge for stor vekt på prosentueringen i denne kolonnen.

Tabell 8.2: Krysstabell mellom helse og lykke, USA. Korrelasjon 0,25. Tall i prosent.

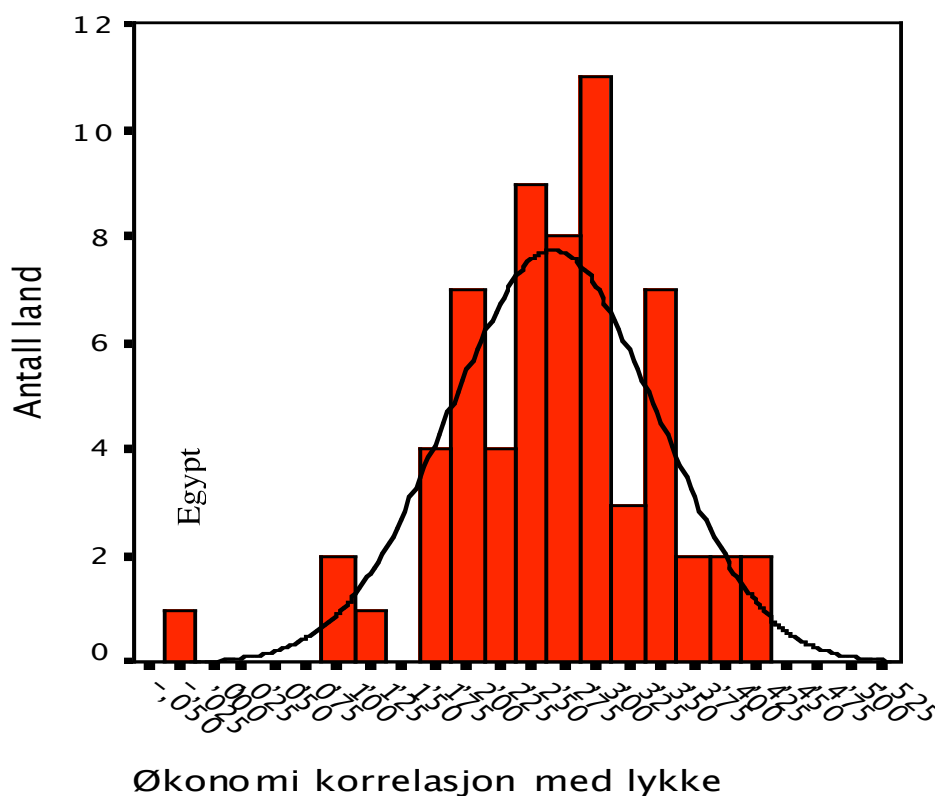
USA	Dårlig helse*	Middels helse	God helse	Svært god helse
Ikke særlig / slett ikke lykkelig	32	17	5	3
Ganske lykkelig	34	61	61	47
Meget lykkelig	34	22	34	50
Totalt	100	100	100	100
Lykkenivå: Meget minus Ikke	-2	5	29	47

Data: WVS, N= 1192. *det er bare 32 respondenter som har svart at egen helse er dårlig, slik at man ikke bør legge for stor vekt på prosentueringen i denne kolonnen.

Jeg mener at hovedintrykket av de to tabellene er ganske like, og at de substansielle forskjellene ikke er avskrekkende. Lykkenivået i New Zealand er mer forskjellig for de ulike helsekategoriene enn i USA, men jeg synes at likhetene mellom de to tabellene er mer iøyefallende enn forskjellene. I begge datasettene er lykke og helse sterkt korrelert, og de fleste landene har korrelasjoner mellom de til USA og New Zealand. Jeg vil derfor konkludere med at effekten av helsevariabelen på lykke er ganske universell. Det er også viktig å være klar over at sammenlikning mellom land vil ha såpass mange feilkilder at slike små brudd på universalismeforutsetningen ikke trenger å være den største feilkilden.

8.2 Økonomivariabelen

Korrelasjonene mellom lykke og økonomi i ulike land er vist i figur 8.2. Figuren har omtrent den samme strukturen som helsevariabelen. Fordelingen likner en normalfordeling, og de fleste landene har en korrelasjon mellom økonomi og lykke på 0,15 - 0,35. Egypt er en tydelig uteligger, et land med en tydelig lavere korrelasjon enn de andre. I Egypt er variablene ikke korrelert. Siden økonomivariabelen er sentral i den videre analysen, har jeg valgt å fjerne Egypt fra datasettet.

Figur 8.2: Antall land med ulik korrelasjon mellom lykke og tilfredshet med økonomien.

Forklaring: Egypt har en korrelasjon på $-0,03$ mellom lykke og tilfredshet med økonomien. Det er 2 land med korrelasjon $0,0875 - 0,1125$ mellom lykke og tilfredshet med økonomi. Det er 1 land med korrelasjon $0,1125 - 0,1375$ osv. Totalt 63 land (inkludert Egypt). Gj.snitt $0,27$, St. avvik $0,07$ (uten Egypt)

Blir lykkespørsmålet forstått annerledes i Egypt enn i resten av verden, siden landet er en så tydelig uteligger? Tabell 8.3 viser at det ikke er lykkespørsmålet som blir forstått anderledes, men spørsmålene om en er “tilfreds med økonomien” og “tilfreds med livet”. Lykke korrelerer signifikant med både helse og inntekt. Spørsmålene om hvor fornøyd en er med livet og hvor fornøyd en er med økonomien, korrelerer verken med helse eller inntekt. Disse korrelasjonene tyder på at ordet trivsel har en spesiell betydning i Egypt.

Tabell 8.3: Korrelasjoner mellom lykke, trivsel, økonomi, helse og inntekt i Egypt.

Egypt	Lykke	Tilfreds med økonomien	Tilfreds med livet	Helse
Tilfreds med økonomien	$-0,03$			
Tilfreds med livet	$-0,08^{**}$	$0,28^{**}$		
Helse	$0,30^{**}$	$0,00$	$-0,01$	
Inntekt	$0,09^{**}$	$0,00$	$-0,04$	$0,09^{**}$

** Signifikant på 1 % nivå. Data: WVS Egypt, N = 3000.

8.3 Øvrige variabler

Figurer for venner/fritid, religiøsitet, frihet og stolthet finnes i vedlegg 5. Variablene er ikke så høyt korrelert med lykke som økonomi og helse, så i mange land er ikke korrelasjonene signifikante. Spredningen er omtrent like stor som for økonomi- og helsevariablene. Unntaket er frihetsvariabelen som har en stor spredning i størrelsene på korrelasjonene. Denne variabelen er problematisk å bruke, men siden denne variabelen ikke er veldig sentral for å forstå forskjeller mellom land, har jeg likevel valgt å beholde den. Det er ingen tydelige uteliggere for disse uavhengige variablene.

8.4. Systematisk samspill

Selv om jeg mener at samspillet ikke er urovekkende stort, kan samspillet være en feilkilde for videre analyser hvis det er systematisk. Scyns (2002) fant med WVS-data at inntektsvariabelen hadde høyere effekt på lykke i fattige land, så det er godt mulig at dette også vil gjelde for økonomivariabelen. Tabell 8.4 viser korrelasjoner mellom helse/lykke, økonomi/lykke og tre makrovariabler. Den første er landets gjennomsnittlig lykkenivå. Denne fanger opp om spesielle variabler er mer viktige for lykke i land der de aller fleste er ganske eller meget lykkelige. De to andre makrovariablene, velstand og individualisme, er de mest brukte i denne forskningstradisjonen (delkapittel 4.1). Velstand måler jeg ved hjelp av kjøpekraft per innbygger, som er et mye brukt mål og tilgjengelig for de fleste av landene brukt i denne oppgaven. Individualisme blir målt på mange forskjellige måter, men for de fleste alternativene mangler jeg data for mange av landene jeg har med. Jeg har derfor valgt å bruke et mål for personlig frihet (Veenhoven 1999). Personlig frihet måles som i hvor stor grad befolkningen synes det er greit med abort, aktiv dødshjelp og homofili. Spørsmålene er stilt i WVS-undersøkelsen og derfor tilgjengelige for dette utvalget av land.

Tabell 8.4 viser at ingen av de to variablene er signifikant korrelert med personlige frihet. Schyns (1998) fant en negativ effekt mellom tilfredshet/inntekt og kjøpekraft, så det er overraskende at det ikke er noen signifikant korrelasjon mellom økonomi/lykke og kjøpekraft. Derimot er det en ganske sterk korrelasjon mellom

lykkenivå og lykke/økonomi¹⁶. Jo lavere lykkenivået er i et land, jo høyere korrelasjon er det mellom lykke og tilfredshet med økonomien. Jeg vet ikke hva årsakene til dette er, men det kan tolkes som at i de landene hvor innbyggerne har få ting å glede seg over, blir god økonomi den mest sentrale veien til lykke. Dette resultatet må ses i sammenheng med at det stort sett er tidligere Sovjet-land som har et lavt lykkenivå.

Tabell 8.4: Aggregerte korrelasjoner mellom effektstørrelse og ulike makrovariabler

	Helse + Lykke	Økonomi + Lykke
Lykkenivå	-0,22	-0,42**
Kjøpekraft 2002	-0,29*	0,05
Personlig frihet	-0,05	0,16

N = 62. * Korrelasjon signifikant på 5 % nivå. ** Korrelasjon signifikant på 1 % nivå.

Kjøpekraft: N= 60. Taiwan & Puerto Rico Mangler. Serbia, Montenegro har fått Bosnias verdi. Øst- og Vest-Tyskland har fått Tysklands verdi. Data: Veenhoven (2005b).

Personlig frihet: N= 60. Data mangler for Peru og Marokko mangler data.

Størrelsen på helsekorrelasjonen er negativt korrelert med kjøpekraft og er signifikant på 5 prosentnivå. Forholdet mellom disse to variablene har en viss heteroskedastisitet som kan påvirke signifikansnivået (Skog 2003: 234), men også med en logaritmisk omkoding av kjøpekraft er korrelasjonen signifikant. Samspillet innebærer at hvis vi bare har med fattige land i analysen, vil estimert bivariat effekt av helse på lykke være rundt 27, og rundt 20 med bare rike land. Siden korrelasjonen ikke er veldig sterk, synes jeg i utgangspunktet dette ikke er et funn som er veldig problematisk for de videre analysene.

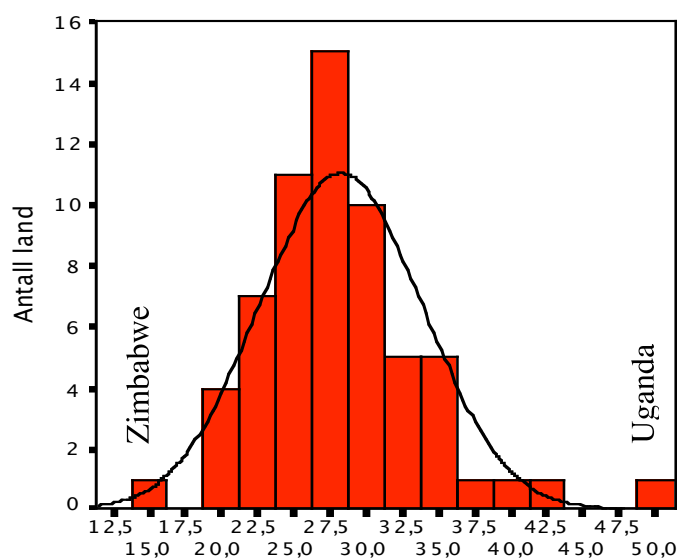
Den negative korrelasjonen mellom kjøpekraft og helse/lykke-korrelasjonen kan tolkes på to måter. Den ene er at helse rett og slett har større betydning for lykke i fattige land. Den andre tolkningen er at i fattige land fører dårlig helse også med seg endel andre problemer. De som har dårlig helse, vil muligens også ha lavere inntekt og mindre sosial kontakt, da det ikke vil være noe godt utbygd sikkerhetsnett.

Den andre tolkningen innebærer at hvis en kontrollerer for andre relevante variabler, blir effekten av helse på lykke like stor i alle land. I tabell 8.5 senere i delkapittelet ser vi at helse og økonomi er noe høyere korrelert i fattige land, noe som til en viss grad kan forklare hvorfor lykke og helse er høyere korrelert i fattige land. Figur 8.3 viser

¹⁶ Korrelasjoner på makronivå må tolkes annerledes enn på mikronivå. På mikronivå er en korrelasjon på 0,3 sterk, mens det på makronivå knapt er signifikant.

partiell korrelasjon mellom helse og lykke, kontrollert for økonomi. Korrelasjonene er nå blitt mer sentrert rundt gjennomsnittet sammenliknet med figur 8.1, selv om Uganda fortsatt er en svak uteligger. Standardfeilen for dataene er redusert fra 0,60 til 0,56 ved å kontrollere for økonomi. Dette indikerer at forskjellen i effekt mellom land kan skyldes at en ikke har kontrollert for relevante uavhengige variabler.

Figur 8.3: Partiell korrelasjoner mellom lykke og helse, kontrollert for økonomi. Desimaler fjernet.

Delvis korrelasjon mellom lykke og helse.

Forklaring: 1 land, Zimbabwe, har en partiell korrelasjon mellom lykke og helse, kontrollert for økonomi, på mellom 0,14 og 0,16. 4 land har en delvis korrelasjon på mellom 0,19 og 0,21 osv. Tilsammen 62 land.

Korrelasjoner for de øvrige uavhengige variablene og lykke finnes i tabell 8.5. Med unntak av frihetsvariabelen var ikke disse særlig korrelert med kjøpekraft og personlig frihet. Frihet/lykke var korrelert med personlig frihet med 0,56 og kjøpekraft med 0,46. Dette betyr at frihet er en viktigere prediktor for lykke i individualistiske og rike land, et funn som er i tråd med litteraturen (Diener og Diener 1995, Oishi 2000).

Tabell 8.5: Aggregerte korrelasjoner mellom effektstørrelse og makrovariabler, øvrige variabler.

	Frihet + Lykke	Venner/fritid + Lykke	Stolthet + Lykke	Religion + Lykke	Økonomi + Helse
Lykkenivå	-0,14	-0,04	0,16	0,34**	-0,38**
Ekte kjøpekraft 2002	0,45**	0,04	0,13	0,35**	-0,26*
Personlig frihet	0,56**	0,04	0,08	0,14	0,02

N = 62. ** Signifikant på 1% nivå. * Signifikant på 5% nivå. Variabelen venner/fritid er en indeks hvor de to variablene venner og fritid er plussset sammen. Religion er en indeks hvor Religiøse aktiviteter og Gud er plussset sammen. Økonomi + Helse er landets korrelasjonen mellom disse to variablene.

Den systematiske forskjellen for lykke ble tolket som at man ikke hadde kontrollert for andre relevante variabler. I forhold til at frihetsfølelse er viktigere for lykke i rike, individualistiske land foreslår jeg en annen tolkning. Det kan hende at frihet ikke er like viktige for innbyggernes lykkefølelse i fattige land. I fattige land er andre aspekter av livet viktig, mens i rike, individualistiske kulturer er frihet og autonomi svært viktige mål og suksesskriterier (delkapittel 3.3).

8.5 Generalisering

I dette delkapittelet vil jeg se på om resultatet fra WVS-analysen kan generaliseres til å gjelde andre utvalg av land. Det var f. eks litt overraskende at effekten av helse og økonomi i liten grad varierte mellom rike og fattige land. Er dette et resultat som også gjelder for Europa? For å undersøke dette gjør jeg en tilsvarende analyse med ESS-data. Jeg ser på et spørsmål om egen helse og et spørsmål om hvordan husholdningens økonomi er. Spørsmålet har likhetstrekk med økonomispørsmålet for WVS og lyder:

Hvilken av beskrivelsene passer best med hvordan du opplever husholdningens inntekt for tiden?

3 Har det bra med nåværende inntekt

2 Klarer meg/oss med nåværende inntekt

1 Det er vanskelig å klare seg på nåværende inntekt

0 Det er svært vanskelig å klare seg på nåværende inntekt

Tabell 8.5 viser om størrelsen på korrelasjonene helse/lykke og økonomi/lykke varierer i forhold til lykkenivå og kjøpekraft (noe mål for personlig frihet har jeg ikke). Tabellen gir et helt annet resultat enn WVS-dataene. Alle variablene er sterkt korrelert med hverandre. Helsekorrelasjonene er f.eks sterkt negativt korrelert med kjøpekraft. Dette betyr at helse har større effekt på lykke i fattige europeiske land.

Tabell 8.5: Korrelasjoner mellom ulike variabler på makronivå. ESS-data

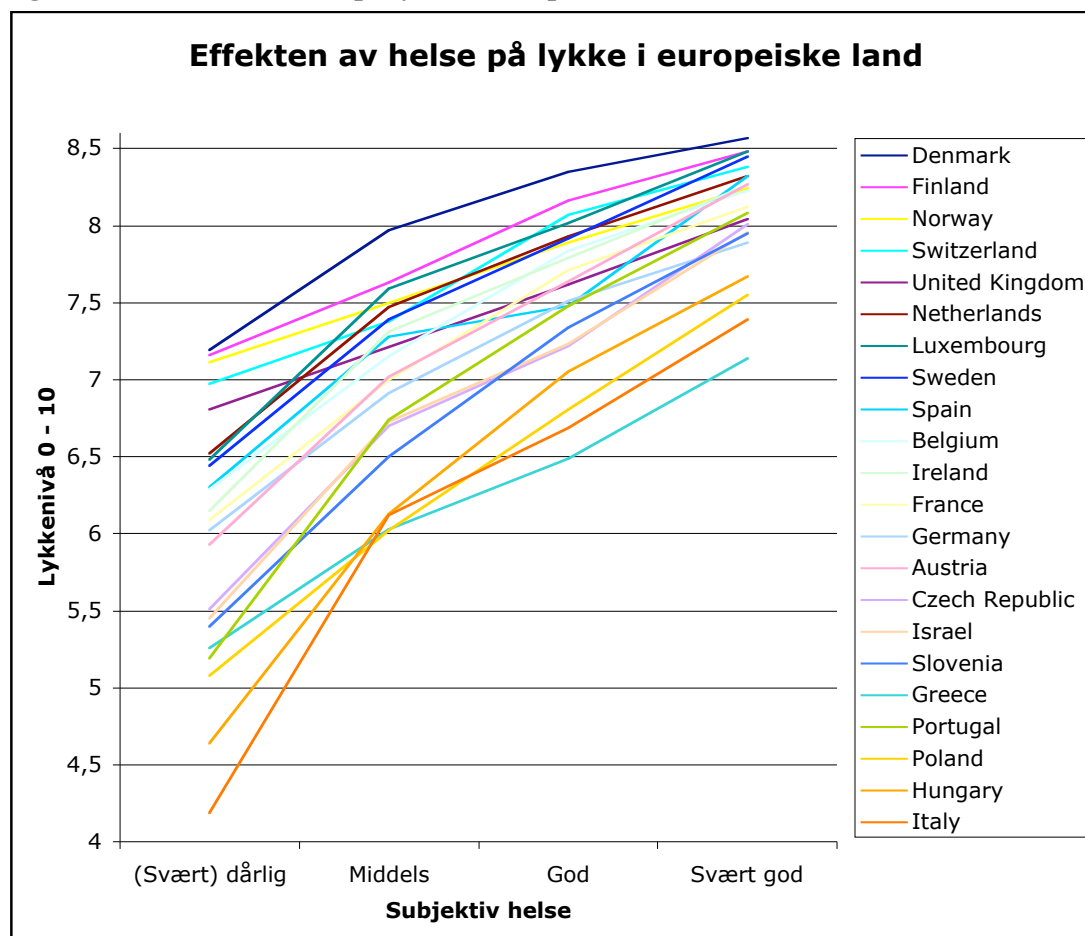
	Helse + Lykke	Økonomi + Lykke
Lykkenivå	-0,62**	-0,75**
Kjøpekraft 2002***	-0,69**	-0,53*

Variabler som viser korrelasjoner er merket med r.** Signifikant på 1 % nivå * Signifikant på 5 % nivå
 *** Luxemburg er fjernet for disse korrelasjonene da landet er en tydelig uteligger pga svært høy kjøpekraft. N = 22 Data: ESS 2003

Figur 8.4 illustrerer at helse har større effekt på lykke i land med et lavt lykkenivå. Det er mye større spredning mellom landene hvis vi sammenlikner de med dårlig

helse enn hvis vi sammenlikner de med svært god helse. Forskjellen mellom dansker og italienere med dårlig helse er 3 poeng på en skala fra 0 til 10. Mellom dansker og grekere med svært god helse er det bare 1,4 poengs forskjell.

Figur 8.4: Effekten av helse på lykke i Europa. ESS-data. 22 land

Landenes navn står rangert etter den rekkefølgen de er i (Svært) dårlig- kategorien. Data: ESS 2003. Tabellen som figuren bygger på, finnes i vedlegg 6.

Figur 8.4 illustrerer hvor vanskelig det er å bruke forskjeller i helsnivå til å forklare forskjeller mellom land, når det er et systematisk samspill. Er det slik at forskjellene mellom Danmark og Italia egentlig er på 3, slik de er i “Dårlig”-kategorien, og man så må forklare hvorfor forskjellene minker til “svært god”-kategorien? Eller er forskjellen på 1 mellom “Svært god” og så må man forklare hvorfor forskjellene øker til “Dårlig”-kategorien?

Resultatene kan tolkes på samme måte som det ble gjort i forrige delkapittel. En mulig forklaring er at det er mer fatalt å ha dårlig helse i fattige land enn i rike land, hvor det er et bedre sosialt sikkerhetsnett. I fattige land kan en tenke seg at dårlig

helse også fører med seg et betydelig inntektsfall. Det er også sannsynlig at det er vanskeligere å få tak i f. eks elektrisk rullestol, god behandling og omskolering. Alt dette fører til at dårlig helse innebærer svekket sosial tilhørighet og deltagelse. Hvis dette stemmer, skyldes samspillet i figur 8.4 at vi ikke har kontrollert for andre relevante variabler. Hvis en kontrollerer for inntekt og sosial deltagelse, blir samspillet mellom helse og kjøpekraft mindre.

8.6 Oppsummering

I WVS-dataene har jeg funnet en viss variasjon i størrelsen på korrelasjonene mellom de uavhengige variablene og lykke mellom ulike land. Variasjonen var normalfordelt og ikke spesielt stor, med unntak av frihetsvariabelen. Det er en viss grad av systematikk i hvilke land hvor effekten av variablene er høy, men sammenhengene var ikke særlig sterke. En må være oppmerksom på at sterkt systematisk samspill kan finnes i makrovariabler vi ikke har undersøkt.

I forhold til de senere individdata-analysene, vil jeg ikke si at disse funnene er alvorlige brudd på forutsetningen om at effekten av variablene skal være lik i alle land. Det at vi har noe variasjon tyder likevel på at de uavhengige variablene i ANCOVA-analyse til en viss grad er avhengig av utvalget av land.

Det er påfallende at det er så store forskjeller mellom de to datasettene. I ESS-dataene er det klare og tydelige sammenhenger mellom kjøpekraft og hvor mye helse og økonomi korrelerer med lykke, mens det ikke gjør det i WVS.

Kapittel 9 Analyse av forskjeller i lykke mellom land

I dette kapittelet skal jeg se på i hvilken grad forskjeller i lykkenivå mellom land kan forklares med forskjeller i de uavhengige variablene. Dette er derfor det mest sentrale kapittelet i oppgaven. Delkapittel 9.1 ser på sammenhengene mellom de uavhengige variablene, for lettere å kunne tolke hvilke samfunnstrekk disse variablene gjenspeiler. Delkapittel 9.2 inneholder oppgavens hovedanalyse, og i delkapittel 9.3 vil jeg tolke resultatene. I delkapittel 9.4 sammenlikner jeg resultatene med ESS-data, for å se i hvilken grad funnene kan generaliseres.

9.1 Korrelasjoner mellom variablene

I kapittel 7 så vi at det var vanskelig å avgjøre hva de uavhengige variablene målte i forhold til lykke. Å se på sammenhengene mellom variablene i en korrelasjonsmatrise kan gjøre det lettere å tolke hva variablene måler. Tallene under diagonalen i tabell 9.1 viser korrelasjonene mellom variablene. Disse korrelasjonene kan være misvisende i forhold til hvilken sammenheng det er mellom variablene innad i land, fordi forskjeller mellom land kan påvirke korrelasjonene. Tallene over diagonalen viser derfor partiell korrelasjon mellom variablene, kontrollert for land med dummyvariabler. Disse tallene viser sammenhengene mellom variablene innad i land (i gjennomsnitt).

Tabell 9.1: Korrelasjoner mellom variabler. Kontrollert for land vist over diagonalen

	Lykke	Økonomi	Helse	Frihet	Venner	Fritid	Stolt	Gud	Rel.
Lykke		,26	,31	,18	,10	,10	,11	,04	,04
Økonomi	,36		,19	,27	,05	,04	,05	,01+	,03
Helse	,38	,27		,15	,10	,10	,01	-,05	-,02
Frihet og kontroll	,26	,34	,21		,07	,06	,06	,04	,02
Venner viktig	,13	,09	,14	,08		,26	,04	,00+	,01
Fritid viktig	,16	,11	,14	,11	,30		,01+	,00+	-,03
Stolt av landet	,18	,11	,10	,12	,03	,03		,10	,05
Gud viktig	,10	,05	,04	,08	-,03	-,01	,28		,25
Religiøse aktiviteter	,11	,07	,05	,05	,00+	-,02	,18	,43	

Data: WVS 3 & 4. 62 Land. N = 93000 (vektet). Alle korrelasjonene er signifikante på 1%-nivå, unntatt de merket +. Tallene over diagonalen er partielle korrelasjoner kontrollert for land med 61 dummyvariabler. Under diagonalen er bivariate korrelasjoner for alle landene under ett. 0-tallet foran komma er fjernet.

Hvis vi ser på kolonnen og raden merket “Lykke” i tabellen, ser vi at alle de uavhengige variablene er signifikant korrelert med lykke. Økonomi og helse er høyest korrelert, og Gud og Religiøse aktiviteter er minst korrelert.

Hvis en sammenlikner korrelasjonene over og under diagonalen, ser en at korrelasjonene er noe større under diagonalen. Dette kommer av at de fleste variablene er positivt korrelert med hverandre på aggregert nivå¹⁷. Forholdet mellom korrelasjonene er derimot ganske likt. Helse er for eksempel den variabelen som korrelerer sterkest med lykke både over og under diagonalen.

En visuell inspeksjon av hele korrelasjonsmatrisen, viser at noen av variablene er høyt korrelert med hverandre, mens andre ikke er det. En måte å tydeliggjøre mønsteret på er ved en faktoranalyse. Denne vil vise hvilke variabler som hører mest sammen, ved å finne de bakenforliggende faktorene som best predikerer sammenhengen mellom variablene. Jeg bruker en faktoranalyse (prinsipal komponentanalyse) av de uavhengige variablene, og utfører en Varimax rotering på faktorene for lettere å kunne tolke resultatene. Faktoranalysen finner tre faktorer med egenverdi over 1 og Scree-plottet “knekker” også etter 3 faktorer (Miller, Acton, Fullerton & Maltby 2002: 182). Variablene Økonomi, Helse og Frihet kommer i den første faktoren, Stolthet, Gud, og Religiøse aktiviteter i den andre og Venner og Fritid i den tredje¹⁸. Hvis Venner og Fritid blir plusset sammen til en indeks, finner analysen to faktorer, hvor Venner + Fritid faller delvis inn i den første faktoren sammen med Økonomi, Helse og Fritid. Tabell 9.2 viser den roterte løsningen av denne siste analysen.

Tabell 9.2: Faktoranalyse av de uavhengige variablene med Varimax rotering.

	Faktor 1	Faktor 2
Økonomi	0,71	0,10
Helse	0,64	0,07
Frihet	0,67	0,12
Venner + fritid	0,48	-0,10
Gud	-0,03	0,82
Rel. aktiviteter	-0,03	0,77
Stolt	0,18	0,57
% av varians forklart	26	20

Data: WVS 3 & 4. N= 93000. 62 land. Variablene venner og fritid er plusset sammen til en indeks.

¹⁷ Et eksempel: Vi tenker oss to land hvor lykke og helse har korrelasjon 0. I det ene landet har 80 % god helse og 80 % er lykkelige. I det andre landet er 20 % lykkelige og 20% har god helse. Hvis vi slår sammen dataene for de to landene, blir korrelasjonen mellom helse og lykke på 0,36.

¹⁸ Faktoranalysen bygger på sammenslåtte data fra alle landene og resultatene gir ikke et korrekt bilde av faktorsammensetningen innad i land. En faktoranalyse for Norge gir et liknende resultat, men stolthet faller inn i dimensjonen sammen med venner og fritid.

Variablene i faktor 1 kan tenkes å reflektere aspekter med levbarhet. Økonomi, helse og frihet er alle indikatorer på gode levekår og livsbetingelser. Venner og fritid er i større grad verdivariabler men kan også tenkes å reflektere levbarhet siden de reflekterer sosial deltagelse, og fordi en kanskje trenger økonomisk overskudd for å kunne prioritere venner og fritid. Den andre faktoren er en ren verdidimensjon som fanger opp religiøsitet og stolthet.

Faktorene peker på at det kan være bakenforliggende årsaker som påvirker variablene i faktorene. Alle variablene i den første faktoren korrelerer ganske sterkt med lykke. Det kan tenkes at disse sammenhengene kommer av at "lykke er årsak" eller svarnormer. Den kan også tolkes som en levbarhetsdimensjon.

Hittil har jeg sett på sammenhengen mellom variablene innad i land. Det er interessant å se om de sammenhengene en har funnet mellom variablene på individnivå også gjelder på aggregert nivå. I så fall kan man få et inntrykk av hvilke samfunnsprosesser som påvirker de forskjellige faktorene. Tabell 9.3 viser korrelasjonsmatrisen for de aggregerte variablene i tillegg til makrovariablene kjøpekraft og personlig frihet.

Tabell 9.3: Aggregert korrelasjon mellom variablene + kjøpekraft og personlig frihet.

	Lykkenivå	Økonomi	Helse	Frihet	Fritid	Venner	Stolt	Gud	R.aktiv
Økonomi	,81**								
Helse	,74**	,64**							
Frihet	,78**	,79**	,60**						
Fritid	,52**	,49**	,44**	,54**					
Venner	,33**	,30*	,40**	,27*	,56**				
Stolt	,49**	,32*	,55**	,40**	,09	-,05			
Gud	,31*	,13	,34**	,24	-,03	-,13	,69**		
Rel. aktiv	,38**	,19	,41**	,22	-,05	-,06	,59**	,83**	
Kjøpekraft	,34**	,52**	,32*	,39**	,45**	,38**	-,27*	-,50**	-,38**
Pers. frihet	,00	,16	-,05	,09	,31*	,20	-,43**	-,77**	-,65**

** signifikant på 1 % nivå. * signifikant på 5 % nivå. N = 62. 0-tallet foran komma er fjernet.

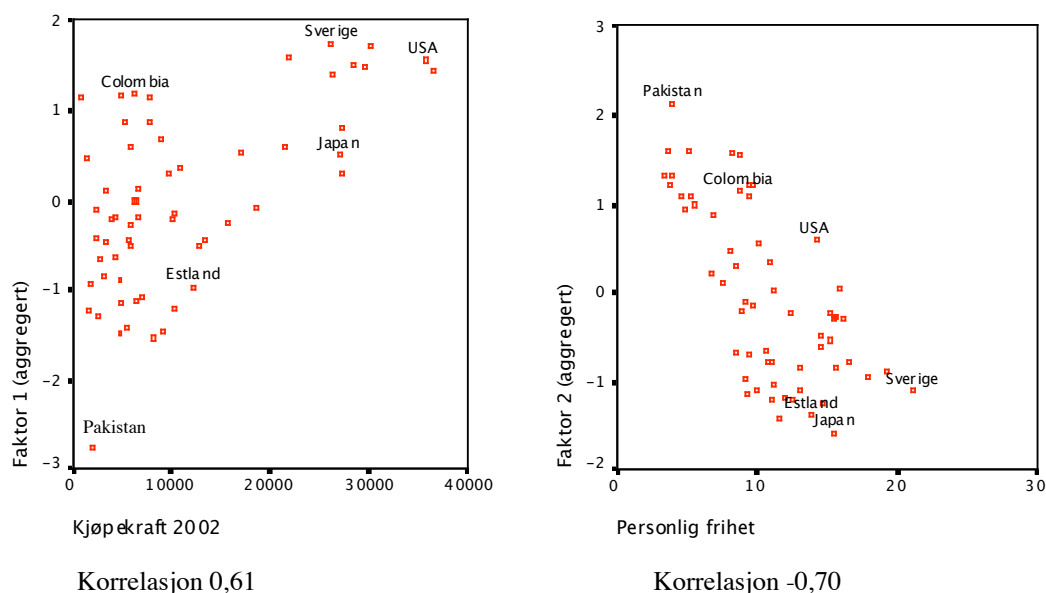
Kjøpekraft er målt for 2002 (FN/ HDR). Mangler data fra Puerto Rico & Taiwan. Øst og Vest-Tyskland har fått verdien til Tyskland. Serbia og Montenegro har fått verdien til Bosnia. Personlig frihet er hvor mange som aksepterer abort, aktiv dødshjelp og homofili. Mangler data fra Peru og Marokko.

En faktoranalyse av de uavhengige variablene gir to faktorer med egenverdi over 1. Den første faktoren har med de fem første variablene: Økonomi, helse, frihet, fritid og venner. Den andre variabelen har med stolthet, religiøse aktiviteter og Gud. Scree-

plottet antyder at en kanskje bør ha med tre faktorer, hvor den tredje inneholder venner og fritid. Resultatene likner altså på de vi hadde på individnivå.

De to makrovariablene kjøpekraft og personlig frihet kan gi en mulig tolkning av de aggregerte faktorene. De nederste radene viser korrelasjoner med velstand, målt som kjøpekraft, og individualisme, målt som personlig frihet. Den første faktoren er positivt korrelert (0,61) med kjøpekraft, mens den andre faktoren er negativt korrelert (-0,43). I forhold til personlig frihet er den første faktoren positivt korrelert (0,32), mens den andre faktoren er sterkt negativt korrelert (-0,70). En mulig tolkning er at den første faktoren gjenspeiler velstandsvariabler, mens den andre faktoren gjenspeiler tradisjonelle og kollektivistiske verdier (Figur 9.1). Det er verd å merke seg en viss grad av heteroskedastisitet mellom faktor 1 og kjøpekraft. Fattige land kan ha både lav og middels høy verdi på faktor 1. Dette tyder på at det ikke er noen ren levbarhetsdimensjon, men fanger opp andre påvirkninger, f. eks hvor store forventinger en har til egen helse, økonomi og frihet.

Figur 9.1: Aggregerte sammenhenger mellom kjøpekraft og faktor 1 (til venstre) og mellom personlig frihet og faktor 2 (til høyre)

Siden begge faktorene korrelerer positivt med lykke, kan en tenke seg at materiell velstand både har positive og negative konsekvenser for lykke. Velstanden fører med seg bedre helse, muligheter og økonomi, men også sekularisering og manglende tilhørighet til samfunnet. Det at lykke er sterkere korrelert med faktor 1 (0,76) enn

faktor 2 (0,41), kan tolkes som at levbarhet er viktigere for lykken enn fraværet av sekularisering.

Disse aggregerte tolkningene gjelder i utgangspunktet bare for denne sammensetningen av land. Diener, Diener & Diener (1995) fant en positiv sammenheng mellom lykke og individualisme etter at en hadde kontrollert for kjøpekraft. I mine data, og med personlig frihet som mål på individualisme, er det en signifikant negativ korrelasjon mellom personlig frihet og lykke, kontrollert for kjøpekraft (-0,38). Resultatene fra disse to undersøkelsene er altså helt forskjellig. Utvalget av land og forskjellige måter å måle individualisme på er nok hovedgrunnene til at resultatene er forskjellige.

9.2 Analyse av forskjeller i lykke mellom land

I delkapittel 9.1 undersøkte jeg sammenhengene mellom variablene, og kom med noen tanker om hvilke samfunnstrekk grupper av variabler sammen kan tenkes å måle. I dette delkapittelet skal jeg analysere hvor mye av forskjellene mellom land disse variablene kan forklare. Når jeg bruker ordet forklare, antar jeg inntil videre at “lykke er effekt” av variablene, en antagelse som jeg vil moderere i neste delkapittel. Jeg vil analysere dataene ved hjelp av metoden ANCOVA som ble presentert i kapittel 6. Analysen er en regresjonsanalyse hvor hvert land er representert med en dummyvariabel. Ved å introdusere en uavhengig forklaringsvariabel på individnivå, kan jeg se hvor mye av forskjellene mellom land som ser ut til å skyldes befolkningenes ulike sammensetning på denne variabelen. Dette ser man ved at koeffisientene til dummyvariablene forandrer seg ved kontroll for en uavhengig variabel. Hvor mye dummyvariablene endrer seg blir målt ved et absoluttmål og et variansmål, som ble forklart i kapittel 6. Analysen blir presentert i tabell 9.4.

Tabell 9.4: Regresjonsanalyse. WVS Land som dummyvariabler (ANCOVA)

	Bare land	Bivariate analyser						Multivariat analyse
		Økonomi	Helse	Religion	Frihet	Stolthet	Venner	
Sør-Korea (Konstant)	(-2)	(-33)	(-48)	(-5)	(-23)	(-12)	(-20)	(-90)
Hviterussland	-45	-28	-26	-44	-36	-47	-43	-13
Ukraina	-42	-23	-23	-41	-33	-41	-40	-8
Moldovia	-41	-29	-20	-41	-36	-40	-39	-11
Russland	-40	-23	-20	-38	-32	-40	-36	-6
Litauen	-35	-23	-22	-35	-30	-34	-31	-11
Romania	-34	-21	-26	-35	-30	-38	-30	-19
Armenia	-34	-19	-24	-33	-27	-37	-33	-14
Bulgaria	-28	-14	-22	-26	-19	-32	-26	-10
Estland	-28	-15	-14	-26	-23	-25	-25	-1
Albania	-28	-20	-29	-28	-22	-35	-23	-24
Latvia	-22	-7	-7	-21	-15	-20	-18	9
Zimbabwe	-22	-5	-22	-28	-17	-30	-19	-17
Montenegro	-21	-9	-15	-20	-15	-20	-20	-3
Georgia	-20	-2	-11	-20	-16	-27	-23	-5
Slovakia	-19	-11	-10	-20	-16	-23	-18	-8
Kroatia	-18	-10	-10	-18	-16	-22	-18	-7
Slovenia	-10	-7	2	-9	-8	-15	-9	-1
Aserbajdsjan	-9	0	-3	-9	-2	-15	-8	-1
Iran	-9	-8	-11	-12	-7	-19	-6	-19
Serbia	-9	3	-2	-8	-4	-11	-10	7
Ungarn	-5	1	6	-4	-1	-10	-3	8
Tsjekkia	-5	0	3	-4	-2	-8	-4	6
Øst-Tyskland	-4	-4	2	-2	-1	-2	-4	6
Bangladesh	-3	-2	3	-8	4	-11	-1	-5
Makedonia	-3	6	-2	-4	3	-8	-4	1
Jordan	-1	3	-5	-6	-2	-9	2	-11
Pakistan	0	12	2	-7	12	-9	8	8
Peru	0	5	8	-4	-1	-8	6	3
Uruguay	3	-3	2	3	4	-5	1	-9
Algerie	4	3	13	-1	6	-4	5	2
Vest-Tyskland	7	2	13	8	6	10	7	10
Brasil	7	10	6	4	6	2	4	-2
Dominikanske Rep.	7	8	7	3	6	-1	8	-3
Uganda	7	14	7	1	9	1	4	1
Bosnia	8	14	9	7	12	6	4	11
India	9	11	11	10	17	2	11	12
Marokko	11	14	8	6	14	1	12	0
Spania	11	7	10	11	13	4	9	4
Tyrkia	15	25	19	11	21	8	12	18
Argentina	18	20	20	17	17	12	19	13
Chile	18	19	20	16	18	11	18	12
Finland	19	14	18	21	17	15	17	10
Indonesia	19	14	21	13	18	14	20	8

Sør-Afrika	19	27	11	15	20	11	21	10
Japan	21	19	27	23	27	23	19	29
Taiwan	25	23	32	27	23	26	27	32
Norge	28	22	22	29	27	23	25	15
New Zealand	31	27	25	32	28	24	28	15
Colombia	34	19	32	30	30	25	33	9
Fillippinene	35	34	42	29	36	27	39	30
USA	36	31	28	33	31	28	32	13
Sveits	37	26	30	38	36	37	34	22
Sverige	38	35	33	40	37	34	33	27
Australia	40	36	35	41	38	32	37	25
Canada	42	35	35	41	40	35	40	23
Vietnam	45	44	51	46	43	36	51	46
Puerto Rico	50	39	47	45	44	39	49	24
El Salvador	51	48	52	46	49	42	47	34
Venezuela	52	57	48	49	47	42	50	38
Mexico	53	48	56	49	48	45	53	38
Nigeria	61	58	48	54	61	54	58	34

Land   Økonomi   Helse   Religion   Frihet   Stolthet   Venner   Alle

Uavhengige variabler

Økonomi (5 kategorier)	14							10
Helse (4 kat)		24						20
Gud viktig (2 kat)			5					5
Religiøst aktiv (2 kat)			6					5
Frihet og kontroll (4 kat)				11				5
Stolt av landet (3 kat)					11			8
Venner er viktig (3 kat)						7		4
Fritid er viktig (3 kat)						7		5

Land   Økonomi   Helse   Religion   Frihet   Stolthet   Venner   Alle

Statistiske mål

Gjennomsnitt land	5	9	9	4	7	0	6	7
Gj. Snittlig avstand	22	17	18	22	20	21	21	13
Absoluttmål		0,22	0,18	0,02	0,10	0,05	0,05	0,43
Varians	749	458	507	704	594	662	679	254
Variansmål		0,39	0,32	0,06	0,21	0,12	0,09	0,66*
Kontrollert Variansmål**		0,12	0,08	0,02	0,02	0,02	0,02	
Justert R ²	0,161	0,218	0,244	0,164	0,184	0,171	0,174	0,298

N i alle analysene = 81629 av 93000 (87,7%).

Utfyllende forklaring av tabellen, se kapittel 6.4.2. Landene er sortert etter stigende lykkenivå.

Alle uavhengige variabler er signifikante på 0,0001 nivå. Hvis et lands koeffisient er mer enn 5 forskjellig fra et annet land er forskjellen signifikant på 1% nivå. Siden det ikke er tatt hensyn til at dette er en flernivåanalyse, kan konfidensintervallene for variablene være for små (Moulton 1990, Kreft & de Leeuw 1998: 54).

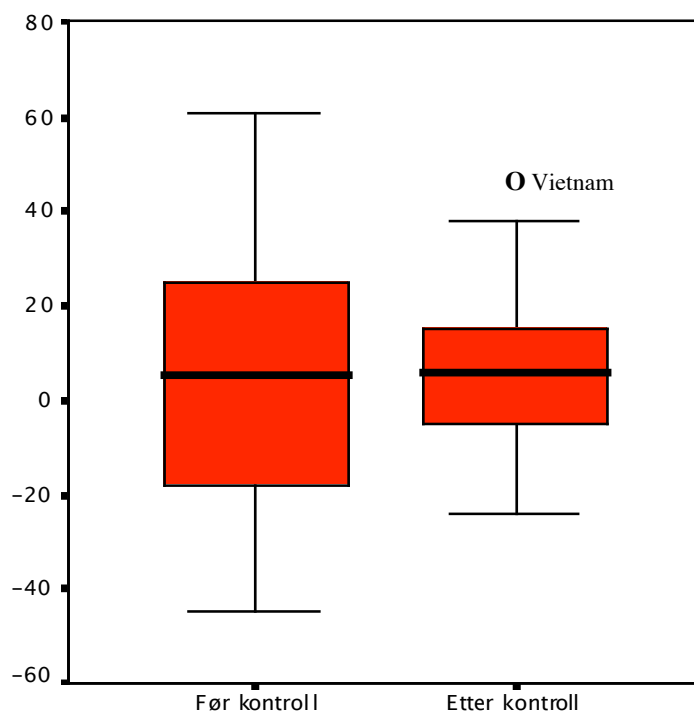
* Hvis lykkevariabelen blir operasjonalisert "Ikke" = 3, "Ganske" = 7 og "Meget" = 9, vil 68% av variansen bli forklart. Hvis variabelen blir operasjonalisert 4, 7, 9, vil 67 % av variansen bli forklart.

** Hvor mye variansmålet øker hvis denne uavhengige variabelen blir tatt med sist i en trinnvis analyse

Hvis vi ser på koeffisientene til landenes dummyvariabler, ser vi at de fleste landene følger det samme mønsteret: De konvergerer (nærmer seg hverandre) i forhold til “bare land”-kolonnen når en uavhengig variabel blir introdusert, og nærmer seg hverandre mye i den multivariate analysen. Dette tydeliggjøres i figur 9.2 som viser dummyvariablenes opprinnelige spredningen til venstre og spredningen etter at en har kontrollert for alle de uavhengige variablene til høyre.

Figur 9.2: Spredning av dummyvariablenes effekt før kontroll (Land-kolonnen) og etter kontroll (Multivariat analyse-kolonnen)

Den tykke sorte streken er gjennomsnittet. Boksen er den midterste halvparten av observasjonene, og endestrekene er variasjonsbredden. Vietnam er en mild uteligger etter kontroll siden avstanden til boksen er mer enn en og en halv gang bredden av boksen (Walpole, Myers, Myers & Ye 2002:202). Nullpunktet representerer Sør-Afrika. Data: Tabell 9.4. N = 62.

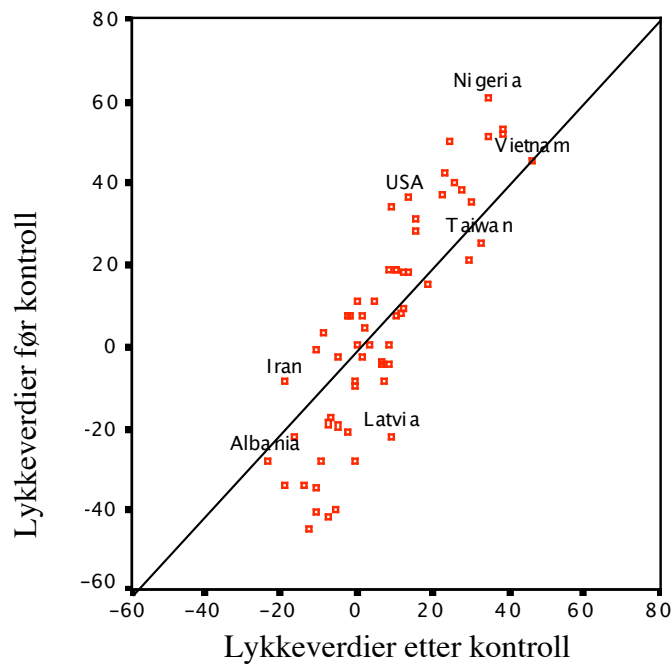
For å se mer nøyaktig hvor mye koeffisientene konvergerer kan man se på variansmålet og absoluttmålet under “Statistiske mål” i tabell 9.4. Variansmålet viser at variansen mellom land er redusert med 66 prosent når en kontrollerer for alle de uavhengige variablene. Hvis vi antar at “lykke er effekt” av de uavhengige variablene, kan vi hevde at vi har forklart 66% av variansen mellom land. Hvis vi operasjonaliserer lykkevariabelen “Meget” = 9, “Ganske” = 7 og “Ikke” = 3, som er i tråd med kvantifiseringen til Veenhoven (1993), blir 68 prosent av variansen forklart.

Hvis vi ser på absoluttverdimålet, blir landenes avstand til gjennomsnittet redusert med 43 prosent.

Det siste statistiske målet er R^2 . Dette målet må ikke blandes sammen med de to andre, da dette målet viser hvor god prediksjonen er på individnivå, mens de to andre måler hvor god prediksjonen er for land på makronivå. R^2 i “Bare land”-kolonnen er på 0,162. Dette betyr at 16 prosent av variansen i lykke skyldes forskjeller mellom land, mens den resterende variansen (84%) finnes innad i land. Jeg vil hevde at dette er ganske mye, og tilsvarer annet kryssnasjonal variasjon som er funnet (Diener, Oishi & Lucas 2003: 419). Det er likevel verd å påpeke at hovedvekten av forskjeller finnes innad i land. R^2 er på (bare) 0,298 for den fullstendige modellen, selv om 66 prosent av variansen mellom land er forklart. Dette viser at det er mulig å forklare forskjellene mellom land uten at man trenger å forklare all variasjonen innad i land.

Det at landenes koeffisienter nærmer seg hverandre ved kontroll for uavhengige variabler støtter det grunnleggende perspektivet i denne oppgaven. Det er at forskjellene i lykkenivå mellom land vil gjenspeiles i individuelle forskjeller på andre variabler også. Selv om landene har konverget, er det fortsatt en betydelig gjenværende forskjell. Resultatene kan derfor bare tolkes som en delvis støtte til at denne innfallsvinkelen kan forklare alle forskjeller i lykke mellom land.

Det kan også være interessant å se om alle landene har nærmet seg hverandre like mye, eller om noen land har nærmet seg hverandre mer enn andre. Figur 9.3 viser forholdet mellom koeffisientene før og etter kontroll. Disse kolonnene har en høy korrelasjon på 0,87. Dette innebærer at dataene har omtrent den samme formen, men at de er blitt presset sammen. Noen av landene har krøpet litt nærmere gjennomsnittet enn andre land, f. eks. Latvia, Nigeria og USA. Andre land har nærmet seg litt mindre enn gjennomsnittet, slik som Albania, Iran, Taiwan og Vietnam. Dette betyr at for landene som har nærmet seg mindre enn gjennomsnittet, har jeg i mindre grad funnet faktorer som forklarer hvorfor disse landene har et lavt eller høyt lykkenivå.

Figur 9.3: Forholdet mellom landenes koeffisienter før og etter kontroll for alle de uavhengige variablene

Pearsons korrelasjon = 0,87. N = 62. Data tabell 9.4. Diagonalen representerer ingen endring.

Hvis man ønsker å se om noen land har et spesielt høyt eller lavt gjennomsnitt for bestemte variabler, kan man se på hvordan koeffisientene endrer seg i forhold til andre land. Vi kan for eksempel se på Vietnam, som er det landet hvor innbyggerne er lykkeligst i “Alle”-kolonnen, altså etter kontroll for innbyggernes sammensetning på de uavhengige variablene. Tabell 9.5 viser et utdrag av analysen med Vietnam og fire land med omtrent samme lykkenivå. Fra “Land”-kolonnen til “Venner”-kolonnen ser vi at Vietnams koeffisient øker fra 45 til 51, mens de andre landenes koeffisient synker. Dette betyr at i Vietnam er det *færre* som svarer at de verdsetter venner og fritid sammenliknet med land med tilsvarende lykkenivå. Det samme gjelder for helse, og i en viss grad for religion og økonomi.

Tabell 9.5: Analyse av Vietnams lykkenivå.

	Land	Økonomi	Helse	Religion	Frihet	Stolthet	Venner	Alle
Australia	40	36	35	41	38	32	37	25
Canada	42	35	35	41	40	35	40	23
Vietnam	45	44	51	46	43	36	51	46
Puerto Rico	50	39	47	45	44	39	49	24
El Salvador	51	48	52	46	49	42	47	34

Data: Utdrag fra tabell 9.4

En mulig tolkning kan være at i Vietnam har innbyggerne i større grad enn andre land noen uobserverte egenskaper som bidrar til innbyggernes lykke. Vi må likevel være forsiktige med å tolke enkeltland slik, siden analysens forutsetning er at alle variablene har samme effekt på lykke i alle land. Det kan f.eks. hende at i Vietnam har det å prioritere venner og fritid ikke like stor positiv effekt som i andre land. Likevel kan en betraktning av tabell 9.5 gi en indikasjon på Vietnams egenart.

9.2.1 Betydningen av de ulike variablene

Foreløpig har jeg sett på hvor mye av forskjellene mellom land som reduseres ved kontroll for alle de uavhengige variablene. I dette delkapittelet ser jeg på hvilke av variablene som bidrar mest til å predikere forskjeller i lykke mellom landene i denne undersøkelsen. Dette gjør jeg ved først å se på hvilken effekt variablene har, og deretter ved å se på hvor mye variablene reduserer variansen mellom land.

Radene merket “Uavhengige variabler” i tabell 9.4, viser variablenes gjennomsnittlige effekt innad i land. I “Alle”-kolonnen ser vi multivariat effekt av de uavhengige variablene. Disse effektene finnes også i den nederste raden i tabell 9.6 under. Størrelsen av effekten ganget med hvor mange svaralternativer variabelen har minus 1, kan gi en antydning av hvor viktige variablene er. Helse er den viktigste variabelen med en maksimal effekt på $20 \cdot (4-1) = 60$. Forskjellen i lykkenivå innad i land mellom de med dårlig helse og meget god helse er derfor 60. Økonomi er den nest viktigste variabelen mens Gud og Religiøs deltagelse er de minst sentrale.

De uavhengige variablene har en større bivariat effekt enn multivariat effekt. Dette skyldes at de avhengige variablene er positivt korrelert med hverandre. Det kan innebære at man kan få et forskjellig inntrykk av variablenes effekt uten og med kontroll for andre variabler. Tabell 9.6 viser variablenes effekt hvis det er bare en uavhengig variabel med, og kontrollert for alle andre variabler. Alle variablenes effekt blir mindre ved kontroll for andre variabler, men forandringene er ikke store. Den eneste variabelen som reduseres mye er frihet. Dette kommer av at variabelen er positivt korrelert med helse og økonomi, som er bedre prediktorer. Det kan også ha sammenheng med at frihetsvariabelens effekt i sterk grad varierer fra land til land, slik vi så i kapittel 8.

Tabell 9.6: Variablenes effekt som eneste uavhengig variabel, og kontrollert for de andre uavhengige variablene.

	Økonomi	Helse	Gud / Rel. akt	Frihet	Stolt	Venner/Fritid
Bivariat effekt	14	24	5 / 6	11	11	7 / 7
Multivariat effekt	10	20	5 / 5	5	8	4 / 5

Alle variablenes effekt er signifikante på 1%-nivå. Data: Tabell 9.4

Betraktningene ovenfor gjelder hvilke variabler som har størst effekt på lykke innad i land. Det trenger ikke være de samme variablene som i størst grad bidrar til å forklare forskjeller i lykke mellom land, da dette også er avhengig av i hvilken grad lykke og den uavhengige variabelen varierer mellom land og korrelerer på aggregert nivå.

En måte å se på hvordan variabelen bidrar til å forklare variasjonene i lykke mellom land, får vi hvis vi ser hvordan variansmålet og absoluttmålet endrer seg i tabell 9.4 når man kontrollerer for de uavhengige variablene. Tabell 9.7 er et utdrag fra tabell 9.4 og viser tre statistiske mål. Hvis variabelen blir introdusert først, viser tallet hvor mange prosent variansen reduseres med hvis en bare kontrollerer for denne variabelen. “Kontrollert variansmål” viser hvor mange prosentpoeng variansen ytterligere reduseres med, ved å introdusere variabelen etter at alle de andre variablene har blitt introdusert. Alle variablene bidrar unikt til å forklare forskjellene mellom land også hvis de blir introdusert sist. Helse og økonomi er de som reduserer variansen mest. Frihet forklarer mye hvis den blir introdusert først i analysen, men ikke hvis den blir introdusert sist. Dette viser at frihetsvariabelen har mye mindre effekt når en har kontrollert for de andre variablene. De andre variablene bidrar i mindre grad til å forklare forskjeller i lykke mellom land.

Tabell 9.7: Hvor mye variansmålet endres ved bivariat analyse, og hvor mye variansmålet endres hvis alle de andre uavhengige variablene er tatt med først.

	Økonomi	Helse	Religion	Frihet	Stolt	Venner/Fritid
Bivariat variansmål	0,39	0,32	0,06	0,21	0,12	0,09
Kontrollert variansmål	0.12	0,08	0,02	0,02	0,02	0,02

Data: Tabell 9.4. Tabellen viser hvor mye variansmålet endrer seg i bivariat analyse. Kontrollert variansmål viser hvor mye variansmålet øker hvis variabelen blir introdusert sist i en trinnvis analyse.

9.3 Tolkning av analysen

I dette delkapittelet vil jeg diskutere hvorvidt analysene gir svar på problemstilling I:

Problemstilling I: I hvilken grad er det mulig å forklare forskjellene i lykkenivå mellom land med ulike sammensetninger av befolkningenes individuelle egenskaper?

Analysen i tabell 9.4 viste at ved å kontrollere for viktigheten av venner og fritid, hvor stolt en er av landet, hvor religiøs en er, i hvilken grad en føler en har frihet og kontroll over livet sitt, hvor god en synes ens helse er og hvor fornøyd en er med økonomien, ble variansen mellom land redusert med 66 prosent og gjennomsnittlig avstand til gjennomsnittet ble redusert med 43 prosent. Tatt i betraktning av at forskjeller i lykkenivå mellom land har mange ulike årsaker, synes jeg i utgangspunktet at dette er ganske mye.

Etter kontroll for de uavhengige variablene er det likevel mye variasjon igjen mellom landene. Hvis vi ser bort fra metodiske feilkilder, er det to mulige hovedforklaringer på den resterende variasjonen. Det første er at den gjenværende forskjellen skyldes individuelle forskjeller som jeg ikke har kontrollert for. I analysen har jeg et begrenset antall uavhengige variabler, og det er sikkert at det finnes andre relevante variabler som påvirker lykken mellom land. Ved at disse mulige variablene ikke er med i mitt datasett, er det vanskelig å vite hvor viktige disse er. I ESS-dataene finnes det for eksempel flere variabler for grad av sosialt nettverk, som hvor ofte en er sosialt aktiv og om en har noen å diskutere fortrolig med. For ESS-landene forklarer disse variablene mye av forskjellene mellom land. Andre variabler som kan være relevante gjelder f. eks jobb, forhold til familie, økonomiske forventninger, opplevelser i tidlig barndom, mestringsstrategier og personlighet.

Den andre muligheten er at det finnes makrovariabler som påvirker lykken til alle innbyggerne i et samfunn likt, og som derfor ikke varierer innad i land. Slik påvirkning vil en ikke kunne fange opp med individdata-variabler, og man vil trenge en flernivåanalyse med makrovariabler. Ved å velge individdata-metode har jeg gitt uttrykk for at jeg tror makrovariabler med en slik direkte effekt har liten betydning. Jeg antar at alle slike variabler har en mellomliggende årsak, slik som at nasjonal velstand (makro) → mindre økonomiske bekymringer (mikro) → økt lykke (mikro). Dette er ikke mulig å vise at direkte effekter fra makrovariabler har liten betydning uten å ha funnet individuelle variabler som reduserer variansen mellom land med opp mot 100 prosent og med sikker kausalitet.

Analysen reduserte variansen mellom land med 66 prosent. Hvilke forklaringer kan jeg gi på årsakene til denne reduksjonen? Her er det også vanskelig å gi klare svar. Vi så i kapittel 7 at de færreste av variablene hadde et klart forhold til en type forklaring. Mange av variablene hadde elementer av svarnormer, verdier, levbarhet eller “lykke er årsak”.

Det er trolig at noe av den forklarte variansen skyldes at vi har fjernet forskjeller som skyldes svarnormer eller urepresentative utvalg. Hvis innbyggerne i noen land har en norm at de må være positive slik at de svarer positivt både på spørsmål om helse og lykke, mens det i andre land er motsatt, vil analysen fjerne disse forskjellene og det resulterer i at variansen mellom land reduseres. Det samme gjelder et skjevt utvalg hvor det blir for mange som er lykkelige, men også for mange med god helse. Et mulig eksempel på dette kan være Nigeria, landet som har det høyeste lykkenivået i undersøkelsen. En inspeksjon av Nigerias dummyvariabel i tabell 9.4 viser at det er ekstremt mange i dette landet som hevder de har god helse, og etter at en har kontrollert for helse har ikke landet lenger det høyeste lykkenivået.

En del av resultatene er i samsvar med levbarhetsteori. Det var særlig frihet, helse og økonomivariablene som skulle si noe om levbarheten i landet. Helse- og økonomivariablene var de variablene som reduserte variansen mest. Venner og fritidsvariablene fanget opp verdier, men i følge faktoranalysen er disse delvis knyttet til de andre variablene som skal måle levbarhet, så en kan tenke seg at dette er verdier som henger sammen med velstanden. Resultatene gir ingen grunn til å si at levbarhet ikke har betydning for lykkenivået i et land. Derimot er det vanskelig å hevde at teorien er styrket, siden helse og økonomi er eksempler på områdetilfredshet hvor “lykke er årsak” til en stor grad.

Også verdier har en betydning for forskjeller mellom land. Venner, fritid, tro på Gud, religiøse aktiviteter og stolthet til landet bidro til å forklare forskjeller i lykkenivå mellom land. Om en er fornøyd med økonomien er også påvirket av materialistiske verdier.

Noe av den forklarte variansen skyldes også trolig at “lykke er årsak”. I den grad vi har kontrollert for slike sammenhenger har vi ikke funnet ut hvorfor noen land har mer lykkelige innbyggere. Vi har bare funnet ut at i de landene hvor folk er lykkelige, fører dette til at de er fornøyde med andre aspekter av livet, eller har bestemte verdier. Dette innebærer at analysen tilsynelatende forklarer mer av variansen enn det som reelt sett er tilfelle. Hvis høy lykke fører til god helse, har vi i liten grad kommet nærmere en forklaring på hvorfor man er mer lykkelig i noen land enn i andre.

Derimot kan vi trygt si at analysen i stor grad predikerer et lands lykkenivå. De landene og de menneskene som har et høyt lykkenivå, har også andre individuelle kjennetegn, slik som god helse. Lykke er ikke en isolert variabel, men henger sammen med andre variabler.

Av den variasjonen mellom land som er redusert ved å kontrollere for de uavhengige variablene, er det vanskelig å skille ut hvor mye som skyldes svarnormer, levbarhet, verdier og at “lykke er årsak”. De variablene som finnes i datasettet, er for mangfoldige til å gi et entydig bilde. Men det er ganske sannsynlig at alle påvirkningene jeg nevnte ovenfor har innflytelse.

9.4 Sammenlikning med ESS-undersøkelsen

En ambisjon med å undersøke 62 land, er å kunne si noe om forskjeller i lykke mellom alle land i verden. I kapittel 8 så vi at resultatene ble markert forskjellig med ESS-dataene. Det er mulig at i Europa er velstand mer sentralt for å forstå forskjeller i lykkenivå mellom land, mens kulturelle verdier er mer viktige når en undersøker hele verden. Dette reflekteres i at kjøpekraft og lykke korrelerer med 0,79 (uten Luxemburg, 0,65 med Luxemburg) i ESS-landene, men bare 0,34 i WVS-landene.

Det er derfor spennende å se om en får de samme resultatene som over, hvis jeg analyserer ESS-dataene på samme måte. ESS og WVS har fem variabler som er tilnærmet like. Ved å analysere disse fem variablene på samme måte som i delkapittel 9.2, kan jeg sammenlikne WVS og ESS. De fem variablene er:

Variabel 1: Subjektiv helse. Variablene er like i WVS og ESS.

Variabel 2: Viktighet av venner og fritid. Spørsmålene er like, men svaralternativene annerledes. Svaralternativer fra 0-10 i ESS.

Variabel 3: Økonomisk tilfredshet. Spørsmålene er noe forskjellige. ESS-spørsmålet er:

Hvilken av beskrivelsene passer best med hvordan du opplever husholdningens inntekt for tiden?

3 = Har det bra med nåværende inntekt

2 = Klarer meg/oss med nåværende inntekt

1 = Det er vanskelig å klare seg på nåværende inntekt

0 = Det er svært vanskelig å klare seg på nåværende inntekt

Variabel 4: Deltagelse på religiøse aktiviteter. Like spørsmål og svaralternativer.

Variabel 5: Tillit til medborgere. Identiske spørsmål, ulike svaralternativer.

a) Vil du stort sett si at de fleste er til å stole på, eller at en ikke kan være for forsiktig når en har med andre å gjøre (WVS: 2 svaralternativer) (ESS: 11 svaralternativer fra 0 til 10)

For å kunne sammenlikne resultatene, bør svaralternativene fra ESS omkodes slik at de likner mest mulig på WVS-studien. For å finne ut hvilken omkoding som er best, sammenlikner jeg fordelingene for WVS Norge og ESS Norge (Vedlegg 7 og 8). For lykke, venner og fritid blir operasjonaliseringen “0-5” = Ikke, “6-8” = Ganske og “9-10” = Meget. For tillit er “0-6” = Forsiktig, “7-10” = Stole på.

Jeg gjør to analyser på samme måte som i delkapittel 9.2, en for WVS og en for ESS. Jeg viser ikke tabellene for hele analysen, men bare raden med variansmålet (Tabell 9.8).

Tabell 9.8: Variansmålet i analyser for WVS og ESS

Variansmål	Bivariate analyser					Multivariat analyse
	Helse	Venner/fritid	Økonomi	Rel. akt.	Tillit	
WVS-data	32	9	39	4	2	59
ESS-data	31	19	42	-6	23	63

Tabellen viser variansmålet for WVS-data og ESS-data ved analyse på samme måte som i tabell 9.4.

Variansmålet for helse og økonomi er svært like. ESS gir noe høyere betydning til venner og fritid, men forskjellene er kanskje ikke større enn det man kan forvente med ulike land og undersøkelser. Det kan også tenkes at forskjellen skyldes at venner/fritid og lykke har de samme svaralternativene i ESS slik at svarnormer forsterker korrelasjonene mellom variabelene.

For de to siste variablene er derimot resultatene ulike. Tillitsspørsmålet har stor betydning i ESS, men så godt som ingen betydning i WVS. Den viktigste forskjellen er for religiøs aktivitet, hvor resultatene trekker i hver sin retning i de to datasettene. Religiøs aktivitet bidrar til å redusere forklaringsgraden av forskjeller i lykke mellom land i ESS, ved at variansmålet går til minus 6. Dette skyldes at de mest religiøse landene i Europa har et lavt lykkenivå. I WVS øker variansmålet til 4. På bakgrunn av dette vil jeg si at det i beste fall er problematisk å overføre resultatene fra et sett med land til et annet sett med land. De analysene jeg har gjort tidligere, vil derfor bare gjelde for å belyse mulige årsaker til forskjellene mellom akkurat disse 62 landene.

Variabelen om religiøs aktivitet i ESS viser et interessant poeng, nemlig at det kan finnes variabler som øker forskjellen mellom land i analysen. Hvis det finnes faktorer som trekker i motsatt retning, er det viktig at også disse er med i en analyse. Hvis bare positive bidrag tas med, vil analysen forklare mer av forskjellene mellom land enn det som er riktig. Det kan hende at det finnes variabler i WVS-dataene som trekker i motsatt retning. Jeg har likevel sett på mange variabler, og har ikke funnet uavhengige variabler som, når man kontrollerer for dem, øker variansen mellom land. Derimot er det godt mulig at det finnes spørsmål som ikke er med i WVS-undersøkelsen som kunne ha fått variansen mellom land til å øke. Dette er et potensielt problem i alle undersøkelser. Siden forskeren i utgangspunktet vet hvilke land som har et høyt eller lavt lykkenivå, kan det tenkes at vedkommende i større grad leter etter og bruker variabler som man tror kan forklare forskjeller mellom land, og ikke variabler som kanskje får variansen mellom land til å øke.

Betraktningene ovenfor gjelder forklaringer av forskjeller mellom land. Når det gjelder variablenes effekt, er det et samsvar mellom WVS- og ESS-undersøkelsene. Tabell 9.9 viser variablenes effekt på lykke i de to analysene. Alle variablene har en positiv effekt på lykke. Helse har større effekt i WVS-studien, mens tillit, venner og fritid har større effekt i ESS-studien.

Tabell 9.9: Multivariat effekt av de uavhengige variablene på lykke. (Kontrollert for hverandre og for land)

	Helse	Venner	Fritid	Økonomi	Rel. akt.	Tillitt
WVS	20	4	5	11*	7	4
ESS	12	9	8	11*	8	9

Tabellen viser variablenes effekt på lykke i en regresjonsanalyse med land som dummyvariabler.

Data: WVS 62 land. N = 93 000, ESS 22 land. N = 36 000

*Koeffisientene er ikke sammenliknbare. ESS-undersøkelsen har 4 svaralternativer, WVS har 5. Spørsmålsformuleringene er også ulike.

Noen små forskjeller i effekt må man forvente. Forskjellene kan også skyldes at svaralternativene ikke er like i de to undersøkelser. I WVS-studien likner svaralternativene til helse- og lykke spørsmålene på hverandre og i ESS-undersøkelsene er svaralternativene til lykke, venner, fritid og tillit ganske like. Tabell 9.10 viser korrelasjoner fra Norge mellom lykke og disse variablene for WVS- og ESS-undersøkelsen. Tabellen viser at korrelasjonene er sterkest i den undersøkelsen hvor svaralternativene likner på hverandre. Dette tyder på at noen av de forskjellene i variablenes effekt vi så i tabell 9.9, skyldes forskjeller i svaralternativene. Det er altså ikke nødvendigvis noen forskjeller i variablenes effekt på lykke i de to forskjellige utvalgene av land.

Tabell 9.10: Korrelasjoner mellom lykke og andre variabler. ESS Norge og WVS Norge.

Norge	Tillit	Helse	Venner	Frihet
Lykke ESS	0,10	0,17	0,19	0,19
Lykke WVS	0,07	0,26	0,16	0,12

Alle korrelasjonene er signifikante på 1% nivå.

Data: ESS Norge 2003. N = 2034. WVS Norge 1996. N = 1127

Kapittel 10. Avsluttende diskusjon

I dette siste kapittelet vil jeg oppsummere de viktigste resultatene fra denne undersøkelsen. Jeg vil sette resultatene i sammenheng med andre undersøkelser, og prøver å trekke noen konklusjoner. Forskjeller i lykke mellom land er et komplisert emne, slik at jeg ikke vil kunne komme med noen entydige svar. For å gi en mest mulig oversiktlig diskusjon har jeg valgt å dele kapittelet inn i en metodisk diskusjon og en substansiell diskusjon. Det metodiske og substansielle er likevel ofte nært knyttet sammen, noe som gjør at det jeg skriver som metodisk konklusjon også kan ha relevans for den substansielle tolkningen. Noen steder i dette kapittelet prøver jeg å heve blikket ved å gå et skritt videre, utover det mine resultater strengt tatt gir et sikkert grunnlag for. For leserne har jeg prøvd å gjøre det tydelig hvor jeg forlater de empiriske resultatene og begynner med spekulasjoner, selv om også dette er en glidende overgang. I det siste delkapittelet ser jeg på mulig videre forskning, både hva jeg ønsker å gjøre og hva som er realistisk å gjøre.

10.1 Metodisk diskusjon

En viktig motivasjon for å gjennomføre denne analysen var de mange aggregerte undersøkelsene og mangelen på individdata-undersøkelsene når det gjaldt å analysere forskjeller i lykkenivå mellom land. Dette var tydelig da jeg gikk gjennom tidligere forskning i kapittel 4. Jeg har nevnt økologiske feilslutninger, multikollinearitet og avstanden mellom årsak og effekt som problemer ved aggregerte analyser. Det at resultatene i tillegg er avhengig av utvalget av land, slik det ble vist i kapittel 5, medfører at jeg er noe skeptisk til aggregerte analyser.

Individdata-analyser ble satt opp som en motsats til aggregerte undersøkelser. I individdataundersøkelser er de uavhengige variablene på samme nivå som individets lykke, og tanken er at det vil være mer tydelig hvordan mekanismene virker. Valget av analysemetoden ANCOVA innebar å utelukke forklaringsvariabler på makronivå for kun å konsentrere seg om variabler på individnivå. Studien til Christoph & Noll (2003) antydte at dette kunne være en fruktbar metode.

Troen på metoden ble styrket i kapittel 8, hvor vi i WWS-dataene fant noe, men ikke mye, systematikk i forhold til hvilke land hvor de uavhengige variablene hadde stor effekt på lykke. Størrelsen på korrelasjonene varierte også endel fra land til land, men

etter min mening var ikke de substansielle forskjellene urovekkende store for flertallet av landene. Hvor stor betydning de ulike variablene har for å forklare forskjeller i lykke mellom land, vil derfor i mindre grad enn aggregerte analyser være avhengig av de aggregerte korrelasjonene mellom variablene, siden variabelenes effekt på lykke ikke er avhengig av aggregerte sammenhenger. Alt dette ga grunn til å tro at en individdata-analyse kunne la seg gjennomføre uten alvorlige metodiske problemer. At variansen mellom land ble redusert med 66 prosent etter kontroll for de uavhengige variablene i analysen, ga tro på at dette var en fruktbar metode.

På den annen side viste gjennomgangen av de uavhengige variablene i kapittel 7, og tolkningen av analysen i kapittel 9.3, svakheter ved denne innfallsvinkelen. Det er flere forutsetninger som må være oppfylt for at individdata-analyser skal gi større innsikt enn aggregerte undersøkelser. For det første bør det være tydelig hvilke trekk ved samfunnet variablene fanger opp, særlig om det er levekår eller verdier. For det andre må “lykke være årsak” i minst mulig grad. Dette innebærer at en bør unngå områdetilfredshets-spørsmål, da disse kan være både årsak til og effekt av lykke (Saris 2001). Dette så vi særlig i diskusjonen av økonomi- og helsevariabelen i kapittel 7. Et problem er at hvis en unngår variabler hvor det kan tenkes at “lykke er årsak”, vil en gå glipp av mye informasjon om sammenlikning, verdier, flytfølelse, tillit og stolthet. Hvis en derfor vil bruke variabler hvor “lykke er årsak”, må vi også ha med variabler som ser nærmere på om det finnes forskjeller mellom land når det gjelder personlighet. Det har det ikke vært mulig å gjøre i denne oppgaven.

Å forklare forskjeller mellom land uten å bruke områdetilfredshets-spørsmål, vil kreve svært mange variabler. Dette kommer i strid med at man skal unngå for mange variabler i regresjonsanalyser (Hellevik 2003b). Det kan løses ved å bruke indekser, for eksempel for levekår. Men da antar man at de ulike elementene i indeksen har lik betydning for lykke innad i og mellom land, noe som er lite urealistisk.

Denne kritikken av individdata-metoden kan komme av at jeg er for opptatt av å ønske å *forklare* forskjeller i land, slik at jeg ikke ser nytten av variabler hvor “lykke er årsak”. Heller ikke for aggregerte undersøkelser er avklaring av kausalitet mulig. Diener, Diener & Diener (1995) understrekte dette ved å kalle sin artikkel for “Factors

Predicting the Subjective Well-being of Nations” (min utheving). I mange tilfeller vil prediksjonsanalyse være både interessant og fruktbart.

Spørsmålet om metodiske feilkilder, og da spesielt svarnormer, har vært forstyrrende for tolkningen av analysen av forskjeller mellom land. Det finnes ikke nøyaktig informasjon om hvor store forskjellene er mellom land når det gjelder dette fenomenet. Heldigvis viser undersøkelsen til Vittersø, Biswas-Diener & Diener (2005) at det finnes statistiske metoder som i noen grad kan kontrollere for dette. Det krever at undersøkelsen bruker en lykkeindeks med flere spørsmål og med et likt antall svaralternativer. Dette er ikke gjort i WVS-undersøkelsen.

Jeg har i denne oppgaven antatt at det ikke finnes makrovariabler som påvirker lykken direkte, men at alle påvirkninger vil være indirekte. Makrovariabler påvirker lykke via andre variabler på individnivå, f. eks økonomiske bekymringer. Jeg vil her komme med en liten motforestilling mot denne antagelsen. Det er en tendens til at mulige direkte påvirkninger blir betraktet som metodiske feilkilder. Det mest fundamentale uttrykket for et lands kultur er språk, og forskjeller i språk ble i delkapittel 2.5 fremstilt som en metodisk feilkilde. Likeledes kan en se på intrykksstyring og svarnormer som en samfunnsmessig påvirkning, men her viser undersøkelsen til Vittersø, Biswas-Diener & Diener (2005) at slike faktorer også varierer innad i land slik at det ikke er noe problem.

I forhold til problemstillingen om generalisering, viste sammenlikning mellom WVS-dataene og ESS-dataene at de synspunktene jeg hevdet i kapittel 5 om utvalgsproblematikk var viktige. I komparative studier kan man sjeldent hevde at man har funnet universelle resultater. Analysene viste flere tydelige forskjeller mellom datasettene, noe som jeg vil komme tilbake til i neste delkapittel.

Et metodisk problem jeg ikke har tatt opp, gjelder faren for atomistiske feilslutninger (Skog 2003, Hellevik 2000). Dette er individdataenes parallell til økologisk feilslutning, og skjer hvis man tror at noe som er bra for ett enkelt individ også er bra for hele befolkningen. I forhold til lykke kan en individdata-analyse gi et helt gal tolkning hvis forskjellene i lykkenivå på en uavhengig variabel innad i land, skyldes

sammenlikning. Inntekt er et typisk eksempel. En analyse kan vise at forskjellen mellom land skyldes at innbyggerne i et land er rikere, fordi inntekt har en positiv effekt innad i land. Men hvis alle i landet blir rikere, forblir lykkenivået også konstant hvis det er et null-sum-spill (Layard 2005: 151).

Atomistiske feilslutninger kan være en alvorlig feilkilde hvis vi har uavhengige variabler hvor sammenhengen med lykke skyldes sammenlikning innad i land. Dette gjelder trolig for inntekt, men jeg tror ikke det gjelder i særlig grad for de uavhengige variablene jeg har brukt i denne oppgaven. Helse og stolthet er egenskaper ved individet som ikke er lett observerbart hos andre.

Det er altså flere metodiske problemer ved individdata-analyser. Men det er også metodiske problemer ved aggregerte analyser. Siden problemene er delvis av ulik art, tror jeg det er viktig at de utfyller hverandre. Tatt i betraktning av at det er langt flere aggregerte analyser enn individdata-analyser, mener jeg at det er behov for flere individdata-analyser.

10.2 Substansiell diskusjon

Problemstilling I handlet om å forklare forskjeller i lykke mellom land med individdatavariabler:

Problemstilling I: I hvilken grad er det mulig å forklare forskjellene i lykkenivå mellom land med ulike sammensetninger av befolkningenes individuelle egenskaper?

I hvilken grad analysene har forklart forskjeller i lykke mellom land, ble diskutert i delkapittel 9.3. Det virker som at både levbarhet og verdier ser ut til å være sentrale for å forklare forskjeller mellom land. Styrken på forklaringen (en redusert varians mellom land på 66 prosent) er overdrevet, ved at “lykke er årsak” og metodiske feilkilder, slik som svarnormer, har bidratt til forklaringen.

Jeg vil her prøve å sette resultatene fra denne analysen i sammenheng med annen forskning om lykke mellom land. Hovedinntrykket av de aggregerte analysene jeg gikk gjennom i delkapittel 4.2, var at de tydet på at ulike former for levbarhet var de mest avgjørende faktorene. Veenhoven (1995) fant for eksempel at materiell velstand, sosial likhet, frihet og tilgang til kunnskap og utdanning ga en R^2 på 0,78.

Undersøkelsen min gir støtte til at levbarhet har en betydning, men på bakgrunn av at så mange verdipåvirkninger ser ut til å ha betydning i min analyse, virker det som om betydningen av levbarhetsfaktorer har blitt overdrevet i mange aggregerte analyser. Dette kan komme av at utvalget av land og operasjonaliseringen av lykke er forskjellig i de ulike undersøkelsene. Veenhoven (1995) fant for eksempel en aggregert korrelasjon mellom lykke og kjøpekraft på 0,69, mens i denne oppgaven er korrelasjonen på bare 0,34. Det kan også komme av at levbarhetsindikatorer korrelerer med ulike kultur- og verdidimensjoner, og at levbarhetsmål er mer tilgjengelig på aggregert nivå.

Når det gjelder verdier som årsak til forskjeller mellom land, har kryssnasjonale, aggregerte undersøkelser spesielt lagt vekt på individualisme (Diener & Diener 1995), en sammenheng som det også har vært argumentert for teoretisk (Ahuvia 2002). Et problem med å undersøke individualisme, er at det er et relativt åpent begrep. Begrepet er blitt operasjonalisert på ulike måter i aggregerte undersøkelser. I denne oppgaven har jeg operasjonalisert individualisme som personlig frihet, som på ingen måte kan sies å være fullt ut dekkende for begrepet. Det er likevel verdt å merke seg at kontrollert for velstand, var personlig frihet negativt korrelert med lykke i mitt datasett. Variablene for religiøsitet og stolthet forklarte forskjeller mellom land og korrelerte negativt med personlig frihet. Kanskje peker dette på at det er noen negative faktorer ved sekularisering og individualisme? Schyns (1998) klarte heller ikke å repetere funnene fra Diener & Diener (1995) om at individualisme har en positiv effekt på et lands lykke.

Denne undersøkelsen og andre undersøkelser har pekt på noen faktorer som kan forklare noen forskjeller i lykke mellom land. Avslutningsvis kan en spørre seg om en har funnet en oppskrift for å skape det gode samfunn. Er det mulig å endre et samfunn slik at innbyggerne blir mer lykkelige? I delkapittel 2.4 viste jeg til flere tidsserier som viser stor stabilitet i et lands lykkenivå over tid, noe som tyder på at forbedringer når det gjelder økonomisk velstand ikke bidrar til et lands lykkenivå. Dette kan skyldes at velstandsøkningen blir etterfulgt av tilpassing og endrede verdier som trekker i motsatt retning. Det fallende lykkenivået i Russland viser likevel at det er mulig å endre lykkenivået. Panelstudien jeg nevnte i delkapittel 3.4, viste at mange

endrer sitt trivselsnivå over tid, selv om de fleste som endrer seg, endrer seg til et lavere trivselsnivå (Fujita & Diener 2005: 159).

Siden denne oppgaven ikke benytter seg av tidsseriedata, kan jeg ikke si sikkert om man kan skape et samfunn med lykkelige innbyggere. Likevel vil jeg si at mine analyser ikke gir noe grunnlag for å hevde at forbedringer på ett område, trenger å føre til forverring på andre områder. Korrelasjonene mellom de uavhengige variablene innad i land (Tabell 9.1) viste at alle variablene var positivt korrelert med hverandre. Mellom land var heller ingen av variablene signifikant negativt korrelert (Tabell 9.3). Å tolke disse korrelasjonene er litt spekulativt. Likevel kan de tyde på at hvis en av variablene øker for individene i et samfunn, vil ingen av de andre variablene nødvendigvis synke.

Det er argumenter både for og imot at et lands lykkenivå kan øke. De store forskjellene i lykkenivå som finnes mellom land, tyder på at gjennomsnittet kan økes. Tidsserieanalyser tyder derimot på at lykkenivået er stabilt i land, og derfor antageligvis ikke vil forandres. Hagerty & Veenhoven (2003) fant likevel at lykkenivået økte med velstandsvekst, særlig i fattige land. Selv om undersøkelsen har blitt sterkt kritisert (Easterlin 2005b), tyder den på at det er mulig å høyne lykkenivået med velstandsvekst særlig i fattige land. Det største problemet er at de økonomiske forskjellene mellom rike og fattige land desverre ser ut til å øke (Mazumdar 2003).

Oppgavens andre problemstilling gjaldt om variablenes effekt på lykke var universell:

Problemstilling 2: Har de uavhengige variablene i denne oppgaven omtrent samme effekt på lykke i alle land? Hvis de varierer, varierer de på en systematisk måte?

Når det gjelder størrelsen på korrelasjonene mellom lykke og de uavhengige variablene i de ulike landene, fant jeg i kapittel 8 at disse varierer i større grad enn det man kan forvente ved tilfeldigheter. Med 1500 respondenter i hvert land trenger ikke disse forskjellene være spesielt store for å være signifikante. Om forskjellene er substansielt interessante, er derfor et åpent spørsmål som det ikke finnes noe fasitsvar på (Miller, Acton, Fullerton & Maltby 2002: 164). Fordi min innfallsvinkel for å forstå forskjeller mellom land, er avhengig av at effekten av variablene varierer i liten

grad mellom land, kan det hende at jeg undervurderte forskjellene jeg fant i kapittel 8. En forsker som ønsker å finne forskjeller, vil antageligvis mene at alle ulikheter som er signifikante er interessante.

Hvorvidt jeg har underdimensjonert forskjellene, vil jeg overlate til leserne å vurdere. I delkapittel 8.1 viste jeg forskjellen mellom New Zealand og USA som var ytterpunkter for brokparten av landene når det gjaldt sammenhengen mellom lykke og helse. Jeg konkluderte med at disse forskjellene ikke var oppsiktsvekkende store, og at likheten mellom dem var det som var mest slående.

Forskning om variasjon mellom land i effektstørrelse er ofte knyttet til den teoretiske diskusjonen om hvilke menneskelige behov som er universelle, og hvilke som er kulturavhengig. Kan analysene i kapittel 8 bidra til denne diskusjonen? Hvis vi først ser på økonomi og helsevariablene, kan vi si at de er universelle i den forstand at de er positivt korrelert med lykke i alle land (unntatt i Egypt når det gjelder økonomi-variablen). Om de er universelle i den forstand at de har like stor effekt i alle land, avhenger av om en mener de substansielle forskjellene er store slik jeg forklarte i forrige avsnitt.

Når det gjelder de andre variablene, så vi at variasjonen mellom variablenes effekt i ulike land var omtrent like stor som for helse og økonomi. Det eneste unntaket er følelsen av “frihet og kontroll i livet”. Denne variabelen kan man trygt si ikke er universell. For det første varierer korrelasjonen med lykke sterkt fra land til land. For det andre er forskjellene systematiske, korrelasjonene er sterkere jo rikere og mer individualistisk landet er. Diener, Oishi & Lucas (2003: 417) nevner hvilke faktorer forskerne tror er universelle. Alle nevner selvstendighet (autonomi) som en universell faktor. Hvis en ser på følelse av frihet som en mulig indikator på behovet for selvstendighet, er denne analysens resultater i strid med denne antagelsen.

Det mest overraskende med analysene i kapittel 8, var at jeg ikke fant noen sterk sammenheng mellom størrelsen på korrelasjonene og landets kjøpekraft. For helse var sammenhengen med kjøpekraft signifikant på 5 prosent nivå, mens den ikke var signifikant for økonomivariabelen. På bakgrunn av at Schyns (2001) fant en sterk

negativ sammenheng mellom effekten av inntekt og kjøpekraft, er dette overraskende. Det er også overraskende tatt i betraktning av at det er en sterk negativ sammenheng mellom kjøpekraft og effekten av helse og økonomi på lykke i ESS-dataene. I forhold til holdbarheten av analysene i kapittel 9 er dette bra, men det kan være på sin plass å undres på hvorfor det ikke var noen sammenheng mellom størrelsen på korrelasjonene i WVS, når det var en sterk sammenheng i ESS.

Den høye korrelasjonen mellom lykkenivå og kjøpekraft i ESS kan tyde på at forskjeller i økonomisk velstand er hovedårsaken til forskjeller i lykke mellom land i Europa. (Om denne forskjellen skyldes manglende behovtilfredsstillelse eller om innbyggerne i de fattige landene sammenlikner seg med sine rike naboer i vest, vil jeg ikke mene noe om.) Dette kan tyde på at det ikke finnes store kulturforskjeller mellom europeiske land som har betydning for landenes lykkenivå. På verdensbasis ser det derimot ut til at det finnes såpass store kulturforskjeller mellom land at sammenhengen mellom lykke og kjøpekraft blir svakere. Dette fører til at systematikk som skyldes forskjellene mellom fattige og rike, ikke blir så tydelige med data fra hele verden.

En grov fortolkning av sammenhengen mellom lykke og velstand, som kan brukes for å belyse resultater i tilknytning både for problemstilling 1 og 2, blir presentert i figur 10.1. Jeg vil understreke at dette er en tolkning jeg ikke har sterke bevis for.

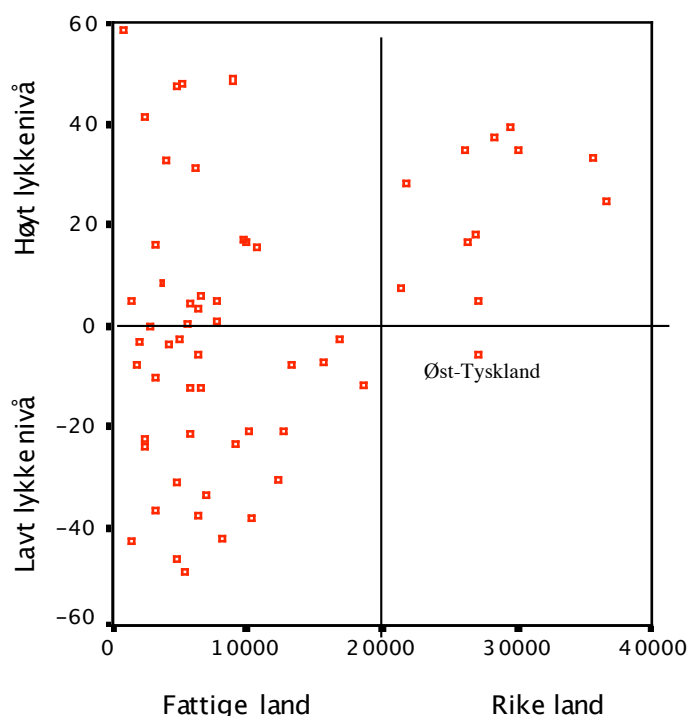
Et land kan sies å ha et lavt lykkenivå hvis det er flere som er “ikke” lykkelige enn “meget” lykkelige, og grensen mellom fattig og rik er satt ved en kjøpekraft på \$20.000 per innbygger i 2002. Vi ser at kvadranten nederst til høyre er nesten tom. Det er bare ett land der, Øst-Tyskland¹⁹. En tolkning av et slikt mønster hvor en av kvadrantene er tom, er at velstand er en tilstrekkelig, men ikke nødvendig faktor for at innbyggerne i et land er lykkelige (Hellevik 2000: 403, Ragin 2000). I alle land som er rike, er innbyggerne lykkelige. Velstand er derfor ses på som en tilstrekkelig betingelse for å ha lykkelige innbyggere. Men også mange fattige land har lykkelige innbyggere. Dette innebærer at det finnes andre måter et land kan få lykkelige innbyggere på enn materiell velstand (og alt det fører med seg), slik at velstand ikke

---

¹⁹ Jeg har gitt både Øst-Tyskland og Vest-Tyskland verdiene til Tyskland, noe som medfører at kjøpekraftnivået til Øst-Tyskland er noe for høyt.

er en nødvendig faktor for lykke. I forhold til analyseresultatene i kapittel 8, kan det se ut til at ESS-undersøkelsen bare inneholder land som ligger i kvadrantene øverst til høyre og nederst til venstre i figur 10.1. Ved å inkludere landene øverst til venstre, som kanskje har en tydelig ulik kultur, blir sammenhengene “forstyrret” slik at jeg ikke finner noe særlig systematikk mellom kjøpekraft og størrelsen på korrelasjonene mellom lykke og helse i WVS.

Figur 10.1: Grov inndeling av sammenhengen mellom lykke og velstand

Velstand: Ekte kjøpekraft 2002. Lykkenivå: WVS 3 & 4. N = 62. Korrelasjon 0,34

Den tredje problemstillingen gjaldt om resultatene kunne generaliseres:

Problemstilling III: Er det mulig å generalisere resultatene fra WVS-analysene til også å gjelde andre utvalg av land?

Sammenlikning av WVS og ESS fant både likheter og forskjeller. De to viktigste forskjellene jeg fant mellom ESS og WVS var at størrelsen av korrelasjonen mellom helse/lykke og økonomi/lykke i ESS var avhengig av hvor velstående landet var. Det ser ut til at dette kan skyldes at i Europa har fattige innbyggere i fattige land en opphopning av faktorer som har en negativ effekt på lykke. Den andre forskjellen var at de mest religiøse landene i ESS var de minst lykkelige, noe som ikke gjaldt for WVS. En mulig tolkning av disse forskjellene kan være argumentet ovenfor, at

velstand er den klart viktigste makrovariabelen som varierer mellom land i Europa, mens det for hele verden er flere viktige variabler som varierer. Resultatene viser uansett at det er viktig å være klar over at resultatene er kontekstavhengige, dvs. at de bare gjelder for akkurat denne sammensetningen av land.

Det at religion hadde forskjellig betydning mellom datasettene, mens helse hadde lik betydning, betyr ikke nødvendigvis at betydningen av helse er mer robust for hvilket utvalg av land man har. Men det at helse er høyere korrelert med lykke enn det religiøsitet er, innebærer at andre faktorer må være sterkere for å endre de aggregerte sammenhengene mellom lykke og helse, enn for å endre korrelasjonene mellom lykke og religion.

Sammenlikning av datasettene fant også noen likheter. Helse, økonomi, venner og fritid ser ut til å forklare omtrent like mye av forskjellene mellom land. Også effekten av variablene på lykke innad i land, ser ut til å være omtrent like store i de to utvalgene av land.

10.3 Videre forskning

En av de ledende forskerne på lykke, psykologen Ed Diener, sier følgende om å undersøke forskjeller i lykke mellom land: *“I believe that this is a very nice topic, and more research could be done”* (Diener, personlig korrespondanse). Fordi lykke mellom land er et komplekst tema, med mange metodiske fallgruber, er det et tema som har plass til mye framtidig forskning, med mange motstridende resultater. Når vi i tillegg er klar over problemene rundt generalisering, som alltid gjelder i komparative undersøkelser, forsterker dette inntrykket av et forskningsområde som aldri vil bli ferdig utforsket. Det er mange interessante temaer man kan forske på når det gjelder lykke og land, men jeg vil bare se på mulighetene for å følge opp perspektivet fra denne oppgaven, med individdata-analyser.

For å se på forskjeller i lykkenivå mellom land i hele verden med individdata-metode må man sette i gang en verdensomspennende undersøkelse om lykke. Dette vil være svært ressurskrevende, og jeg tror ikke lykkeforskningen vil kunne framskaffe de ressursene som trengs for en slik undersøkelse. En må heller håpe at store undersøkelser tar med lykke og trivsels spørsmål, slik som WVS- og ESS-studien har

gjort. WVS gjennomfører nå en ny runde som vil kunne etterprøve resultatene fra denne oppgaven, og bedre dem med nye relevante data. Spesielt knytter det seg spenning til om de tidligere Sovjetstatene fortsatt vil ha et så lavt lykke- og tilfredshetsnivå som de har hatt i WVS 3. ESS-studien har flere relevante variabler, og kan gjøre bedre og grundigere analyser enn WVS, særlig grunnet det gode metodiske forarbeidet. Data fra andre runde av ESS-undersøkelsen er nylig blitt gjort tilgjengelig, og har en egen modul for subjektivt velbefinnende.

Lykkeforskningsmiljøet har derimot bare ressurser til å foreta små, spesialiserte undersøkelser i mange land. Undersøkelsen “International College Student Data” fra 1995 er en slik undersøkelse (f. eks Diener, Scollon, Oishi, Dzokoto & Suh 2000). ICSD var en lykkeundersøkelse fra 41 land. Antageligvis av økonomiske og bekvemmelighetsgrunner undersøkte de rundt 100 studenter i hvert land. Utvalget er selvfølgelig noe lite, og studenter trenger ikke være representative for hele befolkningen, men undersøkelsen ga likevel interessante data. Slike undersøkelser kan være interessante for å forstå forskjeller mellom land. Hvis slike undersøkelser skal avdekke forskjeller i lykke mellom land, med en metode som tilsvarer den som har vært i denne oppgaven, krever det at en finner uavhengige variabler med veldig stor forklaringskraft, for med så få respondenter, må antallet uavhengige variabler være på et minimum.

En annen mulighet er å gjøre undersøkelser med noen få land, som er spesielt interessante i forhold til viktige problemstillinger. Mange undersøkelser gjennomføres ofte i 3-5 land (f.eks Eid & Diener 2001), noe som er overkommelig økonomisk. Også med WVS-data er det mulig å velge ut noen land som er relevante ut i fra bestemte metodiske og substansielle problemstillinger, enten ved at de har lik kjøpekraft, eller at de har lik effekt på bestemte variabler for å unngå at universalismeforutsetningen er brutt.

Hvis vi så har muligheter til å gjennomføre en komparativ undersøkelse, kan man velge innfallsvinkler på mange måter. En kan prøve å finne årsakene til alle forskjellene mellom land, slik jeg har gjort i denne oppgaven. Like fruktbart kan det være å se på hvor mye spesielle faktorer kan bidra til å forklare forskjeller i lykkenivå.

Man kan prøve å kun se på objektive levbarhetsfaktorer. Eller man kan prøve å se om individualistiske verdier i seg selv bidrar til å gjøre individer lykkeligere.

Litteraturliste

Aftenposten (2005), *Finn din egen lykkeformel*. Journalist Anne Hafstad 10 April, 8-9

Ahuvia, Aaron C. (2002), "Individualism / Collectivism and cultures of happiness: ..." *Journal of Happiness studies*, 3: 23-36

Arrindell, Hatzichristou, Wensink, Rosenberg, van Twillert, Stedema & Meijer (1997), "Dimensions of national culture as predictors of cross-national differences in subjective well-being." *Personality and individual differences*, 23(1): 37-53

Bergsma, Ad (2000), "Transhumanism and the wisdom of old genes: Is neurotechnology a source of future happiness?" *Journal of Happiness Studies*, 1: 401-417

Bruk, Antony & Stephen Raudenbush (1992), *Hierarchical Linear Models: Applications and data analysis methods*. Sage: Newbury Park

Christoph, Bernhard & Heinz-Herbert Noll (2003), "Subjective well-being in the European union during the 90's." *Social Indicators Research*, 64: 521-546

CNN (2000), *Russia, Vodka and Politics*. Av journalist Barbara Keenlyside. URL: <http://www.cnn.com/SPECIALS/2000/russia/story/analysis/Russia.Vodka.Politics> (Lesedato: 10.10 2005)

Cohen, S., Doyle, W. J., Turner, R. B., Alper, C. M., & Skoner, D. P. (2003), "Emotional style and susceptibility to the common cold." *Psychosomatic Medicine*, 65: 652-657.

Czapinski, Janusz & Guido Peeters (1991), "The onion theory of Happiness. Basic concepts and cross-cultural test." I Bleichrodt & Drenth (red.) *Contemporary issues in cross-cultural psychology*. 196-206 Swets & Zeitlinger

Danner, D. D., D. A. Snowdon & W. V. Friesen (2001), "Positive emotions in early life and longevity: Findings from the nun study." *Journal of Personality and Social Psychology*, 80: 804-813

Diener, Ed & Marissa Diener (1995), "Cross-Cultural Correlates of life Satisfaction and Self – Esteem." *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(4): 653 – 663

Diener, Ed, Marissa Diener & Carol Diener (1995), "Factors Predicting the Subjective Well-being of Nations." *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5): 851 – 864

Diener, Ed & Eunkook Suh (1999), "National differences in subjective well-being." I D. Kahneman, E. Diener & N. Schwarz (red.) *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*. 434-452 New York: Russell Sage Foundation.

Diener, Ed, Eunkook Suh, Richard Lucas & Heidi Smith (1999), "Subjective Well-Being: Three Decades of Progress" *Psychological Bulletin*, 125(2): 276-302

Diener, Ed & Richard Lucas (2000), "Explaining differences in societal levels of happiness: Relative standards, need fulfillment, culture, and evaluation theory." *Journal of happiness studies*, 1: 41-78

Diener, Ed & Shigehiro Oishi (2000), "Money and Happiness: Income and Subjective Well-being across nations." I Diener, Ed & Eunkook M. Suh *Culture and Subjective Well-being*. 185-218 Massachusetts: The MIT Press

Diener, Ed, Christie Scollon, Shigehiro Oishi, Vivian Dzokoto & Eunkook Suh (2000), "Positivity and the construction of life satisfaction judgements: Global happiness is not the sum of it's parts" *Journal of Happiness Studies*, 1: 159-176

Diener, Ed & Eunkook Suh (2000), "Measuring Subjective Well-being to compare the quality of life of cultures" I Diener, Ed & Eunkook M. Suh (red.) *Culture and Subjective Well-being*. 3-12 Massachusetts: The MIT Press

Diener, Ed & Robert Biswas-Diener (2002), "Will Money increase subjective Well-being? A Literature Review and Guide to Needed Research." *Social Indicators Research*, 57: 119-169

Diener, Ed, Shigehiro Oishi & Richard Lucas (2003), "Personality, culture and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations og life." *Annual Review of Psychology*, 54: 403-425

Easterlin, Richard A. (2001), "Income and Happiness: Towards a unified theory." *The Economic Journal*, 111: 465 – 484

Easterlin, Richard A. (2003), "Explaining happiness." *Proceeding of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 100(19): 11176-11183

Easterlin, Richard A. (2005a), "Diminishing marginal utility of income? Caveat emptor." *Social Indicators Research*, 70: 243-255

Easterlin, Richard A. (2005b), "Feeding the illusion of growth and happiness: A reply to Hagerty and Veenhoven" *Social Indicators Research*, 74: 429-443

Eid, Michael & Ed Diener (2001), "Norms for experiencing emotions in different cultures: Inter- and intranational differences." *Journal of personality and social psychology*, 81(5): 869-885

Esmer, Yilmaz (2004). "Cross-Cultural Comparisons, Survey Methodology and the Values Surveys" I Inglehart, Basanez, Diez-Madrano, Halman & Luijkx (red.) *Human Beliefs and values*. Mexico: Siglo veintiuno editores

ESS (2004a), *European Social Survey Round 1: 2002-2003. Questionnaire Development Report*.

ESS (2004b), *European Social Survey Round 1: 2002-2003. Technical Report. Edition 2*

Ferriss, Abbott L. (2002), "Religion and the quality of life." *Journal of Happiness Studies*, 3: 199–215

Friedman, E T., R. Schwartz & D.A.F. Haaga (2002) Are the very happy too happy? *Journal of Happiness Studies*, 3: 355–372

Fujita, Frank & Ed Diener (2005), "Life Satisfaction Set Point: Stability and Change" *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(1): 158-164

Hagerty, Michael R. (2000), "Social Comparisons of Income in One's community: Evidence from National Surveys of Income and Happiness." *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(4): 764 - 771

Hagerty, Michael & Ruut Veenhoven (2003), "Wealth and happiness revisited - growing national income does go with greater happiness." *Social Indicators Research* 64: 1–27

Hagerty, Michael & Ruut Veenhoven (2006), "Rising happiness in nations 1946-2004. A reply to Easterlin." *Kommer i Social Indicators Research*

Hellevik, Ottar (2000), *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. 6. utgave. Oslo: Universitetsforlaget

Hellevik, Ottar (2003a), "Economy, values and happiness in Norway." *Journal of Happiness Studies*, 4(3): 243-283

Hellevik, Ottar (2003b), "Kvantitativ analyse: Statistisk raffinement versus mening." *Sosiologisk tidsskrift*, 10(3): 54-74

Helliwell, John F. (2003), "How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being" *Economic Modelling* 20: 331-360

Helliwell, John (2004), "Well-being and social capital: Does Suicide pose a puzzle?" *NBER Working Paper Series*. Upublisert. URL: www.nber.org/papers/w10896

Hofstede, Geert (1980), *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills: Sage.

Inglehart, Ronald (1990), *Culture Shift in advanced industrial countries*. New Jersey: Princeton University Press

Inglehart, Ronald & Hans-Dieter Klingemann (2000), "Genes, Culture, Democracy and Happiness." I Diener, Ed & Eunkook M. Suh (red.) *Culture and Subjective Well-being*. 165 – 183 Massachusetts: The MIT Press

Inglehart, Basáñez, Díez-Medrano, Halman & Luijkx (2004), *Human Beliefs and Values A cross-cultural sourcebook based on the 1999-2002 values surveys*. Mexico: Siglo Veintiuno Editores

Jowell, R. and the Central Co-ordinating Team, European Social Survey 2002/2003 (2003), *Technical Report*, London: Centre for Comparative Social Surveys, City University. Data tilgjengelig på URL: <http://ess.nsd.uib.no>.

Klein, Stefan (2004), *Lykkeformelen. Hvordan gode følelser oppstår*. Oslo: Gyldendal

Kreft, Ita & Jan de Leeuw (1998), *Introducing Multilevel Modeling*. London: Sage

Kitayama, Shinobu & Hazel Markus (2000), "The pursuit of happiness and the realization of sympathy." I Diener, Ed & Eunkook M. Suh (red.) *Culture and Subjective Well-being*. 113 - 161 Massachusetts: The MIT Press

Layard, Richard (2005), *Happiness. Lessons from a new science*. New York: The Penguin Press.

Lucas, Clark, Georgellis & Diener (2003), "Rexamining Adaptation and the Set Point Model of Happiness: Reactions to Changes in Marital Status." *Journal of Personality and Social Psychology* 84(3): 527–539

Lucas, Richard & Carol Gohm (2000), "Age and Sex Differences in Subjective Well-Being across Cultures." I Diener, Ed & Eunkook M. Suh (red.) *Culture and Subjective Well-being*. 257 – 288 Massachusetts: The MIT Press

Lu, Luo & Robin Gilmour (2004), "Culture and conceptions of happiness: Individual oriented and social oriented SWB." *Journal of Happiness Studies*, 5: 269–291.

Lykken, D. & A Tellegen (1996), "Happiness is a stochastic phenomenon." *Psychological science*, 7: 186 - 189

Mazumdar, Krishna (2003), "Do standards of living converge: A cross-country study." *Social Indicators Research*, 64: 29–50

Mastekaasa, Arne (1994), "Psychological well-being and marital dissolution: Selection effects?" *Journal of Family Issues*, 15: 208–228

Mastekaasa, Arne (2001), "Spredningsmål." I O. Korsnes, H. Andersen og T. Brante (red.) *Sosiologisk leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget

Michalos, Alex C (1991), *Global report on student Well-being Volume I: Life Satisfaction and Happiness*. New York: Springer-Verlag

Miller, Acton, Fullerton & Maltby (2002), *SPSS for Social Scientists*. Palgrave: McMillan

Mjøset, Lars (2004) Six Notions of theory in the social sciences. General outline, July 2004. Upublisert

Moulton, Brent (1990), "An illustration of a pitfall in estimating the effects of aggregate variables on micro units" *The review of economics and statistics*, 72(2): 334–338

Oishi, Shigehiro (2000), "Goals as cornerstones of subjective Well-being: Linking Individuals and cultures." I Diener, Ed & Eunkook M. Suh (red.) *Culture and Subjective Well-being*. 87-112 Massachusetts: The MIT Press

Ouweneel, P., og Veenhoven R. (1991), "Cross national differences in happiness: Cultural bias or social quality?" I Bleichrodt & Drenth (red.) *Contemporary issues in cross-cultural psychology*. 168-184 Swets & Zeitlinger

Ragin, Charles (2000), *Fuzzy-set social science*. The University of Chicago Press

Saris, William E (2001), "What influences subjective well-being in Russia?" *Journal of Happiness Studies*, 2: 137-146.

Schmuck, Peter, T. Kasser & R. Ryan (2000), "Intrinsic and extrinsic goals: Their structure and relationship to well-being in German and U.S. college students" *Social Indicators Research*, 50: 225-241

Schyns, Peggy (1998), "Differences in happiness: Economic and cultural factors explored" *Social Indicators Research*, 43: 3-26

Schyns, Peggy (2001), "Income and satisfaction in Russia." *Journal of Happiness Studies*, 2: 173-204

Schyns, Peggy (2002), 'Wealth of nations, individual income and life satisfaction in 42 countries: A multilevel approach.' *Social Indicators Research*, 60: 5-40

Schwartz, Shalom & Gila Melech (2000), "National differences in Micro and Macro Worry." I Diener, Ed & Eunkook M. Suh (red.) *Culture and Subjective Well-being*. 219-256 Massachusetts: The MIT Press

Schwarz, N., & Strack, F. (1999), "Reports of subjective well-being: Judgmental processes and their methodological implications." I D. Kahneman, E. Diener & N. Schwarz (red.) *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*. 61-84 New York: Russell Sage Foundation.

Skog, Ole Jørgen (2003), *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Triandis, Harry C. (2000), "Cultural Syndromes and Subjective Well-Being" I Diener, Ed & Eunkook Suh (red.) *Culture and Subjective Well-being*. 13-36 Massachusetts: The MIT Press,

Veenhoven, Ruut (1993), *Happiness in Nations*. Rotterdam: Erasmus

Veenhoven, Ruut (1995), "The cross-national pattern of happiness: Test of prediction implies in three theories of happiness" *Social Indicators Research*, 34: 33-68

Veenhoven, Ruut (1996), "Happy life expectancy – a comprehensive measure of quality of life in nations" *Social Indicators research*, 39: 1-58

Veenhoven, Ruut (1999), "Quality-of-life in individualistic society: A comparison of 43 nations in the early 1990's" *Social indicators Research*, 48: 157-186

Veenhoven, Ruut (2000), "Freedom and Happiness: A comparative Study in forty-four Nations in the early 1990s" I Diener, Ed & Eunkook M. Suh (red.) *Culture and Subjective Well-Being*. 257 – 288 Massachusetts: The MIT Press

Veenhoven, Ruut (2001), "Are the russians as unhappy as they say they are?" *Journal of Happiness Studies*, 2: 111–136

Veenhoven, Ruut (2005a), "Apparent quality-of-life in nations: How long and happy people live." *Social Indicators Research*, 71: 61–86

Veenhoven, Ruut (2005b) *States of Nations*, World Database of Happiness, Internettside: www2.eur.nl/fsw/research/happiness

Vittersø, Joar, Espen Røysamb & Ed Diener (2002), "The concept of life satisfaction across cultures: Exploring its diverse meaning and relation to economic wealth." I E. Gullone & R. Cummins (red.) *Social Indicators Research Book Series: The Universality of Quality of Life Constructs* Dordrecht: Kluwer Academic

Vittersø, Joar (2005), "Lykken er mangfoldig." *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 10. Oktober

Vittersø, Joar, Robert Biswas-Diener & Ed Diener (2005), "The divergent meanings of life-satisfaction: Item response modeling of the satisfaction with life scale in Greenland and Norway." *Social Indicators research*, 74: 327–348

Walpole, R.E., Myers, Myers & Ye (2002), *Probability & Statistics for Engineers & Scientists*. New Jersey: Prentice Hall

Welsch, Heintz (2003), "Freedom and rationality as predictors of cross-national Happiness patterns: The role of income as a mediating variable" *Journal of Happiness studies*, 4: 295-321

WVS (2004a), European Values Study Group and World Values Survey association. *European and World Values Survey Integrated Data File, 1999-2002, Release 1 (computer file). 2nd ICPSR version*. Ann Arbor, MI: Inter-university Consortium for political and social research (distributors)

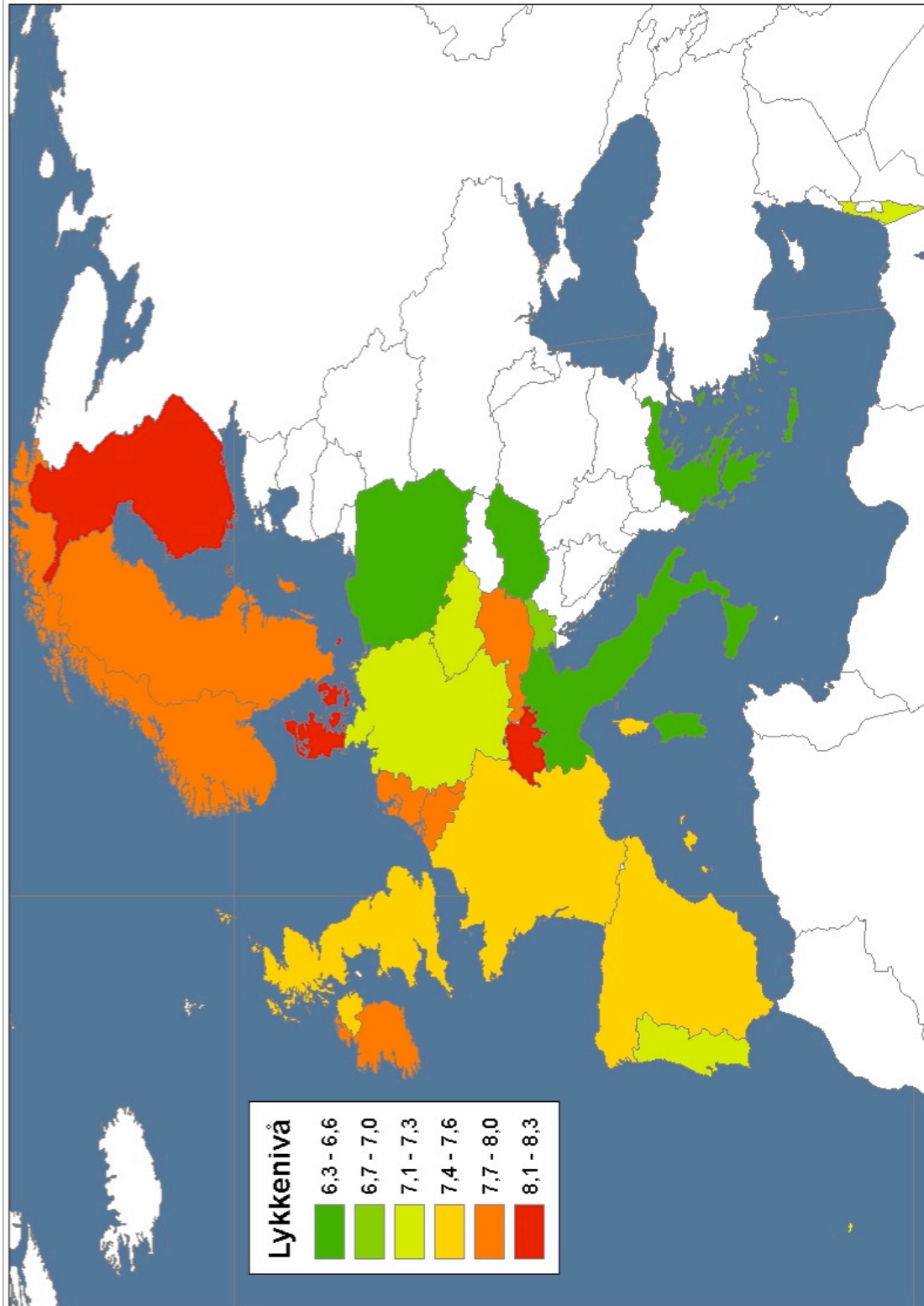
WVS (2004b), *ISPSR 3975. European and World Values Surveys integrated Data File, 199-2002, Release I. User Guide and Codebook*. Second ISPSR version. Ann Arbor

Analysene, tabellene og figurene er gjort ved hjelp av SPSS 11 og Excel.
Kartene (Figur 1.1 og Vedlegg 1) er laget i ArcGIS.

Alle kilder i denne oppgaven er oppgitt. Antall ord, kapittel 1-10: 35 500

Vedlegg

Vedlegg 1: Kart over lykkenivåer. ESS-data

Data: ESS 2003. Spørsmål: "I det store og hele, hvor lykkelig er du?" Fra 0 (Svært ulykkelig) til 10 (svært lykkelig).

Vedlegg 2: Lykkenivå for språkgrupper i Sveits, sammenliknet med Tyskland, Italia og Frankrike

Sveits		Frankrike, Tyskland og Italia	
Fransk	8,1	7,5 (6,9)	Frankrike Ikke-franske språk
Tysk	8,1	7,3 6,7	Tyskland Ikke-tyske språk
Italiensk	7,8	6,6	Italia
Andre språk	7,8	5,7	Lokale italienske språk

Spørsmål: "Hvor lykkelig er du?" fra 0 til 10 og "Hvilket språk snakker du mest hjemme".

"Frankrike" betyr franskmenn som oppgir at de snakker mest fransk hjemme.

Data: ESS 2003. Tall i (parantes) viser at det er under 100 respondenter

Vedlegg 3: Bivariate korrelasjoner mellom lykke og 6 uavhengige variabler i ulike land, korrelasjoner mellom økonomi og helse, mål for kjøpekraft og personlig frihet.

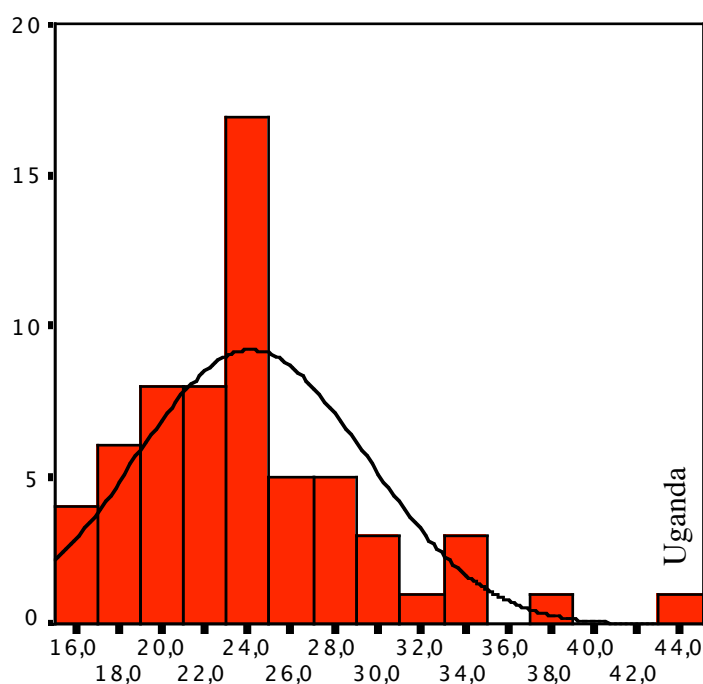
	Helse/ Lykke	Økonomi/ Lykke	Frihet/ Lykke	Stolthet/ Lykke	Venner/ Lykke	Religion/ Lykke	Økonomi/ Lykke	Kjøpekraft 2002*	Personlig frihet**
Albania	0,35	0,42	0,16	0,18	0,14	0,00	0,22	4830	8,5
Algerie	0,31	0,34	0,20	0,17	0,07	-0,01	0,22	5760	4,7
Argentina	0,30	0,28	0,22	0,07	0,10	0,07	0,20	10880	11,0
Armenia	0,33	0,26	0,17	0,17	0,06	0,07	0,28	3120	10,8
Australia	0,26	0,24	0,25	0,14	0,13	0,06	0,15	28260	15,6
Aserbajdsjan	0,37	0,32	0,11	0,16	0,02	0,05	0,22	3210	9,2
Bangladesh	0,46	0,40	0,24	0,09	0,12	0,05	0,20	1700	3,4
Bosnia	0,43	0,30	0,21	0,03	0,15	0,03	0,31	5970	9,5
Brasil	0,30	0,21	0,16	0,13	0,05	0,12	0,16	7770	8,2
Bulgaria	0,40	0,34	0,15	0,10	0,20	-0,07	0,29	7130	13,1
Canada	0,26	0,30	0,32	0,11	0,12	0,13	0,18	29480	15,8
Chile	0,26	0,24	0,18	0,11	0,04	0,14	0,17	9820	10,1
Colombia	0,25	0,22	0,19	0,11	0,13	0,04	0,17	6370	8,8
Dom Rep	0,27	0,11	0,10	0,17	0,14	0,08	0,23	6640	9,5
El Salvador	0,32	0,20	0,20	0,05	0,11	0,14	0,23	4890	5,6
Estland	0,34	0,35	0,30	0,13	0,13	0,06	0,24	12260	13,9
Filippinene	0,25	0,17	0,07	0,02	0,06	0,08	0,19	4170	8,8
Finland	0,33	0,22	0,22	0,22	0,20	0,09	0,03	26190	15,7
Georgia	0,28	0,24	0,16	0,10	0,14	0,04	0,25	2260	8,5
Hviterussland	0,27	0,17	0,17	0,06	0,05	-0,01	0,16	5520	13,1
India	0,44	0,42	0,19	0,13	0,18	0,02	0,33	2670	9,7
Indonesia	0,29	0,10	0,06	0,07	0,06	0,03	0,07	3230	3,9
Iran	0,31	0,26	0,21	0,13	0,14	0,05	0,21	6690	5,3
Japan	0,34	0,34	0,24	0,15	0,13	0,10	0,22	26940	15,5
Jordan	0,30	0,28	0,07	0,07	0,13	-0,05	0,21	4220	4,0
Kroatia	0,38	0,29	0,31	0,05	0,17	0,04	0,22	10240	14,5
Latvia	0,35	0,30	0,25	0,18	0,01	0,06	0,21	9210	14,7
Litauen	0,39	0,37	0,28	0,13	0,21	0,05	0,26	10320	11,0
Makedonia	0,40	0,30	0,22	0,09	0,15	-0,08	0,21	6470	9,0
Marokko	0,33	0,35	0,08	0,11	0,19	0,02	0,21	3810	-
Mexico	0,31	0,17	0,11	0,13	0,12	0,01	0,13	8970	9,5
Moldovia	0,33	0,25	0,07	0,05	0,21	-0,06	0,21	1470	9,2
Montenegro	0,32	0,37	0,35	0,10	0,17	-0,05	0,19	5970	9,3

New Zealand	0,42	0,29	0,32	0,19	0,10	0,11	0,22	21740	16,2
Nigeria	0,37	0,17	0,08	0,22	0,13	-0,04	0,18	860	5,3
Norge	0,26	0,27	0,22	0,18	0,18	0,01	0,16	36600	16,6
Pakistan	0,38	0,28	0,08	-0,02	0,21	0,02	0,32	1940	4,0
Peru	0,30	0,20	0,04	0,05	0,07	0,05	0,17	5010	-
Puerto Rico	0,22	0,19	0,17	0,02	0,13	0,12	0,14	-	8,3
Romania	0,35	0,39	0,26	0,07	0,23	0,05	0,27	6560	11,2
Russland	0,31	0,31	0,24	0,05	0,12	-0,03	0,18	8230	12,0
S-Afrika	0,28	0,27	0,21	0,00	0,15	0,22	0,15	10070	9,8
S-Korea	0,28	0,28	0,12	0,11	0,11	0,15	0,18	16950	10,7
Serbia	0,34	0,33	0,35	0,14	0,15	0,05	0,20	5970	11,2
Slovakia	0,34	0,26	0,18	0,09	0,08	0,02	0,17	12840	15,2
Slovenia	0,34	0,27	0,25	0,01	0,12	0,02	0,30	18540	14,6
Spania	0,34	0,19	0,19	0,08	0,15	0,01	0,20	21460	15,4
Sveits	0,32	0,29	0,20	0,10	0,10	0,09	0,20	30010	17,8
Sverige	0,33	0,29	0,25	0,15	0,14	0,05	0,18	26050	21,0
Taiwan	0,33	0,34	0,26	0,15	0,22	0,06	0,16	-	9,9
Tsjekkia	0,31	0,28	0,25	0,14	0,17	0,07	0,22	15780	19,2
Tyrkia	0,25	0,23	-0,04	0,21	0,15	-0,04	0,20	6390	6,8
Uganda	0,50	0,23	0,07	0,23	0,18	0,10	0,16	1390	5,0
Ukraina	0,34	0,20	0,22	0,10	0,15	0,04	0,22	4870	11,0
Ungarn	0,37	0,36	0,37	0,08	0,16	-0,04	0,29	13400	15,1
Uruguay	0,29	0,30	0,32	0,07	0,08	0,05	0,15	7830	12,4
USA	0,25	0,26	0,25	0,15	0,13	0,19	0,19	35750	14,2
Venezuela	0,34	0,12	0,14	0,10	0,23	0,04	0,12	5380	6,9
Vest-Tyskland	0,25	0,29	0,24	0,06	0,07	0,09	0,16	27100	12,5
Vietnam	0,29	0,21	0,09	0,22	0,10	0,00	0,16	2300	7,6
Zimbabwe	0,20	0,32	0,15	0,11	0,06	0,10	0,16	2400	3,8
Øst-Tyskland	0,23	0,26	0,27	0,10	0,14	0,04	0,06	27100	11,6

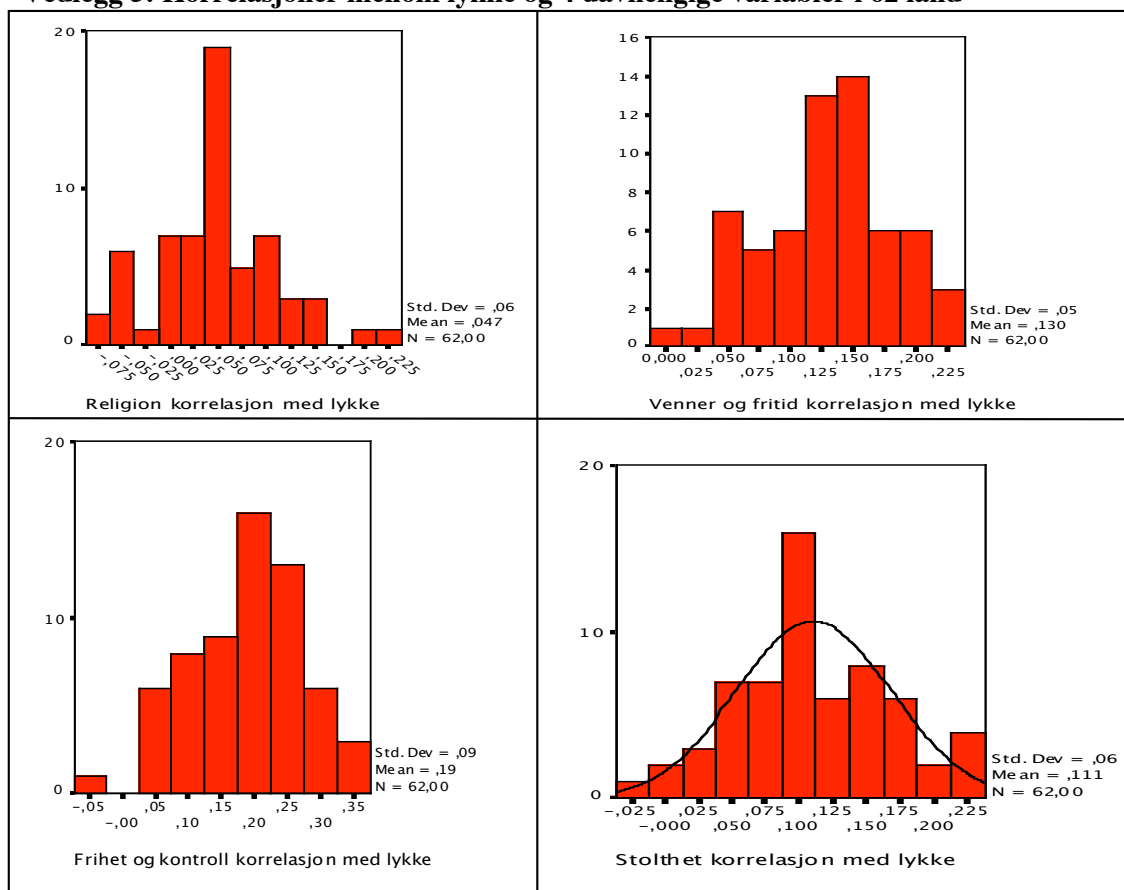
* Kjøpekraft per innbygger 2002. Serbia, og Montenegro har fått Bosnias verdi. Øst og Vest-Tyskland har fått Tysklands verdi. ** Personlig frihet er målt som gjennomsnitt av hvor mye innbyggerne godtar homofili, abort og aktiv dødshjelp. 0 = ikke godtatt, 30 = godtatt.

“Venner” er en indeks hvor variablene venner og fritid er plussset sammen i en indeks. “Religion” er variablene Gud og Religiøs aktivitet plussset sammen. Korrelasjoner som er sterkere enn 0,07 er signifikante på 1 % nivå.

Vedlegg 4: Effekten av helse på lykke. Regresjonskoeffisienter.**Effekt av helse på lykke (regresjonskoeffisient)**

Forklaring. Det er 4 land som har en regresjonskoeffisient mellom lykke og helse mellom 15 og 17 osv.

Vedlegg 5: Korrelasjoner mellom lykke og 4 uavhengige variabler i 62 land

Variabelen venner og fritid er en indeks hvor de to spørsmålene er plussert sammen. Religion er en indeks hvor Rel.aktiviteter og Gud er plussert sammen N = 62

Vedlegg 6: Lykkenivå for ulike grupper delt inn i helse og land. ESS-data

	(Svært) dårlig	Middels	God	Svært god
Denmark	7,2	8,0	8,4	8,6
Finland	7,2	7,6	8,2	8,5
Norway	7,1	7,5	7,9	8,2
Switzerland	7,0	7,4	8,1	8,4
United Kingdom	6,8	7,2	7,6	8,0
Netherlands	6,5	7,5	7,9	8,3
Luxembourg	6,5	7,6	8,0	8,5
Sweden	6,4	7,4	7,9	8,5
Spain	6,3	7,3	7,5	8,3
Belgium	6,3	7,2	7,8	8,2
Ireland	6,2	7,3	7,8	8,3
France	6,1	7,0	7,7	8,1
Germany	6,0	6,9	7,5	7,9
Austria	5,9	7,0	7,6	8,3
Czech Republic	5,5	6,7	7,2	8,0
Israel	5,5	6,7	7,2	8,0
Slovenia	5,4	6,5	7,3	8,0
Greece	5,3	6,0	6,5	7,1
Portugal	5,2	6,7	7,5	8,1
Poland	5,1	6,0	6,8	7,6
Hungary	4,6	6,1	7,1	7,7
Italy	4,2	6,1	6,7	7,4
Differanse:				
Maksimum – Minimum	3,0	2,0	1,9	1,4

Data: ESS 2003. Alle land.

Vedlegg 7: Kumulativ prosent for svarfordelingen for tillit, ESS og Norge

ESS Norge 2003		WVS Norge 1996	
Svaralternativer	Kumulativ prosent	Kumulativ prosent	Svaralternativer
Forsiktig	1,4	34,7	Man kan ikke være forsiktig nok
1	2,1		
2	3,4		
3	7,6		
4	12,4		
5	27,7		
6	38,5	100,0	Man kan stole på de fleste
7	62,6		
8	88,7		
9	95,4		
Stole på	100,0		

Data: ESS Norge 2003. N = 2034. WVS Norge 1996. N = 1127

Vedlegg 8. Kumulativ prosent for svarfordelingen på lykke, venner og fritid, ESS Norge og WVS Norge

ESS- svar	Lykke		Venner		Fritid		WVS - svar
	ESS	WVS	ESS	WVS	ESS	WVS	
0	0		0,1		0,5		Slett ikke /
1	0,2	0,7	0,2	0,2	0,8	1,1	ikke i det hele tatt
2	0,6		0,3		1,1		Ikke spesielt / ikke særlig
3	1,4		0,6		2		
4	2,7		1,0		3,4		
5	8,6	5,5	3,3	3,0	10,8	8,7	
6	13,7		6,3		16,3		Ganske
7	31,5		15,9		29,7		
8	65,1	70,0	40,7	41,1	57,5	61,1	
9	87,7		61,6		72,5		Meget / Svært
10	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Data: ESS Norge 2003, N = 2034. WVS Norge 1996. N = 1127.